

Series II

Volume 1 (31)

2005

ՀԱՅ

ARMENIAN

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

NUMISMATIC

ՀԱՆԴԷՍ

JOURNAL

TABLE OF CONTENTS

Ser. II, Vol. 1 (31), (2005)

Membership Discount Schedule	1
Editorial	1
Announcement	1
Suggestion Solicitation	2
Letters	2
NERCESSIAN, Y. T. Selected Armenian Numismatic Bibliography of Ancient and Medieval Periods, 1981-2000	3
NERCESSIAN, Y. T. Comments Concerning the "Additions and Corrections to <i>Armenian Coins and Their Values</i> "	21
Armenian Numismatic Literature	24
GURZADYAN, V. G. and VARDANYAN, R. Halley's Comet of 87 B.C. on the Coins of Armenian King Tigranes	25
Armenian Numismatic Literature	26
Request for Information on Tigranes Coins	27
Hetoum II Billon Project	27
An Explanation	27
A Suggestion	27
Letters	28
O'HARA, Michael Dennis. An Enigmatic Roupénian Armenian Renaissance 'Style' Portrait of the Late Twelfth Century	29
BEDOUKIAN, PAUL Z. Civic Coins of Artaxata	47
ՊՏՈՒԿԵԱՆ, Զարեհ. Արտաշատի քաղաքային դրամները	47
Armenian Numismatic Literature	49
Letters	51
"Metrological Analysis of Levon I Double Ttrams"	53
Donations, <i>Silver Coinage of the Artaxiad Dynasty of Armenia</i> , Publication Fund.....	54
SARYAN, L. A. An Unusual Example of Armenia's 50,000 Dram Commemorative Bank Note of 2001	55
Armenian Numismatic Literature	60
SAHAKYAN, B. and SARYAN, L. A. Emergency Money from the 1988 Armenian Earthquake	61
ՍԱՀԱԿՅԱՆ Բ. և ՍԱՐԵԱՆ Լ. 1988-ի Հայաստանում երկրաշարժից տուժածների համար թողարկված օժանդակող դրամներ.....	62
CHRISTIANIAN, Jirair. A Copper Coin of Tigranes II with Unpublished Countermark and Rare Monogram	65
Armenian Numismatic Literature	68
NERCESSIAN, Y. T. Tigranes II Gold Coins Discovered in Europe	69
ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ, Ե. Տիգրան Բ-ի ոսկեդրամներ յայտնաբերուած Եւրոպայի մէջ	71
Announcement	73
Letters	73
Donations	74
Letters.....	74
VRTANESYAN, L. A Small Hoard of Armenian and Mamluk Coins Found in Pakistan....	75
ԿԱՐԱԴԵՏԵԱՆ, Մարգո-Լենա Ե. Կիրիկէ Թագաւորի դրամները (GARABEDIAN, Margo-Lena E., Coins of King Kiurke).....	81
Armenian Numismatic Literature	100
Letters	103
Obituary	103
Index	104

Series II

Volume 1 (31), No. 1

March 2005

ՀԱՅ

ARMENIAN

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

NUMISMATIC

ՀԱՆԴԷՍ

JOURNAL

TABLE OF CONTENTS

Vol. 1 (2005), No. 1

Membership Discount Schedule	1
Editorial	1
Announcement	1
Suggestion Solicitation	2
Letters	2
NERCESSIAN, Y. T. Selected Armenian Numismatic Bibliography of Ancient and Medieval Periods, 1981-2000	3
NERCESSIAN, Y. T. Comments Concerning the "Additions and Corrections to <i>Armenian Coins and Their Values</i> "	21
Armenian Numismatic Literature	24
GURZADYAN, V. G. and VARDANYAN, R. Halley's Comet of 87 B.C. on the Coins of Armenian King Tigranes	25
Armenian Numismatic Literature	26

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL

Series II

Vol. 1 (31), No. 1

March 2005

MEMBERSHIP DISCOUNT SCHEDULE

All Armenian Numismatic Society members receive a 20% discount on all available publications: *Armenian Numismatic Journal* issues (bound volumes included), *Special Publications*, Bedoukian publications, and also our silver medals.

EDITORIAL

Basically, in Series II, the format of *Armenian Numismatic Journal* will be very similar to what it was in Series I. We expect to have some minor differences — having an index in every volume and running footer information such as the one you see at the bottom of this page.

As of writing this editorial, we are getting ready to set and print the feature article of our next issue. Additionally, we have been promised two major articles (in preparation) for our future issues. Hopefully, more articles will be received so that we can offer four issues of the *Journal* full of interesting and new material. We would like to remind our members and readers that we need their articles to have our *Journal*'s pages filled with essays describing new and unpublished Armenian coins.

ԽՄԱԳՐԱԿԱՆ

Երկրորդ շրջանին մէջ, Հիմնականօրէն, Հայ Դրամագիտական Հանդէսին տարապէս շատ նման պիտի ըլլայ Հանդէսի Ա. շրջանի հրատարակութեան: Մենք կ'ակնկալենք ներմուծել փոքր փոփոխութիւններ՝ ցանկ իւրաքանչիւր հատորի վերջաւորութեան, ինչպէս նաև Հանդէսին հատորին վերաբերեալ տեղեկութիւնը, Կոր վարը կը տեսնէք:

Այս խմբագրականի շարահիւստութեան առթիւ, կը պատրաստուինք համակարգիչին վրայ շարելու մեր Հանդէսի յաջորդ համարին գլխաւոր յօդուածը: Յատկեալ կերպով մեզի խոստացած են նաև երկու գլխաւոր յօդուածներ մեր յաջորդ հերթական համարներուն համար: Յուսայի է որ աւելի, նոր ու հետաքրքրական բանասիրութիւններ պիտի ստացուին, որ մենք կարողանանք մեր Հանդէսի ընթերցողներուն ընծայել աւելի ծաւալուն համարներ: Մենք պիտի փափաքէինք մեր անդամներուն յիշեցնել, որ պէտք ունինք իրենց ուսումնասիրութիւններուն, որոնք պիտի նկարագրեն իրենց հաւաքածոներուն մէջի անտիպ ու հետաքրքրական հայ դրամները:

ANNOUNCEMENT

THOSE OF YOU WHO WOULD LIKE TO DONATE AUCTION CATALOGUES TO THE STATE HISTORY MUSEUM OF ARMENIA PLEASE PACK AND SEND THEM TO THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY. THE SOCIETY WILL UNDERTAKE THE RESPONSIBILITY OF SHIPPING THEM TO ARMENIA.

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL is the quarterly publication of Armenian Numismatic Society, an educational, non-profit organization. Editor, Y. T. Nercessian, 8511 Beverly Park Place, Pico Rivera, CA 90660-1920, USA (e-mail: ArmNumSoc@aol.com). Associate Editors, W. Gevenian and T. Nercessian, Corresponding Editors, L. A. Saryan. Non-member subscriptions US \$50.00 per year.

ISSN 0884-0180—LCCN 85-649443

SUGGESTION SOLICITATION

A Glendale, California based Armenian mail order book dealer ordered \$250 worth books from the Society. This was in April 2003. When ordered he promised that as soon as receives the books he would send a check. So far he has not paid his bill in spite of the numerous invoices we sent him in addition to a very nice letter that our President Luther Eskijian wrote him (requesting to return our books, among other options, has been ignored). I guess we are looking for suggestions about how to collect our money from this man. Any suggestion?

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

Enclosed is a check paying my dues plus \$65.00 more as a donation to the Society.

I have subscribed [becn a member] to your *Journal* [Society] for many years and I have learned a great deal about Armenia and its people. Over the centuries the country has been invaded many times. So life there must have been disastrous for many.

Over the years you have brought the plight of the Armenians to the forefront which has been a good thing for us to learn.

Then I have learned a tremendous amount about the coinage of the country. So the *Journal* has been an important factor.

Please keep the *Journal* alive and active, Sincerely,

Thomas P. Rockwell

I am writing to tell you that the book [*Bank Notes of Armenia*] is finally here! It is very interesting, really a great work. I do not know Armenian language, and I have to say that I regret it because I cannot read the whole book by myself. But I have a close friend who is Armenian, so he will help me with that part. I will surely be writing you again (I hope it does not bother you) about this subject. Have you written anything (book, article) about the new paper money of Armenia? Thank you very much for your attention.

Marcelo Gryckiewicz
Buenos Aires, Argentina

I have benefited greatly from your book [*Armenian Coins and Their Values*], and am glad to have this unexpected opportunity to thank you for it personally. If only all numismatic catalogues were as clear and helpful!

Palmerston, NT, Australia

...Մեր թանգարանը վերջին տարիների հարկադրական ընդմիջումից յետոյ Մայիս ամսին բազուց այցելուների համար: ...Ներկայացրած են մեր ժողովածուից ընտրուած 60 դրամներ և Նորաշէկի բիւզանդական ոսկէ դրամների գանձի մի մասը ... ևս 53 միջնադարեան դրամներ, կոռաբարեո և արաբական կորուտած դրամների մի գանձ:

Դրամագիտական քաւմի նորութիւններից կարող եմ նշել այն, որ մեր երիտասարդ աշխատակցուհի Յասմիկ Յովհաննիսեանը Երևանի պետական համալսարանում յաջողութեամբ պաշտպանեց «XVI-XVIII դդ. ֆրանսիական մտղայները Հայաստանի Պատմութեան Թանգարանի ժողովածուում» մագիստրական թեզը՝ 1972 թ. ֆրանսահայ Ա. Բուլուֆեանի կողմից ՀՊԹ-ին նուիրուած ժողովածուի հիման վրայ: Յասմիկն, այսուհետև, կը մասնագիտանայ բիւզանդական դրամագիտութեան մէջ, քանի որ ՀՊԹ-ն ունի բիւզանդական դրամների լաւ հաւաքածու և այն ուսումնասիրել է պէտք:

Արմինէ Զօհրաբեանը պատրաստուած է Նոյեմբեր ամսին ԳԱԱ Հնագիտութեան և Ազգագրութեան Ինստիտուտում պաշտպանութեան ներկայացնել «Հայաստանի դրամական տնտեսութիւնը III-X դարերում (ստատիսեան և արաբական ժամանակաշրջաններ)» թեկնածուական թեզը: Աշխատանքը հիմնուող է, և չեմ կանխածում, որ նա յաջողութեամբ կը պաշտպանի այն: Սեպտեմբեր 15-ից 18-ը Արմինէն մասնակցեց Հռոմում կայացած «From denarius to dinar: the impact of the Roman golden coinage on the East» կողոպխումին՝ «"Dahekan"-Denar Connection in Armenian Medieval Sources» պեկուցմամբ:

Օրդրս, ի վերջոյ, լոյս տեսաւ «Արտավազը II-ի դրամները» գրքով: Պրե. ԺԲ-ին շատ չծանրաբեռնելու համար, նրա միջոցով ստացմի ուղարկուած եմ երկու օրինակ, մէկը Ձեզ համար, իսկ միւրը կը խնդրէի Ձեզ փոխանցել Տիկին Աննային ...

Rouben Vardanyan, Yerevan
State History Museum of Armenia

SELECTED
ARMENIAN NUMISMATIC BIBLIOGRAPHY OF
ANCIENT AND MEDIEVAL PERIODS,
1981-2000*

- 001 ABGARIANS, Mesrop. Armenian Origins and Numismatic Evidence of Proper Pronunciation of Our Alphabets - Հայերի ծագումը և դրամական սուեալներ մեր այրուքների իրական հնչիւնների, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIV (March 1988), No. 1, pp. 2-6, illus. Bilingual in Armenian and English.
- 002 ABGARIANS, Mesrop. Coins of Foreign Nations Struck on Ar-menian Territory - Օտար պետութիւնների դրամներ տպուած Հայաստանի հողի վրայ, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. VII (September 1981), No. 3, pp. 22-29, pls. I-IV. Bilingual in Armenian and English.
- 003 ABGARIANS, Mesrop. Four Rare Artaxiad Copper Coins - Չորս հազուագիւտ արտաչեսան դրամներ, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVI (September 1990), No. 3, pp. 23-27, illus. Bilingual in Armenian and English.
- 004 ALRAM, Michael. *Nomina Propria Iranica in Nummis. Materialgrundlagen zu den iranischen Personennamen auf antiken Münzen*. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1986, pp. 66-84, pls. 6-8.
- 005 AMANDRY, Michel. *Arménie; Trésors de l'Arménie ancienne*. Nantes: Musée Dobrée, Institute of Archaeology and Ethnography of the Armenian National Academy of Sciences, 1996, pp. 214-221, illus. in black and white and color.
- 006 BANK LEU AG. *Auktion 30: Antike Munzen*. Zurich: 28 April 1982, front cover, p. 38, pl., Nos. 200, 201.
- 007 BATES, Michael L. The Dirham Mint of the Northern Provinces of the Umayyad Caliphate. *Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian, Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XV (1989), pp. 89-111, 1 pl. Armenian summary.
- 008 BEDOUKIAN, Paul Z. Coins of the Artaxiads of Armenia - Արտաչեսան հարստութեան դրամները, *Sion*, Vol. LXII (January-March 1988), Nos. 1-3, pp. 41-46, 64, illus. In Armenian.
- 009 BEDOUKIAN, Paul Z. *A Hoard of Copper Coins of Tigranes the Great and a Hoard of Artaxiad Coins - Տիգրան Մեծի պղնձեայ դրամներու դրամագիւտ մը և Արտաչեսան հարստութեան դրամագիւտ մը*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 7, 1991, 30 pp., 2 pls. Bilingual in English and Armenian.

**Armenian Numismatic Bibliography and Literature*, by Y. T. Necessian, is a survey of all Armenian numismatic publications through 1980 (citation 122).

- 010 BEDOUKIAN, Paul Z. A Hoard of Coronation Trams of Oshin, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIII (March 1997), No. 1, pp. 3-11, pl. I. Armenian summary.
- 011 BEDOUKIAN, Paul Z. A Rare Copper Coin of Baron Roupen II (1175-1187) of Cilician Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Seri I, Vol. XVII (December 1991), No. 4, pp. 49-52, illus. Armenian summary.
- 012 BEDOUKIAN, Paul Z. A Silver Hoard of Smpad of Cilician Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXI (December 1995), No. 4, pp. 59-62, pl. II. Armenian summary.
- 013 BEDOUKIAN, Paul Z. An Unpublished Coin of Tigranes III (20-8 B.C.), *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIII (June 1987), No. 2, pp. 12-13, pl. I. Armenian summary.
- 014 BEDOUKIAN, Paul Z. *Armenian Coin Hoards - Հայկական դրամագիտութիւն*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 5, 1987, 64 pp., 6 pls. Bilingual in English and Armenian.
- 015 BEDOUKIAN, Paul Z. Cilician Armenia and Crusader Antioch, *Festschrift 1887-1987, Handes Amsorya*, Vol. CI (January-December 1987, published in 1989), pp. 815-832, illus.
- 016 BEDOUKIAN, Paul Z. Coinage of Roupen I (1080-1095), (The First Ruler of Cilician Armenia), *Handes Amsorya*, Vol. CV (January-December 1991), pp. 123-126, illus. Armenian summary.
- 017 BEDOUKIAN, Paul Z. Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene. American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. XXVIII (1983), pp. 71-88, pls. 11-12.
- 018 BEDOUKIAN, Paul Z. *Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene - Մոսիլի և Կոմմազենի հայ քաղաքագիտութեանց դրամները*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 4, 1985, 37 pp., 2 pls. Text bilingual in English and Armenian, the catalogue and plates in English.
- 019 BEDOUKIAN, Paul Z. *Coinage of the Artaxiads of Armenia - Արտաշէսեան հարստութեան դրամները*. Vienna: Mekhitarist Press, 1983, xii, 52, 36 pp., 8 pls., 1 map. Text (48 pp.) in Armenian, the catalogue and plates in English.
- 020 BEDOUKIAN, Paul Z. Half Drams of Ōšin and Lewon IV of Cilician Armenia, *Revue des Études Arméniennes*, New series, Vol. XVIII (1984), pp. 471-475, pl. LXIV.
- 021 BEDOUKIAN, Paul Z. Minting Technique in Cilician Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIX (September 1993), No. 3, pp. 49-57 illus.
- 022 BEDOUKIAN, Paul Z. Mints and Money, Armenian. *Dictionary of the Middle Ages*. Editor Joseph R. Strayer, New York: Charles Scribner's Sons, 1987, pp. 417-418, illus.
- 023 BEDOUKIAN, Paul Z. Roman Coins and Medals Relating to Armenia, translated by L. A. Saryan. *Celator*, Vol. XII (March 1998), No. 3, pp. 6, 8-10, 12; (April 1998), No. 4, pp. 19-22; (June 1998), No. 6, pp. 10-12, 14-18; (August 1998), No. 8, pp. 12, 14, 16, 18, illus.
- 024 BEDOUKIAN, Paul Z. *Selected Numismatic Studies [I] - Դրամագիտական աշխատանքներու ժողովածու*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 1, 1981, xxxvi, 570 pp., illus., 72 pls. Bilingual in English and Armenian.

Armenian Numismatic Bibliography

- 025 BEDOUKIAN, Paul Z. Some Curious Coins from Cilician Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVI (June 1990), No. 2, pp. 16-19, illus. Armenian summary.
- 026 BEDOUKIAN, Paul Z. Some Curious One-Sided Coins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVII (March 1991), No. 1, pp. 2-4, illus., 1 plate.
- 027 BEDOUKIAN, Paul Z. Some Unpublished Coins of the Artaxiads of Armenia, *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. XVII (1983), pp. 279-287, pl. II.
- 028 BEDOUKIAN, Paul Z. The First King of Cilician Armenia: Levon I or Levon II? *Armenian Studies in Memoriam Haïg Berbérian*. Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation, 1986, pp. 63-66.
- 029 BEDOUKIAN, Paul Z. The Single Lion Coronation Coins of Levon I, *Journal of the Society for Armenian Studies*, Vol. II (1985-1986), pp. 97-105, 1 pl.
- 030 BEDOUKIAN, Paul Z. Two Hoards of Levon II Trams, *Numismatic Chronicle*, Vol. CXLV (1985), pp. 123-135, pls. 16-19.
- 031 BEDOUKIAN, Paul Z. Two Unpublished Coins of King Smpad of Cilician Armenia: Propaganda in the Turbulent Decade 1289-1299, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXI (December 1995), No. 4, pp. 63-68, pl. II. Armenian summary.
- 032 BOURGEY, Emil. *Numismatique Collection N.[adia] K.[apamadjian]: Monnaies Byzantines, Barbares, Orient Latin, Arméniennes*. Paris: 27-29 October 1992.
- 033 BOUTIN, S. *Collection N.[adia] K.[apamadjian]: Monnaies des empires de Byzance, de Niece — de Trebizonde — des royaumes Vandales, Ostrogoths, Lombards, de Chypre — des Croises — Imitations de monnaies romaines et byzantines par les différents peuples barbares, notamment par les Francs — Monnaies de l'Arménie Artaxiate et de l'Arménie Cilicienne*. Maastricht, Netherlands: A. G. van der Dussen b. v., 1983, 186 pp., LXXIII pls.
- 034 BROOME, M. and BENDALL, S. A Hoard of Mamluk Silver Dirhams, *Numismatic Circular*, Vol. XCVI (December 1988), No. 10, pp. 315-316.
- 035 CALLATAÏ, François de. Abdissarès l'Adiabénien, *Iraq*, Vol. LVIII (1996), pp. 135-145, 2 pls.
- 036 CALLATAÏ, François de. *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*. Publications d'histoire de l'art et d'archéologie de l'université Catholique de Louvain XCVIII; Numismatica Lovaniensia 18. Louvain-la-Neuve, Belgium: Département d'archéologie et d'histoire de l'art, Séminaire de Numismatique Marcel Hoc, 1997, pp. 215-233, pls. 45-47.
- 037 CAMINOS, Cristian. Numismática medieval armenia, *Pegasus*, Vol. I (December 1996-February 1997), No. 2, pp. 3-4, illus.
- 038 CASTEL, Louis. *Numismatique orientale; Monnaies d'Arménie*. Revigny-Sur-Ornam, France: 1985, pp. 18-21, illus.
- 039 CHAUMONT, Marie-Louise. A propos d'une ère d'Artaxata, capitale de la Grande Arménie, *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. XVIII (1984), pp. 397-409, pl. XL, XLI.

- 040 CLASSICAL NUMISMATIC GROUP, INC. *Auction XXVII: A Mail Bid Auction Sale of Classical Coins*; "A Specialized Collection of Armenian and Related Coinage from Ancient to Medieval Times." Quarryville, Pennsylvania: 29 September 1993, pp. 5-25, Nos. 1-234, illus.
- 041 CLASSICAL NUMISMATIC GROUP, INC. *Auction 36: A Public & Mail Bid Auction Sale of the Classical Numismatic Group*; "The 'Araratian' Collection of Armenian Coins." Lancaster, Pennsylvania: 5-6 December 1995, pp. 51-80, Nos. 529-918, illus.
- 042 CLASSICAL NUMISMATIC GROUP, INC. *Auction 46: A Mail Bid Sale*; "The 'Araratian' Collection of Armenian Coins: Part II." Lancaster, Pennsylvania: 24 June 1998, pp. 73-85, Nos. 657-797, illus.
- 043 CLASSICAL NUMISMATIC GROUP, INC. *Triton Auction II* [48]. Lancaster, Pennsylvania: Classical Numismatic Group, Inc., Freeman & Sear, Numismatica ARS Classica, December 1-2, 1998, p. 97, No. 547, illus.
- 044 CLASSICAL NUMISMATIC GROUP, INC. *Auction 51: A Mail Bid Sale*; "The 'Araratian' Collection of Armenian Coins: Part III." Lancaster, Pennsylvania: 15 September 1999, pp. 86-92, Nos. 750-804, illus.
- 045 CREDIT SUISSE. *Auction 4 of Important Ancient & Mediaeval Coins Including an Armenian & Judaean Collection*. Berne: 3 December 1985, pp. 104-131, Nos. 660-854, illus.
- 046 DÉDÉYAN, Gérard. Les monnaies d'or Léon II le Magnifique, prince (1187-1198) puis roi (1198-1219) de l'Arménie Cilicienne, *Club Française de la Médaille, Bulletin*, Second Semester (1984), No. 85, pp. 93, 108-111, illus.
- 047 DJEMDJEMIAN, Sahak. The Gold Coin of King Gosdantin I - *Կոստանդին Ա թագաւորին ոսկի դրամը*, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIX (1993), pp. 73-75, illus. Bilingual in Armenian and English.
- 048 DONABEDIAN, A. H. M. Coinage of Artavasdes III of Armenia - *Արտաւազդ Գ Արտաշէսեանի դրամահատութիւնը*, *Haigazian Armenological Review*, Vol. X (1982-1984), pp. 193-202, 3 pls. In Armenian with English summary.
- 049 EBÉYAN, A. A. *Deuxieme empire armenien les Chah-el-Armens, Dynastie des Ayyoubides. 586-658 H. 1190-1259 J.* - *The Shah-el-Armen of the Ayyoubite Dynasty - Հայտնիքի ամսանոթ իր երկրորդ կայսրութիւնը*, Շահ էլ արսէն. Beirut: Meshag Press, 1981, 128 pp., 25 pls. inclusive. Quadrilingual in Arabic, Armenian, English, and French.
- 050 ERSLEV, Kristian. *Medieval Coins in the Christian J. Thomsen Collection*. South Salem, New York: Attic Books Ltd., 1992, pp. 113-114, Nos. 1476-1501, pls. VI-VII.
- 051 FOSS, Clive. The Coinage of Tigranes the Great: Problems, Suggestions and a New Find, *Numismatic Chronicle*, Vol. 146 (1986), pp. 19-66, pls. 5-7.
- 052 FOSS, Clive. Tigranes the Younger, *SAN*, Vol. XVI (May 1986), No. 4, pp. 64-66; *Journal of Armenian Studies*, Vol. V (Winter/Spring 1990-1991), No. 1, pp. 73-78, illus.
- 053 FRANCE ARMÉNIE. Collections; Monnaies d'Arménie, *France Arménie* (January 1987), No. 53, p. 12, illus.
- 054 FREEMAN & SEAR. *Fixed Price List 6* (Summer 2001), Los Angeles: July 2001, pp. [14-15], No. F70, pl. 70.

- 055 GARABETIAN, Berj M. A General Catalogue of all Types of Islamic Coins Struck in Armenia —Arminiya— which Covers from the Umayyad Dynasty to the Ottoman Period - *Իսլամներու կողմէ Հայաստանի —Արմինիայի— մէջ հատադրուած ամէն տեսակի դրամներու ընդհանուր ցուցակ որ կ'ընդգրկէ արաբական Օմայեատ հարստութիւնէն մինչև Օսմանեան շրջան, Festschrift 1887-1987, Handes Amsorya, Vol. CI (January-December 1987, published in 1989), Nos. 1-12, pp. 698-744, illus. In Armenian.*
- 056 GARABETIAN, Berj M. The King Oshin Half Tram of Catholicos Sahak Khapaian - *Սահակ Խաչայեան կաթողիկոսի Օշին թագաւորի կիսադրամը, Festschrift 1887-1987, Handes Amsorya, Vol. CI (January-December 1987, published in 1989), Nos. 1-12, pp. 695-697. In Armenian.*
- 057 GARABETIAN, Berj M. The Mint of the City of Ayas and the Copper Coins of Levon I - *Այաս քաղաքի փողերանոցը և Լևոն Ա. արքայի պղինձ դրամները, Handes Amsorya, Vol. CII (1988), Nos. 1-12, pp. 221-225, illus. In Armenian.*
- 058 GUEVREKIAN, J. A Half Tram of Levon III, *Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian. Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. XV (1989), pp. 73-78, illus. Armenian summary.*
- 059 HAYATIAN, Yervant A. The Royal Coins of Cilician Armenia (1198-1375) - *Կիլիկեան Հայաստանի թագաւորական դրամները (1198-1375). Mer Teghekatun, New Series, Vol. VI (March April 1999), No. 64, p. 8, illus. In Armenian.*
- 060 HIRSCH, Gerhard. *Auction 161: Münzen und Medaillen Antiken.* Munich: Gerhard Hirsch Nachfolger, 22-24 February 1989, pp. 25, 70-72, No. 341, 1539-1564, pls. 13, 51-52.
- 061 HIRSCH, Gerhard. *Auction 163: Münzen und Medaillen Antiken.* Munich: Gerhard Hirsch Nachfolger, 27-30 September 1989, pp. 31, 84. Nos. 495-509, 1859-1869, pls. 16-17, 63.
- 062 HIRSCH, Gerhard. *Auction 166: Münzen und Medaillen Antiken.* Munich: Gerhard Hirsch Nachfolger, 16-19 May 1990, pp. 31-32, 72, 94-99, Nos. 501-533, 1686, 1686a, 2243-2357, pls. 17-18, 83-86.
- 063 KAPANADZE, D. G. Gold Coin of Tigranes from Alexandropol, *Armenian Numismatic Journal, Vol. XX (December 1994), No. 4, p. 85. Bilingual in English and Russian.*
- 064 KARAPETIAN, M. E. and SARKISSIAN, Henry V. The Dies of a Cilician Armenian Coin - *Կիլիկիայի հայկական դրամի կնիքներ, Lraber Hasarakakan Gitut'yunneri, Vol. XLV (March 1984), No. 3 (495), pp. 99-101. In Armenian.*
- 065 KARAPETIAN, M. E. and SARKISSIAN, Henry V. The Dies of a Medieval Armenian Coin - *Միջնադարյան հայկական դրամի կնիքներ. Haykakan SSH-un 1981-1982 t't'. dash-tayin hnagitakan ashkhataank'neri ardyunk'nerin nvirvats gitakan nstashrjan, papers read on 21-23 March 1983. Yerevan: Academy of Sciences of Armenian SSR, Institute of Archaeology and Ethnography, 1983, pp. 49-50. In Armenian.*
- 066 KARAPETIAN, M. E. and SARKISSIAN, Henry V. The Dies of a Zabel-Hetoum Tram - *Զաբել-Հեթում դրամի կնիքները, Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. X (September 1984), No. 3, pp. 24-28, pl. II. In Armenian with English summary.*

- 067 KARAPETIAN, M. E. The Iconography of the Coins of King Hetoum - Иконография монет царя Хетума. *Nauchnaïa sessiâ; tezisy doklatov*. Yerevan: State History Museum of Armenia, "Erebouni" Museum of History of Yerevan's Founding, 1981, pp. 21-23. In Russian.
- 068 KARAPETIAN, M. E. The Newly Discovered Coins of King Gosdantin I of Cilician Armenia - Կիլիկիայի Կոստանդին առաջին թագավորի նորահայտ դրամները. *Hayastani hanrapetut'yunum 1989-1990 t't'*. *dashdayin hnagitakan ashkhatank'neri ardyunk'nerin nvirvats gitakan nstashrjan*, papers read in May 1991. Yerevan: Academe of Sciences of Armenia and Institute of Archaeology and Ethnography, 1991, pp. 129-130. In Armenian.
- 069 KÉVORKIAN, Raymond H. *Arménie entre Orient et Occident; Trois mille ans civilisation*. Paris: Bibliothèque Nationale de France, 1996, pp. 35-37, 133, 135, 136, 138, 176, 184, 187, 229, 244, 245, 248, 249, illus in black and white and color.
- 070 KHURSHUDIAN, Eduard. A Coin of Mitridat, King of Tosp, *Oriental Numismatic Society Newsletter* (Autumn 1998), No. 157, p. 8, illus.
- 071 KLAPROTH, Edward. The History of Armenian Coinage, *Armenian Weekly*, Vol. XLVIII (17 October 1981), No. 15 (2480), pp. 3, 10.
- 072 KUTCHER, Robert R. Some Discoveries in a Mixed «Hoard» of Medieval Armenian Silver Pieces, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXI (December 1995), No. 4, pp. 69-71, pl. III.
- 073 LRATU AGHBIIWRNER. Discovery of Artaxias II Silver Coin - Արտաշէս Բ. թագաւորի արծաթեայ դրամի յայտնաբերում, *Asbarez*, Vol. LXXXVII (Friday, 20 October 1995), No. 10,115, p. 5. In Armenian.
- 074 MAJEWSKI, Lawrence J. Textile Traces on the Coins of Hetum and Zabel, *Numismatic Chronicle*, Vol. 141 (1981), pp. 171-172.
- 075 MAKSUDIAN, William. Coins Overstruck by Tigranes the Great. *Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian, Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XV (1989), pp. 51-57, illus., 1 plate. Armenian summary.
- 076 MARKOV, Dmitry. *Auction 7; Mail Bid Auction*. New York: 29-30 September 1999, pp. 21, No. 102, illus.
- 077 MAT'EVOSIAN, Rafayel I. *Armenian Coats of Arms - Հայկական զինանշաններ*. Yerevan: Academy of Sciences of Armenian Republic, 1994, 96 pp., 78 illus. In Armenian.
- 078 METCALF, D. M. Notes on the Classification of the Trams of Cilician Armenia, c. 1200-1270, *Numismatic Chronicle*, Vol. 141 (1981), pp. 166-171, pls. 32-34.
- 079 METCALF, D. M. The Alloy of the Thirteenth-Century Silver Coinage of Cilician Armenia - Կիլիկեան Հայաստանի ԺԳ դարու արծաթ դրամներուն մետաղաձուլը, *Bazmaveb*, Vol. CLVII (1999), Nos. 1-4, pp. 80-93, 2 pls. In Armenian with English summary.
- 080 MOUSHEGHIAN, Anahit. The Earliest Coin Bearing Armenian Letters - Հայերէն դրերով առաջնածին մետաղէ դրամը, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVII (March 1991), No. 1, pp. 5-9. In Armenian with English summary.

- 081 MOUSHEGHIAN, Anahit; DEPEYROT, Georges. *Hellenistic and Roman Armenian Coinage (1st C. B.C.- 1st C. A.D.) - Հելլենիստական և հռոմեական դարաշրջանի հայկական մետաղադրամներ (Մ.թ.-ա. 1 դ.-Մ.թ. 1 դ.)*. Wetteren, Belgium: Moneta, No. 15, 1999, 256 pp., 8 pls. Bilingual in English and Armenian.
- 082 MOUSHEGHIAN, Kh. A. Armenian Gold Coin - *Հայկական ոսկե դրամ, Hayreniky Dzayn*, Vol. XX (22 February 1984), No. 8 (968), pp. 5-6; *Nor Gyank*, Vol. VI (15 March 1984), No. 12, pp. 6, 31. In Armenian.
- 083 MOUSHEGHIAN, Kh. A. Bilan comparé des découvertes numismatiques à Ani et à Duin, *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. XVIII (1984), pp. 461-469.
- 084 MOUSHEGHIAN, Kh. A. Coins Circulated in the Cities of Ani and Dvin and the Data of Their Synthesis - *Անի և Դուին քաղաքներում տարածուած դրամները և նրանց համադրութեան տուեակները, Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian. Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XV (1989), pp. 113-125. In Armenian with English summary.
- 085 MOUSHEGHIAN, Kh. A. Monetary Circulation in Eleventh Century Armenia: Shaddādid Coinage from Dvin. *Armenian Studies in Memoriam Haïg Berbérian*. Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation, 1986, pp. 601-608, illus.
- 086 MOUSHEGHIAN, Kh. A. Numismatics for History - Нумизматика истории - *Հայոց պատմութեան դրամադիտականը. Handes Amsorya*, Vol. CVIII (1994), Nos. 1-12, pp. 9-114. Trilingual in Armenian, English, and Russian.
- 087 MOUSHEGHIAN, Kh. A. *Numismatics in the History of Armenia (Fifth Century B.C. to Fourteenth Century A.D.) - Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում (մ.թ.-ա. V դ. - մ.թ. XIV դ.)*. Yerevan: Academy of Sciences of Armenian SSR and the State History Museum of Armenian, 1983, 351 pp., 50 pls., 1 map. In Armenian with Russian and English summaries.
- 088 MOUSHEGHIAN, Kh. A. On Monetary Circulation of Cilician Armenian Coins in Armenia - *Հայաստանում կիլիկյան դրամադրձանառության անթիվ, Lraber Hasarakakan Gitut'yunneri*, Vol. XLVII (June 1986), No. 6 (522), p. 93. In Armenian.
- 089 MOUSHEGHIAN, Kh. A. The Coin Collection - Коллекция монет - *Դրամների հաւաքածոն. Treasures of Etchmiadzin*. Etchmiadzin: Editions Erebouni, 1984, pp. [16-17, 31-32, 43-44, 168, 199-202], illus. in color. Trilingual in Armenian, Russian, and English.
- 090 MOUSHEGHIAN, Kh. A. *The Coin Hoard of Siwniq Mint - Սիւնիքի դրամատան գանձը*. Vienna: Mekhitarist Press, National Bibliothek, Vol. 236, 1992, 48 pp. Reprinted from *Handes Amsorya*, Vol. CIV (1990), pp. 140-183. In Armenian.
- 091 MOUSHEGHIAN, Kh. A. The Coin Hoard of Siwniq - *Սյունիքի դրամական գանձը, Patna-Banasirakan Handes*, Vol. XXXII (1989), No. 2 (125), pp. 123-132, illus. In Armenian with Russian summary.
- 092 MOUSHEGHIAN, Kh. A. The Name of Armenia on Ancient and Medieval Coins - *Հայաստանի անունը հին եւ միջնադարյան դրամների վրա, Patna-Banasirakan Handes*, Vol. XXVIII (1985), No. 3 (110), pp. 41-54. In Armenian with Russian summary.

- 093 MOUSHEGHIAN, Kh. A. The Name of Armenia on the Coins of Ancient World - Հայաստանի անունը հին աշխարհի դրամների վրայ, *Festschrift 1887-1987, Handes Amsorya*. Vol. CI (January - December 1987, published in 1989), Nos. 1-12, pp. 745-758. In Armenian.
- 094 MOUSHEGHIAN, Kh. A. *The Numismatics of Armenian History - История нумизматики Армении - Հայոց պատմության դրամագիտականը*. Yerevan: Anahit Publishers, 1997, 166 pp., illus. Trilingual in Armenian, Russian, and English.
- 095 MOUSHEGHIAN, KH. A. The Tetradrachm of Artavasdes II (56-34 B.C.) of Armenia, translated by L. A. Saryan, *Journal of the Society for Armenian Studies*, Vol. VIII (1995), pp. 103-116, illus.
- 096 MOUSHEGHIAN, Kh. A.; MOUSHEGHIAN, Anahit; DEPEYROT, Georges. *History and Coin Finds in Armenia: Antiquity*. Wetteren, Belgium: Moneta, No. 17, 2000, 183 pp., 23 pls.
- 097 MOUSHEGHIAN, Kh. A.; MOUSHEGHIAN, Anahit; BRESC, C., DEPEYROT, Georges; GURNET, F. *History and Coin Finds in Armenia: Coins from Ani, Capital of Armenia (4th c. BC-19th c. AD)*. Wetteren, Belgium: Moneta, No. 21, 2000, 160 pp., 16 pls.
- 098 MOUSHEGHIAN, Kh. A.; MOUSHEGHIAN, Anahit; BRESC, C., DEPEYROT, Georges; GURNET, F. *History and Coin Finds in Armenia: Coins from Duin, Capital of Armenia (4th-13th c.); Inventory of Byzantine and Sasanian Coins in Armenia (6th-7th c.)*. Wetteren, Belgium: Moneta, No. 18, 2000, 216 pp., 32 pls.
- 099 MOUSHEGHIAN, Kh. A.; MOUSHEGHIAN, Anahit; BRESC, C., DEPEYROT, Georges; GURNET, F. *History and Coin Finds in Armenia: Coins from Garni (4th c. BC-19th c. AD)*. Wetteren, Belgium: Moneta, No. 20, 2000, 120 pp., 8 pls.
- 100 [MÜNZEN UND MEDAILLEN] AUCTIONES A.G. *Auktion 12: Münzen der Antike, des mittelalters und der Neuzeit; "A Collection of Armenian Coins."* Basel: 29-30 September 1981, pp. 45-50, Nos. 751-860, 4 pls. Cited pages in English.
- 101 NERCESSIAN, Terenik. Artaxiad Armenian Coin Monograms, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIV (March 1988), No. 1, pp. 7-10.
- 102 NERCESSIAN, Terenik. Cilician Armenian Coin Monograms, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIII (December 1987), No. 4, pp. 33-38.
- 103 NERCESSIAN, Y. T. A Classification of the Tetradrachms of Tigranes the Great of Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I. Vol. XXV (March 1999), No. 1, pp. 3-12, pls. I-II. Armenian summary.
- 104 NERCESSIAN, Y. T. A Counterfeit Levon-Hetoum Silver Tram, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIII (December 1997), No. 4, p. 72, illus.
- 105 NERCESSIAN, Y. T. A Hoard of 50 Coppers of Tigranes II, *Armenian Numismatic Journal*, Series I. Vol. XXI (March 1995), No. 1, pp. 15-16.
- 106 NERCESSIAN, Y. T. A Hoard of Copper Coins of Tigranes II, *Armenian Numismatic Journal*, Series I. Vol. XXI (March 1995), No. 1, pp. 3-14, pl. I. Armenian summary.

- 107 NERCESSIAN, Y. T. A Hoard of Copper Coins of Tigranes II - *Տիգրան Բ-ի քաղկոսներու դրամագիւտ մը*, *Bazmavep*, Vol. CLI (1993), Nos 1-4, pp. 162-182, 2 pls. In Armenian with English summary.
- 108 NERCESSIAN, Y. T. A Hoard of Levon III Takvorins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (March 1992), No. 1, pp. 3-14, illus, pl. I. Armenian summary.
- 109 NERCESSIAN, Y. T. A «Hoard» of Silver Coins of Tigranes II, *Armenian Numismatic Journal*, Series I. Vol. XX (March 1994), No. 1, pp. 3-12, pls. I-IV. Armenian summary.
- 110 NERCESSIAN, Y. T. A «Hoard» of Silver Coins of Tigranes II - *Տիգրան Բ-ի արծաթներու «դրամագիւտ» մը*, *Bazmavep*, Vol. CLIII (1995), Nos. 1-4, pp. 230-270, 15 pls. In Armenian with English summary.
- 111 NERCESSIAN, Y. T. A Newly Discovered Coin of Tigranes I, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXVI (June 2000), No. 2, pp. 25-30, pl. II. Armenian summary.
- 112 NERCESSIAN, Y. T. A Silver Coin of Artaxias II (30-20 B.C.), *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (September 1998), No. 3, pp. 29-31, pl. III. Armenian summary.
- 113 NERCESSIAN, Y. T. A Small Hoard of Levon II Trams, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (December 1992), No. 4, pp. 63-69, illus, pl. VI.
- 114 NERCESSIAN, Y. T. An Overstruck Takvorin of Guy, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (September 1998), No. 3, pp. 33-34, pl. III. Armenian summary.
- 115 NERCESSIAN, Y. T. An Unpublished Coin of Tigranes I, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVII (June 1991), No. 2, pp. 13-21, 1 pl. Armenian summary.
- 116 NERCESSIAN, Y. T. An Unpublished Gold Coin of Tigranes the Great - *Տիգրան Մեծի անտիպ ոսկեդրամ մը*, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XX (December 1994), No. 4, pp. 83-84, pl. VIII. Bilingual in English and Armenian.
- 117 NERCESSIAN, Y. T. An Unpublished Tram of King Gosdantin I (1298-1299), *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (September 1998), No. 3, pp. 35-37, pl. III. Armenian summary.
- 118 NERCESSIAN, Y. T. Angel on King Oshin Coronation Trams, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIII (March 1997), No. 1, pp. 13-18, pl. I. Armenian summary.
- 119 NERCESSIAN, Y. T. Armenian Bilingual Half Trams, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (June 1998), No. 2, pp. 17-23, pl. II. Armenian summary.
- 120 NERCESSIAN, Y. T. *Armenian Coins and Books; Bulletin*. Pico Rivera, California: Nos. 10 (1980-1984), 11 (1985, 12 (1986-1988), 13 (1989), 14 (1990), 16 (1992-1994), 17 (1994-1995), 18 (1996), 19 (1998).
- 121 NERCESSIAN, Y. T. *Armenian Coins and Their Values*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 8, 1995, 255 pp., 48 pls., 1 map.
- 122 NERCESSIAN, Y. T. *Armenian Numismatic Bibliography and Literature - Հայ դրամագիտական մատենագրութիւն եւ գրականութիւն*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 3, 1984, 729 pp. Abstracts in English and Armenian.

- 123 NERCESSIAN, Y. T. *Armenian Numismatic Studies - Հայ Դրամագիտական ուսումնասիրություններ*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 9, 2000, viii, 678 pp., 96 pls. Bilingual in English and Armenian.
- 124 NERCESSIAN, Y. T. *Attribution and Dating of Armenian Bilingual Trans*. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 2, 1983, 36 pp., 12 pls. Armenian summary.
- 125 NERCESSIAN, Y. T. *Auction I: Numismatic Collection of Emil Joseph*. Pico Rivera, California: 2 May 1997.
- 126 NERCESSIAN, Y. T. *Auction III: Armenian Coin Collection of Dr. Mesrop Abgarians*. Pico Rivera, California: 2 June 1998.
- 127 NERCESSIAN, Y. T. Bibliography of Paul Z. Bedoukian, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XV (1989), pp. 11-22, 32; XXV (1999), No. 2, pp. 31-33.
- 128 NERCESSIAN, Y. T. Cilician Armenian Coins Overstruck in Arabic - *Կիլիկեան Հայաստանի արարելիքնով կրկնադրոշմուած դրամները*, *Haigazian Armenological Review*, Vol. XX (2000), pp. 151-182, illus. In Armenian with English summary.
- 129 NERCESSIAN, Y. T. Copper Coins of Levon IV, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (March 1998), No. 1, pp. 3-9, pl. I. Armenian summary.
- 130 NERCESSIAN, Y. T. Copper-Surfaced Armenian Coins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XX (September 1994), No. 3, pp. 53-61, illus, pl. VII. Armenian summary.
- 131 NERCESSIAN, Y. T. Counterfeit Armenian Coin Detection, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (June 1992), No. 2, pp. 27-32, pl. II.
- 132 NERCESSIAN, Y. T. Grading of Armenian Coins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (September 1992), No. 3, pp. 45-54, pls. IV-V.
- 133 NERCESSIAN, Y. T. Inventory of Cilician Armenian gold Coins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIII (June 1997), No. 2, pp. 25-36, illus. Armenian summary.
- 134 NERCESSIAN, Y. T. Inventory of Cilician Armenian gold Coins - *Հաշուեկշիռ Կիլիկիոյ հայոց ոսկեդրամներու*, *Haigazian Armenological Review*, Vol. XVIII (1998), pp. 57-74, illus. In Armenian with English summary.
- 135 NERCESSIAN, Y. T. Inventory of Gosdantin I Trams, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIV (June 1988), No. 2, pp. 12-15, illus. Armenian summary.
- 136 NERCESSIAN, Y. T. Inventory of Smpad Trams, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXI (December 1995), No. 4, pp. 73-80, pls. II, III. Armenian summary.
- 137 NERCESSIAN, Y. T. Odd and Curious Armenian Money, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIX (December 1993), No. 4, pp. 69-72, pl. V.
- 138 NERCESSIAN, Y. T. and SARYAN, Levon A. Overstruck and Countermarked Coins of the Artaxiad Dynasty of Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I. Vol. XXII (June 1996), Nos. 2 and 3, pp. 23-62, pls. I-VI. Armenian summary.

- 139 NERCESSIAN, Y. T. Reference to God on Medieval Armenian Coins, *Armach*, Vol. IX (1992), No. 1 (17), pp. 39-49, 2 pls.; *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXI (March 1995), No. 1, pp. 25-33, 1 pl., Armenian summary.
- 140 NERCESSIAN, Y. T. Relocation and Auctions of Armenian Coins - Հայկական դրամներու տեղաշարժն ու աճուրդները, *Baznavep*, Vol. CLV (1997), Nos. 1-4, pp. 96-114. In Armenian with English summary.
- 141 NERCESSIAN, Y. T. Silver Coins of Tigranes II of Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXVI (December 2000), Nos. 3 and 4, pp. 43-108, pls. 1-10. Armenian summary.
- 142 NERCESSIAN, Y. T. Specific Gravity of Levon III Takvorins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXI (September 1995), No. 3, pp. 41-45.
- 143 NERCESSIAN, Y. T. The Contribution of Numismatics to History - Դրամագիտութեան նպաստը պատմագրութեան, *Abril*, Vol. V (August 1983), No. 8, pp. 52-57, illus. In Armenian.
- 144 NERCESSIAN, Y. T. The Evolution of the Armenian Tiara, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XI (March 1985), No. 1, pp. 2-12, pls. I-II. Armenian summary.
- 145 NERCESSIAN, Y. T. Tigranes II Copper Coins with Horse Design, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (September 1998), No. 3, p. 28, pl. III.
- 146 NERCESSIAN, Y. T. Tigranes the Great and the Myth of Tigranes the Younger Coins - Մեծն Տիգրան և Կրտսեր Տիգրանի դրամներուն առեղծուածը, *Baznavep*, Vol. CLVIII (2000), Nos. 1-4, pp. 196-230, 3 pls. In Armenian with English summary.
- 147 NERCESSIAN, Y. T. Tigranes the Great of Armenia and the Mint of Damascus, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXII (March 1996), No. 1, pp. 3-12, pl. I. Armenian summary.
- 148 NERCESSIAN, Y. T. Tigranes the Great of Armenia and the Mint of Damascus - Տիգրան Բ. Մեծ և Գամակուսի դրամահատարանը, *Haigazian Armenological Review*, Vol. XIX (1999), pp. 155-170, 2 pls. In Armenian with English summary.
- 149 NERCESSIAN, Y. T. Tram Hoard of Levon I, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIX (March 1993), No. 1, pp. 3-24, illus, pls. I-IV. Armenian summary.
- 150 NERCESSIAN, Y. T. Two Silver Coins of Gosdantin III of Cilician Armenia, *American Journal of Numismatics*, Series II, Vol. VII-VIII (1995-96), pp. 155-160, illus.
- 151 NERCESSIAN, Y. T. Two Silver Coins of Gosdantin III of Cilician Armenia - Կիլիկիան Հայաստանի Կոստանդին Գ-ի երկու թագուորինները, *Baznavep*, Vol. CLVI (1998), Nos. 1-4, pp. 65-73. In Armenian with English summary.
- 152 NERCESSIAN, Y. T. Two Unpublished Coins of Tigranes III of Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXVI (March 2000), No. 1, pp. 3-9, pl. I. Armenian summary.
- 153 NERCESSIAN, Y. T. Women on Armenian Throne and Money - Կանայք հայ գահին ու դրամին վրայ, *Baznavep*, Vol. CLIV (1996), Nos. 1-4, pp. 272-284, illus. In Armenian with English summary.

- 154 NUMISMATIC FINE ARTS INTERNATIONAL, INC. *Auction XXII: Ancient Greek and Roman Coins*. Beverly Hills, California: 1 June 1989, Nos. 70, 71, 337, illus.
- 155 PESANT, Roberto. Comments on a Rare Coin of Roupén II (1175-1187). *Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian, Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XV (1989), pp. 67-72, illus. Armenian summary.
- 156 PEUS, Busso. *Auktion, Katalog 340: Sammlung Nicholas V. Jamgochian*. Frankfurt: 2 November 1994.
- 157 PILAWCHIAN, Tigran. The Coins of the Artaxiad Dynasty - Արտաշեսյան Հարստութեան դրամները, *HMEM-i Skautin Dzaynč*, (1982), No. 1, pp. 12-15. In Armenian.
- 158 RONDE, A. and TOROSSIAN, H. A Silver Drachm of Artaxias II - Արտաշես երկրորդի արծաթէ դրամը, *Alik* (daily newspaper), (21 April 1998), p. 7. In Armenian.
- 159 RONDE, A. and TOROSSIAN, H. Une drachme inédite (?) d'Ar-taxes II, roi d'Arménie (30-20 av. J.-C.), *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, Vol. LII (February 1997), No. 2, pp. 25-26.
- 160 SABBABGHIAN, Berj. Numismatic and Historical Relations of the Arab Period - Դրամագիտական և պատմագիտական առնչություններ արաբական շրջանին, *Nor April*, Vol. II (1981), No. 1 (4), pp. 66-71, illus. In Armenian.
- 161 SABBAGHIAN, Berj. Armenian Descent Atabeg and Sultan of Mosul Badr al-Din Lu'lu' - Հայազգի Աթաբեկ և Մուսուլի Սուլթան Պատր Էս Տին Լուլու, *Haigazian Armenological Review*, Vol. IX (1981), pp. 121-130, illus. English summary.
- 162 SABBAGHIAN, Berj. El número de los soldados de Lúculo en la batalla de Tigranocerta. Según datos numismáticos, traducción de Var-tán Matiossián. *Pegasus*, Vol. III (April-July 1998), No. 7, pp. 4-5, illus.
- 163 SABBAGHIAN, Berj. *Numismatic Inquiries - Դրամագիտական հարցեր*. Aleppo: 1986, 288 pp., illus. In Armenian.
- 164 SARKISSIAN, Henry V. and KARAPRETIAN, M. E. Cilician Armenian Coins Discovered in Armenia - Կիլիկյան Հայկական դրամներ Հայտնաբերված Հայաստանում. *Haykakan SSH-um 1983-1984 t't'*. *dashtayin hnagitakan ashkhatank'neri ardyunk'nerin nvir-tales gitakan nstashrjan*; papers read in April 1985. Yerevan: Academy of Sciences of Armenian SSR, Institute of Archaeology and Ethnography, 1985, pp. 59-60. In Armenian.
- 165 SARKISSIAN, Henry V. and KARAPRETIAN, M. E. The Circulation of Cilician Armenian Coins in Armenia - Կիլիկյան Հայկական դրամների շրջանառությունը Հայաստանում, *Lraber Hasarakakan Gitut'yunneri*, Vol. XLVI (November 1985), No. 11 (515), pp. 54-58. In Armenian with Russian summary; *Nor Or*, Vol. LXIV (4 November 1986), No. 76, p. 10. In Armenian.
- 166 SARKISSIAN, Henry V. A Newly Discovered Roman Gold Coin - Հռոմեական նորահայտ ոսկեդրամ, *Lraber Hasarakakan Gitut'yunneri*, Vol. XLII (December 1981), No. 12 (468), pp. 95-96, illus. In Armenian.

- 167 SARKISSIAN, Henry V. A Nineteenth Century Hoard of Gold and Silver Coins Found in Gyumri - 19-րդ դարի ոսկյա և արծաթյա դրամների դանձ դսնված Գյումրիում, *Shiraki patmamshakut'ayin zhayangut'yun*; *Hanrapetakan arajin gitazhoghov, zekuts'umneri t'ezisner*. Gumri: «Arajent'ats'» Press, 1994, pp. 49-51. In Armenian.
- 168 SARKISSIAN, Henry V. and KARAPETIAN, M. E. Cilician Armenian Coins Found on Armenian Territory, *Notizie Dal Chiostro del Monastero Maggiore*, Vols. XXXVII-XXXVIII (1986), pp. 35-39, pl. III.
- 169 SARKISSIAN, Henry V. The Dinars of the Armenian King Artavazd IV, *Notizie Dal Chiostro del Monastero Maggiore*, Vols. XLI-XLII (1988), pp. 57-59.
- 170 SARKISSIAN, Henry V. The Gold Coin of Nero - Золотая монета Нерона, *Komsomolets* (27 June 1981), No. 77 (5631), illus. In Russian.
- 171 SARKISSIAN, Henry V. The Silver Coin of Kiurke Curopalatus, King of Lori - Серебряная монета лорийского царя Корики Куропалата. *Chetvertaiā bserosiičkaia numizmatischeškaia konfe-renssiā; Tezisy doklatov*. Moscow: State Museum of History, Dimitrovski Museum of History and Arts, Institute of History of Russian Academy of Sciences, 22-26 April 1996, pp. 27-29. In Russian.
- 172 SARYAN, Levon A. and Panossian, M. A Brass Replica of a Levon II Tram Used as a Watch Fob, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXV (December 1999), No. 4, p. 59, illus.
- 173 SARYAN, Levon A. A Counterfeit Coronation Tram of Levon I of Cilician Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIII (December 1997), No. 4, p. 69, illus.
- 174 SARYAN, Levon A. and Panossian, M. A Drachm Forgery of Tigranes the Great, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (December 1998), No. 4, pp. 49-50, illus.
- 175 SARYAN, Levon A. and DRAGEN, Robert F. A Microchemical Investigation of Suspected Plating on Thirteenth-Century Armenian Silver Trams, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XX (Sep-tember 1994), No. 3, pp. 45-52, pls. VI-VII. Armenian summary.
- 176 SARYAN, Levon A. and DRAGEN, Robert F. A Microchemical Investigation of Suspected Plating on Thirteenth-Century Armenian Silver Trams - ԺԳ. դարու ենթադրեալ-արծաթազօծ հայկական դրամներու մանրատարրադիտական քննութիւն մը, *Vaznaveb*, Vol. CLVII (1999), Nos. 1-4, pp. 211-229, 2 pls. In Armenian with English summary.
- 177 SARYAN, Levon A. A New Silver Drachm Attributed to Artaxias III - Արտաշես III-ին վերադրվող նոր արծաթե դրամ, *Patma-Banasirakan Handes*, Vol. XLI (1998), No. 3 (149), pp. 155-162, illus. In Armenian with Russian summary.
- 178 SARYAN, Levon A. A Silver Coin Hoard of Levon III and Oshin, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XX (June 1994), No. 2, pp. 25-34, pl. V. Armenian summary.
- 179 SARYAN, Levon A. A Survey of the Coinage of Cilician Armenia, *Winning Ways*, Vol. IV (October 1995), No. 4, pp. 4-7, 10, 15, illus.
- 180 SARYAN, Levon A. An Unpublished Silver Double Tram of Gosdantin I (1298-1299), King of Cilician Armenia, *American Journal of Numismatics*, Series II, Vol. 12 (2000), pp. 195-204, pl. 26.

- 181 SARYAN, Levon A. An Unpublished Silver Drachm Attributed to Artaxias III (A.D. 18-34) of Armenia, *American Journal of Numismatics*, Series II, Vol. IX (1997), pp. 7-16, illus.
- 182 SARYAN, Levon A. Ancient and Medieval Armenian Coinage, *Coin News*, Vol. XXVI (November 1989), No. 10, pp. 24-28, illus.
- 183 SARYAN, Levon A. and Dragen, Robert F. Chemical Analysis of Counterfeit Cilician Armenian Coins, *Celator*, Vol. XI (July 1997), No. 7, pp. 14-16, 18-19, illus.
- 184 SARYAN, Levon A. and HAJINIAN, Charles A. Another Hoard of Levon III Takvorins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (March 1992), No. 1, pp. 15-24, pl. I. Armenian summary.
- 185 SARYAN, Levon A. Armenia's Bilingual Trams, *World Coin News*, Vol. XIII (7 January 1986), No. 1, front cover, pp. 24-27, illus.
- 186 SARYAN, Levon A. Armenia's Stormy Heritage, *Numismatist*, Vol. CIII (February and March 1990), No. 2, pp. 224-227, 298-301, illus.
- 187 SARYAN, Levon A. Armenian Coinage through the Centuries, *Ararat*, Vol. XXIX (Winter 1988), No. 1 (113), pp. 35-40, illus.
- 188 SARYAN, Levon A. Armenian Coins and Armenian History, *Journal of the Pacific Coast Numismatic Society* (January 1989), No. 18, pp. 8-17, illus.
- 189 SARYAN, Levon A. Better Numismatics through Chemistry, *World Coin News*, Vol. XIV (17 March 1987), No. 11, pp. 8, 10, 12, 14, illus.
- 190 SARYAN, Levon A. Chemical Analysis of a Bronze Coin of Tigranes the Great, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXI (June 1995), No. 2, pp. 23-24. Armenian summary.
- 191 SARYAN, Levon A. Chemical Composition of Armenian Coins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XII (September 1986), No. 3, pp. 22-29; *Armenian Review*, Vol. XL (Summer 1987), No. 2 (158), pp. 15-23.
- 192 SARYAN, Levon A. Collecting Armenian Coins: A Beginner's Guide, *Ararat*, Vol. XXXI (Summer 1990), No. 3, pp. 50-54, illus.
- 193 SARYAN, Levon A. Fourteenth Century Armenian Silver Hoard Discovered, *Celator*, Vol. VII (May 1993), No. 5, pp. 34-37.
- 194 SARYAN, Levon A. From Cilician Silt: An Armenian Medieval Bronze Group, *Journal of the Pacific Coast Numismatic Society*, Vol. XXIII (April 1990), pp. 4-7, illus.
- 195 SARYAN, Levon A. Medieval Coins of Cilician Armenia, *Chicago Coin Club Chatter* (November 1997), pp. 5-8.
- 196 SARYAN, Levon A. More Takvorins of Levon III, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (December 1992), No. 4, pp. 77-78.
- 197 SARYAN, Levon A. Numismatic History: Armenia's Bilingual Trams - Գրամազխտական պատմություն. Հայաստանի երկլեզուեան դրամները, *Hairenik* (daily newspaper), Vol. XC (9 April 1986), No. 42,877, pp. 6, 7, illus. In Armenian.

- 198 SARYAN, Levon A. Of Forgeries and Fantasies: Two Controversial Armenian Coins, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIII (March 1987), No. 1, pp. 2-6; *Armenian Review*, Vol. XL (Fall 1987), No. 3 (159), pp. 27-32, illus.
- 199 SARYAN, Levon A. Overstruck Bronze Coins of Tigranes the Great, *Celator*, Vol. VII (October 1993), No. 10, pp. 32-34.
- 200 SARYAN, Levon A. Recent Chemical Studies on Ancient and Medieval Armenian Coins Using SEM-EDS, *Centinel*, Vol. XLIII (Fall 1995), No. 3, pp. 12-20, illus.
- 201 SARYAN, Levon A. Ring Money in Prehistoric Armenia, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVI (December 1990), No. 4, pp. 36-43, illus.
- 202 SARYAN, Levon A. Ring Money or Just Rings, *World Coin News*, Vol. XVI (13 June 1989), No. 24, pp. 16-19, illus.
- 203 SARYAN, Levon A. Some Ancient Copper Hoards of Tigranes II of Armenia, *Centinel*, Vol. XLII (Spring 1994), No. 1, pp. 19-25, illus.
- 204 SARYAN, Levon A. Three Unreported Tetradrachms of Tigranes the Great, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (June 1992), No. 2, pp. 37-38, pl. III.
- 205 SARYAN, Levon A. Tigranes the Great of Armenia, *Milwaukee Numismatic News*, (September 1997), p. 2, illus.
- 206 SCHULTEN, P. N. Auktion, *Antike: griechen, völkerwanderung, römer, serien, provinzialprägungen (lots), byzantiner, kreuzfahrer, armenien, orientalen; Mittelalter: denare, brakteaten, groschen; Neuzeit: Sig. Ausgesuchte Teilstücke in hervorragender Erhaltung Dortmund, Hessen, Westfälische kupfermünzen, Königreich Westfalen Habsburgische Erblande, Ausland, Reichsmünzen, (DDR)*, Cologne: 15-17 October 1990.
- 207 SEKOULIAN, Au. *Numismatic Studies: Hetoum II, Levon III, and Oshin - Դրամագիտական պրպտումներ. Հերոսիմ Բ. Լևոն Գ. և Աշիմ*. Vienna: Mekhitarist Press, *Nationalbibliothek*, Vol. CCXX, 1982, 101 pp., 9 pls., illus. In Armenian.
- 208 SEVRUGIAN, Emanuel. Some Remarks on the Political Portraiture of Arsames, King of Sophene, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XVIII (June 1992), No. 2, pp. 39-41, illus., pl. III. Armenian summary.
- 209 SIBILIAN, Clement. Hetoum I - Հեթում Ա, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XXIV (June 1998), No. 2, p. 16, illus. Bilingual in English and Armenian.
- 210 SOTHEBY'S. *Auction: The John J. Slocum Collection of Coins of the Crusades*. London: 6-7 March 1997, pp. 59-66, Nos. 471-555, pls.
- 211 SOTHEBY'S. *Auction: The Nelson Bunker Hunt Collection; Highly Important Greek and Roman Coins*. New York: 4 December 1990, Nos. 64, 68, 79, illus.
- 212 *Sovetakan Hayastan*. A Gold Coin with the Portrait of Nero - Ոսկե դրամ Ներոնի դիմանկարով. *Sovetakan Hayastan*, Vol. XXXVII (October 1981), No. 10 (427), p. 31. In Arm.
- 213 SPINK & SON, LTD. *Auction 102: Ancient, Foreign and English Coins and Commemorative Medal; Code name 'Armenia.'* "Ancient and Medieval Coins from the Collection of Professor Asbed Donabedian (1923-1993)." London: 2 March 1994, pp. 12-32 and 56-60, Nos. 120-478.

- 214 SPINK & SON, LTD. *Auction 127: Byzantine Seals from the Collection of George Zacos, Part I*, London: 7 October 1998, pp. 13, 44, Nos. 13, 85.
- 215 SPINK & SON, LTD. *Auction 132: Byzantine Seals from the Collection of George Zacos, Part II*, London: 25 May 1999, pp. 6-15, Nos. 112-134.
- 216 SPINK & SON, LTD. *Auction 135: Byzantine Seals from the Collection of George Zacos, Part III*, London: 6 October 1999, pp. 50, 58, 59, 62, 63, 67, Nos. 250, 272, 274, 275, 286-288, 301, illus.
- 217 STAHL, Alan M. Italian Sources for the Coinage of Cilician Armenia. *Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian, Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XV (1989), pp. 59-66. Armenian summary.
- 218 STERNBERG, Frank. *Auktion XXII: Antike münzen, griechen - römer - byzantiner; Geschlittene steine und schmuck der antike, schmuck der völkerwanderungszeit, münzen des armenischen, islamischen und deutschen mittelalters, renaissance-medailen; Literatur*. Zurich: 20, 21 November 1989, pp. 63-65, Nos. 442-459, pl. XXI.
- 219 STERNBERG, Frank. *Auktion XXV: Antike Münzen, Griechen — Römer, Byzantinische Münzen und Bleisiegel*. Zurich: 25-26 November 1991, pp. 71-72, pls. XXVI-XXVII, Nos. 504, 505, 507.
- 220 *Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian, Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XV (1989), 192 pp., illus. Bilingual in English and Armenian.
- 221 TEKIN, Oğuz. The Coins from Üçtepe with a Problematic Emission of Tigranes the Younger, *Epigraphica Anatolica*, Vol. XX (1992), pp. 43-54, 2 maps, pls. 5-6. Turkish summary.
- 222 TILKI, Roland. La numismatique arménienne, *Magazine* (1986), No. 2 (34), p. 26, illus.
- 223 TIRATSIAN, G. A. Armenian Portrait Art in the Coins of Tigranes II and Artavasdes II, *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIX (June 1993), No. 2, pp. 29-42, illus. Armenian summary.
- 224 TIRATSIAN, G. A. The Armenian Tiara: An Historical-Cultural Interpretation - Армянская тиара: Опыт культурно-исторической интерпретации, *Vestnik Drevnĭ Istorii* (April-June 1982), No. 2 (160), pp. 90-96, figs. 1-7. In Russian with English summary.
- 225 VARDANYAN, Ruben E. Counterfeit Silver Coin with the Name of "ΑΡΤΑΞΕΡΞΕΩ ΘΕΙΟΥ" - Հորինված արծաթե դրամ «աստվածային Արտաքսերքսեսի» անվամբ, *Patma-Banasirakan Handes*, Vol. XXIII (1999), No. 1 (150), pp. 321-326, illus. In Armenian with Russian summary.
- 226 VARDANYAN, Ruben E. Comments Relating to the Metrology and Chronology of the Bronze Issues of Tigranes the Great - Դիտողություններ Տիգրան Մեծի բրոնզե թողարկումների չափազիտություն և ժամանակադրության վերաբերեալ. *Gitakan nstashjan; Hayots' Patmut'ian ev Mshakuy'i Harts'er*. Nvirvum ē hayagitut'ian hovanavor, *Hayastani azgayin heros, mets barerar Alek' Manukiani hishatakin. Zekuts'umneri himnadruyt'ner*. Yerevan: State History Museum of Armenia, 1997, pp. 8-10. In Armenian.

- 227 VARDANYAN, Ruben E. On the Dating of Two Groups of Armenian Coins of Hellenistic Era - К вопросу о датировке двух групп армянских монет эллинистической эпохи, *Patma-Banasirakan Handes*, Vol. XI (1987), No. 2 (117), pp. 195-207, illus. In Russian with Armenian summary.
- 228 VERMEULE, Cornelius, C. Tetradrachm of Artavasdes II, King of Armenia. *The Museum Year: 1988-89: The One Hundred Thirteenth Annual Report of the Museum of Fine Arts, Boston*. Boston: 1989, pp. 2 and 42, illus.
- 229 WOODHEAD, P. Two Small Armenian Hoard Groups, *Numismatic Circular*, Vol. XCV (May 1987), No. 4, pp. 107-109, illus., 121, Nos. 3238-3310, pl.
- 230 ZARDARIAN, M. H. Armenia's Monetary Circulation in the Context of Economic realities of the Middle East (VI B.C. - A.D. XIII) - Монетное обращение Армении в контексте экономических реалий Ближнего Востока (VI в. до Н.Э. - XIII в. Н.Э.), *Dramagitakan hetazotut'yunner*. Yerevan: The Armenian Center for National and International Studies, 2000, pp. 26-45. In Russian.
- 231 ZARDARIAN, M. H. Unique Coins from the Excavations of Artaxata, Artaxias II - *Եզակի դրամներ Արտաշատի պեղումներից, Արտաշես Բ. Dramashrjanarut'yunê Hayastanun*. Yerevan: HH GAA, Hnagitut'ian ev Azgagrut'ian Institute, HH Kentronakan Bank, *Hanrapetakan nstashrjan*, 21 November 1998, pp. 5-7. In Arm. with summaries in Russian and English.
- 232 ZARDARIAN, M. H. The First Coins of Artaxias II and Historionumismatic Episodes Relating to the Period of Letter Artaxiads of Armenia - Արտաշես Բ-ի անդրանիկ դրամները եվ պատմադրամագիտական դրվագներ վերջին Արտաշեսեանների ժամանակաշրջանից, *Dranagitakan hetazotutyunner*. Yerevan: The Armenian Center for National and International Studies, 2000, pp. 4-25, illus. In Armenian.

PERIODICALS

- Abril - Ապրիլ*. Abril Books, Los Angeles.
- Alik - Ալիք* (daily newspaper). Alik Publishing Company, Tehran.
- American Journal of Numismatics*, Series II. American Numismatic Society, New York.
- Ararat*. Armenian General Benevolent Union, New York.
- Arnach - Արմաշ*. Montreal, Quebec, Canada.
- Armenian Numismatic Journal - Հայ Դրամագիտական Հանդես*. Armenian Numismatic Society, Los Angeles, California.
- Armenian Review*. The Armenian Review, Inc., Watertown, Massachusetts.
- Armenian Weekly* (weekly newspaper). Hairenik Association, Watertown, Massachusetts.
- Asbarez - Ասպարէզ* (daily newspaper). Armenian Revolutionary Federation. Western USA Central Committee. Asbarez Publishing Co., Inc., Glendale, California.
- Bazmavep - Բազմավէպ*. Mekhitarist Congregation, St. Lazare, Venice.
- Bulletin de la Société Française de Numismatique*. Bibliothèque Nationale de France, Paris.
- Celator*. Lodi, Wisconsin and Lancaster Pennsylvania.
- Centinel*. Central States Numismatic Society, Milwaukee, Wisconsin.
- Chicago Coin Club Chatter*. Chicago, Illinois.
- Club Française de la Médaille*, Bulletin l'Administration des monnaies et médailles, Paris.
- Coin News*. London.

Epigraphica Anatolica. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Reinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Türk Tarih Kurumu, Bonn.

France Arménie. Comité de défense de la cause arménienne, Lyon, France.

Haigazian Armenological Review - Հայկազեան Հայագիտական Հանդես. Armenological Department of Haigazian University, Beirut.

Hairenik Daily - Հայրենիք Օրաթերթ (daily newspaper). Hairenik Association, Inc., Watertown, Massachusetts.

Handes Amsorya - Հանդես Ամսորեայ. Mekhitarist Congregation, Vienna.

Hayreniky Dzayn - Հայրենիքի Ձայն (weekly newspaper). Committee for Cultural Relations with Armenians Abroad, Yerevan.

HMEM-i Skautin Dzaynê - ՀՄԷՄ-ի Սկաուտին Ձայնը. Social Committee of the Scouts, Aleppo.

Iraq. British Museum, London.

Journal of the Pacific Coast Numismatic Society. Berkeley, California.

Journal of the Society for Armenian Studies. Dearborn, Michigan.

Journal of Armenian Studies. National Association for Armenian Studies and Research, Belmont, Massachusetts.

Komsomolets - Комсомолеч. (daily newspaper). Yerevan.

Lraber Hasarakakan Gitut'yumeri - Լրաբեր Հասարակական Գիտություններ. Academy of Sciences of Armenian SSR, Yerevan.

Magazine. Club des Arméniens de Grenoble, France.

Mer Teghekatun - Մեր Տղեկատուն. Union Arménienne Catholique, St. Laurent, Québec.

Milwaukee Numismatic News. Milwaukee and Colgate, Wisconsin.

Museum Notes. American Numismatic Society, New York.

Nor April - Նոր Ապրիլ. Armenian General Benevolent Union, Aleppo.

Nor Gyank - Նոր Կեանք (weekly newspaper). Glendale, California.

Nor Or - Նոր Օր (weekly newspaper). Armenian Democratic League, Altadena, California.

Notizie dal Chiostro del Monastero Maggiore. Civico Museo Archeologico and Civico Gabinetto Numismatico, Milan.

Numismatic Chronicle. Royal Numismatic Society, London.

Numismatic Circular. Spink & Son, Ltd., London.

Numismatist. American Numismatic Association, Colorado Springs, Colorado.

Oriental Numismatic Society Newsletter. Croydon, Surrey, England.

Patma-Banasirakan Handes - Փառմա-Բանասիրական Հանդես. Academy of Sciences of Armenian SSR, Yerevan.

Pegasus. Casilla de Correo, Correo Central, Argentina.

Revue de Études Arméniennes. Association de la *Revue des Études Arméniennes*, Paris.

SAN. Journal of the Society for Ancient Numismatics, Los Angeles.

Sion - Սիոն. Armenian Patriarchate in Jerusalem.

Sovetakan Hayastan - Սովետական Հայաստան. Committee for Cultural Relations with Armenians Abroad, Yerevan.

Vestnik Drevnei Istorii - Вестник Древней Истории. Academy of Sciences of USSR, Institute of Universal History, Moscow.

Winning Ways. Official Publication, Women in Numismatics, Irvine, California.

World Coin News (weekly paper). Krause Publications, Inc., Iola, Wisconsin.

Compiled by Y. T. Nercessian

**COMMENTS CONCERNING THE
“ADDITIONS AND CORRECTIONS TO
ARMENIAN COINS AND THEIR VALUES”**

Y. T. NERCESSIAN

Introduction

In *Armenian Numismatic Journal* (2004), pp. 83-86, pl. 5, Frank L. Kovacs published a list of newly discovered Armenian coins, and suggested some changes in attribution of the coinage of ancient Armenia. No doubt, some of his comments are appropriate; these are most welcomed and we are very grateful. Some are controversial and there are many others with which we disagree. For the advancement of numismatics a discussion is necessary. Our readers and membership are more than welcomed to offer their opinion in this “dialogue.” Below is our response to Kovacs noted article.

A. Sophene

10–16. Abdissares. Is it not possible that Abdissares could have been king in both areas, Adiabene and Sophene at different times? We do not have historical sources supporting his rule exclusively in Adiabene. We have coins from him with two versions of inscriptions, mostly “King Abdissares” legend and an extremely rare coin with “King Abdissares Adiabenean” version of inscription. Adiabene was not engraved on the coin presented in ACV and on Dr. Callatay’s illustration 1.1a. Obviously, space was not a problem if the engraver wanted to add the word “Adiabene” on illustration 1.1a. But that is the way the coin was engraved. We just don’t know why; it is possible that it was struck outside of Adiabene, perhaps in Sophene! The new discovery has Adiabene, to denote that that coin was struck in Adiabene.

Xerxes. There is ample evidence that Xerxes is the son of Arsames. The word “Adiabene” does not appear on any of the coins of Xerxes.

B. Armenia

19. There is a fine line between a “forgery” and a “fantasy”. Today’s fantasy piece, in the hands of an unscrupulous person, can be marketed tomorrow as a genuine piece, trying to cheat a collector.
26. Tigranes I. This is a controversial subject and it is far from being as simple as it is presented to be. However, I would like to point out that, Foss in his three-page discussion of Tigranes I (N.C. 1986, pp. 48-50), rejected even the existence of Tigranes I, eliminated Tigranes the Great and Tigranes III as likely candidates for this type of coin, and finally he assigned it to Tigranes the Younger. In a succeeding article (*SAN*, May 1986, pp. 64-66; *Journal of Armenian Studies*, Winter/Spring 1990-91, pp. 73-78) he discusses the same subject in detail and assigns all coppers of Tigranes II with comet tiara to Tigranes the Younger. Numerous people have written pages and pages on this subject. Repeating what we have written in the past would not solve any of the problems. Let us hope that someday the discovery of a hoard with known provenance will resolve this controversy. As for countermark “ARK” by Arkathios? We would like to see more explanation. However, it is a thought-provoking approach.

29. Tiara is adorned with a star and bull's horn. On all silver coins of Tigranes, except of Damascus and comet star, we have eagles. In our opinion, it is an oversimplified version of an eagle. Examine the Damascus tetradrachm A2-P2a (Nercessian, "Silver Coins of Tigranes II of Armenia," ANJ 2000, pl. 7). Recently, Italian and Armenian scientists have suggested that the volute on "comet coins" of Tigranes the Great might depict Halley's comet of 87 B.C. (also see No. 26 above).
44. Quadriga on reverse. First of all, this coin is overstruck. The reverse was probably overstruck on a Marathus copper portraying the head of Zeus (BMC Phoenicia, p. 125, No. 37; Nercessian-Saryan, o/s and c/m, undertype R). A comparison with the Malter example (Auction XXIII, Sept. 23-25, 1982, No. 25) would have been more meaningful. The tiara peaks are identical, and the style is rather close, but both coins were struck with different dies.
- 61-62. See 29 above.
- 83-90. Aradus mint not Artaxata. Why is it that the letter "A" should be attributed to the mint of Aradus but not Artaxata? We cannot understand this. The Kovacs justification is far from being satisfactory. Aradus is not a mint in Armenia proper, it was an island city, in the Mediterranean Sea, two miles off the coast of Phoenicia. Maybe the mintmasters of Artaxata learned from the Aradians, using the letter "A" as a mint mark starting with the same letter. Or maybe die-cutters from Aradus were imported to come and work in Armenia.
117. Tigranes II coppers with elephant design. This is an overstruck coin. When you are dealing with o/s pieces, it is difficult to make an exact comparison. Tigranes has coppers with elephant design, see ACV 116; CAA 123 is a better preserved example.
122. Tigranes II coppers with Mt. Argaeus design. This is a controversial coin. Bedoukian attributed it to Tigranes the Great. In a paper recently read at the 13th International Numismatic Congress, Ruben Vardanyan assigned it to King Sohemus, a contemporary of Lucius Verus. Let us hope that someday the discovery of a hoard will resolve this controversy.
123. Artavasdes II tetradrachm legend misspelled. This comment was made previously by others (ANJ 2002, NL 18), the legend is corrected in our paper on the silver coins of Artavasdes II.
- 125-31. Artavasdes II coppers. Some coin designs are so idiosyncratic that you need to see only their obverse to assign them to their respective ruler. King Artavasdes II coins is one of them. Artavasdes II on all of his tetradrachms, drachms, and coppers, has the same erect and proud profile. This is very hard to miss. The unique features of this coin, no ear flaps, high neck with ear-rings and three rows of necklaces makes the identification of his coins extremely easy.

In our humble opinion, when choosing between a design style and "confused" legend, the preference should be given to the design style first and then to a "confused" legend. In our opinion, if a die-cutter would have time to engrave a name, most likely he would have time to engrave a portrait.

According to Dr. Ruben Vardanyan and Mkrtych Zardaryan, the inscription on the newly discovered copper coin ascribed to Artaxias II is ΑΡΤΑΞΕΡΕΣ[...] and not spelled in a different manner. For the benefit of non-Armenians, in Armenian Artavasdes is written "Artavazd" and Artaxias is written "Artashes." It is hard to decide if the spelling

APTAZA stands for Artavasdes or Artaxias without taking into consideration the obverse of the coin.

We should let Dr. Ruben Vardanyan, the curator of Erevan Museum, answer this question in more detail. One of his specialties is the coinage of Artavasdes II. Recently, he has written a book (now published) on the coinage of Artavasdes II.

133. Coppers in the past assigned to Artaxias II. No doubt, we are very grateful to Mr. Kovacs for publishing this well-preserved coin and removing the shroud of mystery from this copper piece. By using the process of elimination and with reservation, Bedoukian had assigned this copper piece to Artaxias II. However, he was not very far off. Even though Mr. Kovacs modestly made no attribution, we assign it for him to Tigranes III. In one of our papers (ANJ, 2003, plate 6), we printed this type copper coin next to the silver and copper coins of Tigranes III, the portrait and obverse design similarity is very striking.
178. Tigranes IV and Erato. We don't understand why Tigranes IV became Tigranes VI. As we noted earlier, Aradus was an island city off the coast of Phoenicia, and not in Armenia proper. When Tigranes II the Great lost Mesopotamia, Syria, Phoenicia, Palestine, and all the lands south of Armenia proper, definitely he lost Aradus. How could any of his successors strike their coins in Aradus? You cannot argue with history!

In our humble opinion, Bedoukian's attribution to Tigranes IV and Erato is proper. First, only the kings of the Artaxiad dynasty of Armenia have a prominent star on their tiaras. Among the Artaxiad kings, only King Tigranes IV is heavily bearded. In fact the beard is so conspicuous that even a novice collector can segregate his coins from others. It is true that we have had a Tigranes VI (A.D. 60-62) on the Armenian throne but this was an Armenian Arsacid throne and not Artaxiad. King Tiridates I (A.D. 53-59 and 66-75) was the first monarch and the founder of the Arsacid dynasty of Armenia (A.D. 53-428).

- 186A. Tiridates I. Once again we are grateful to Mr. Kovacs for publishing this newly discovered coin. The tiara is much different from what have been seen on the coinage of the Armenian Artaxiads, no star, no eagles, but vertical lines crisscrossing the tiara and forming diamond-shaped patterns. However, this coin has a problem. It is extremely difficult to read the king's name. The auction house cataloguer assigned it to Tigranes IV with a question mark. Mr. Kovacs ascribed it to King Tiridates I, the founder of the Armenian Arsacid dynasty. In trying to read his name, "T I I' P A I N H C", we are hard pressed how Tiridates can be transcribed. We don't want to disagree with Kovac's attribution, yet we cannot agree either. However, we agree that it is a new and unique coin, and definitely not a king of the Artaxiad dynasty of Armenia, based on the ornamentation of his tiara. The five peaks remind an Armenian tiara. Does the coin belong to Armenia? It is extremely tempting to assign it to Armenia proper or Armenia Major. Further research must be done before a final assignment is made!

The reverse of this coin is another puzzle. We can read "E O Π I A T P A". Assuming that the first two letters "K Λ" are not legible, and the engraved name is Cleopatra, are we sure this is an Armenian queen? In late first century B.C. and early first century A.D. the feminine name "Cleopatra" was very popular. We have Cleopatra as queen of Egypt, Cleopatra Selene daughter of Ptolemy Physcon and Seleucid queen, Cleopatra daughter of Mithridates VI Eupator who married Tigranes II and became queen of Armenia. No doubt there are many others.

Historians have not recorded the names of all Armenian queens. Only some are recorded who have important achievements in history. For example, the well-known Queen Erato (2 B.C.-A.D. 1, 6) of the Artaxiad dynasty. We know Ashkhen, queen of King Tiridates

III Great (287-330) and the first Christian queen in the world. We do not have any information on "Queen Cleopatra" other than the queen of Tigranes the Great. Simply, we do not know who were the queens of Tigranes VI and Tiridates I. Historical sources mention that King Tiridates I went to Rome with his queen. In Rome he was crowned by Emperor Nero. He was a proud, young, handsome, and extremely strong man (not an old man as engraved on the coin). In Rome with one arrow he has killed two bulls. While being crowned, he refused to remove his sword from the shield, instead, somehow they have secured his sword so that it cannot be pulled out (according to our history books, he was not permitted to stand in front of Emperor Nero carrying his sword). However, the name of his queen was not mentioned by ancient historians. Perhaps modern historians, knowledgeable with this period of history, can help us on this subject.

- 186B. Tiridates I. On this coin we can read only "A C T I P". We have not been persuaded completely that this coin belongs to King Tiridates I of Armenia. The obverse seems to display an Armenian tiara. The reverse has the bust of a female. The reverse inscription is hard to decipher.

C. Commagene

235. Capricorn/scorpion design. ACV p. 100, footnote 2, it is noted that RPC has assigned this coin to Cyprus.

A Final Note:

In the case of Abdissares (10) the coins with and without Adiabene inscription are re-assigned based on the design of 'satrapal bonnet' and given to Adiabene. In case of Xerxes, where no Adiabene inscription exists, coins are again re-assigned to Adiabene based on the design of 'satrapal bonnet.' In other words Mr. Kovacs is giving top priority to the obverse design. In case of Artavasdes II coppers (125-131), the style of obverse design is completely being ignored, and based only on inscription irregularities the coins are being re-assigned to Artaxias II. Why these double standards?

On both coins above, 186A and B, perhaps when Mr. Kovacs forthcoming paper(s) are published, they will shed more light and include a satisfactory rationale for his attribution. While we are on this subject, we should add that there have been some new discoveries which were not catalogued in ACV but not mentioned by Mr. Kovacs; for example, two copper coins given to Artaxias II by Ruben Vardanyan, ANJ 2001, pp. 89-94.

ARMENIAN NUMISMATIC LITERATURE

- 1 ABC SCIENCE ONLINE. Halëi gitasdghë hnadarian metagha-drami vray [Halley's Comet Depicted on Ancient Metallic Coin] - Հալլեի գիտաստղը հնադարեան մետաղադրամի վրայ, պատրաստեց՝ Լ. Կիւրյեան-Սրսպեան. *Asbarez*, Vol. 96 (Friday, 18 June 2004), No. 12,241, p. 11; Nor Gyank, Vol. XXVI (26 August 2004), No. 37, p. 30. In Armenian

Armenian and Italian reseachers say that the symbol on the tiara of Tigranes the great may represent the passage of "Halley's Comet" in 87 B.C. YTN

Հայ և իտալացի հետազոտիչներ կ'ըսեն, թէ Տիգրան Մեծի խոյրին վրայի նշանը կրնայ ներկայացնել ն.թ. 87-ի «Հալլեի Ասուպ»ին անցքը: ԵԹՆ

- 2 ABC SCIENCE ONLINE. Halley's Comet Depicted on Ancient Coin. *Asbarez*, Vol. 96 (Saturday, 22 May 2004), No. 12,225, p. 10 of English Section, illus.

See abstract of No. 1.

Halley's comet of 87 BC on the coins of Armenian king Tigranes?

1: Three coins showing the head of Tigranes in a tiara decorated with a star with an elongated ray on the right-hand side that may represent a comet.

Coins of Armenian king Tigranes the Great clearly reveal a star with a tail on the royal tiara which may be associated with the Halley's passage of 87 BC.

Tigranes II the Great (95–55 BC) had made Armenia one of the most powerful kingdoms in Western Asia, extending from the Caucasus to the eastern Mediterranean. Economic needs associated with the expansion of the empire resulted in diverse silver and copper-bronze coinage. Although the chronological and mint problems of these abundant emissions of Tigranes's coins have been discussed by scholars, many questions remain.

On many coins, notably the tetradrachms struck in Antioch in Syria, as well as the silver and bronze coins struck in Artaxata or Tigranocerta, Tigranes wears a tiara decorated with a sun/star symbol between two eagles. On the tetradrachms and copper-bronze coins struck in Damascus, the king's tiara is adorned with a big sun/star symbol on the left side along with an eagle-like symbol to the right.

On a rare series of tetradrachms and drachms and on more numerous copper pieces (figure 1) depict-

ing the goddesses Tyche and Nike, with a cypress tree, palm branch and tripod on their reverse, Tigranes's tiara is decorated with a single star, which has one of the right-hand-side rays elongated and curved, which can be interpreted as a comet (Bedoukian 1978, Nercessian 2000a and b). The king also looks younger on these coins.

This latter series is the most mysterious of the Tigranes coins regarding its dating and place of minting, as well as for the interpretation of the comet symbol.

All Tigranes's silver coins (except for the Damascus series and a large group of bronze coins) have on their reverse a goddess sitting on a rock, wearing a turreted crown, holding a palm branch and having the swimming nude figure of a river-god at her feet.

Scholars have no doubts that this represents the bronze statue of the city goddess Tyche, created by Eutychedes, the disciple of Lissipe, and erected in Antioch at the time of Seleucus I (312–280 BC). Tigranes conquered this city in 83 BC. This fact is commonly agreed, as it is based on a passage from Appian, as well as on the coins struck until this year in

Antioch by the Seleucid king Antiochus X. Hence, the series with the comet must have been struck after 83 BC.

Among the astronomical records of the period corresponding to the reign of Tigranes is the appearance of Halley's comet. According to the chronicles and modern backwards orbit computations, Halley passed the perihelion on 6 August 87 BC, being discovered in July and was last seen on 24 August (Kronk 1999). Chinese chronicles of Han Shu (see Kronk 1999) mention also a comet in 84 BC and three astronomical events in 69 BC: "a sparkling star" seen during 27 January – 24 February 69 BC (probably a nova), a guest star observed on 22 July, and another guest star discovered on 20 August and last seen on 27 August. Another sparkling star is noted in 61 BC.

If the image on Tigranes's tiara is a comet, and it has to be attributed to a specific comet, then the appearance of Halley within his reign has to be the most significant event. If so, this is another case when astronomical events can also be useful for historical problems (Gasche *et al.* 1998, Gurzadyan

2000).
In addition, this would be a far earlier record of Halley in Armenia than was previously known from chronicles (Gurzadyan 1988a, b) and also one of the earliest known images of Halley's comet.
V G Gurzadyan, Yerevan Physics Institute, Armenia, and University "La Sapienza", Rome, Italy (gurzadyu@icra.it); R Vardanyan, History Museum, Yerevan, Armenia.
We thank Philippe Antman for information and Aram Gurzadyan for processing the images.

References
Bedoukian P Z 1978 *Coinage of the Artaxids of Armenia* FNS Special Publication 10, London, p48 pl. 1: 10–11
Gasche H *et al.* 1998 *Delving the Fall of Babylon: Reappraisal of Second Millennium Chronology* Chicago University Press.
Gurzadyan V G 1988a *The Observatory 108* 127.
Gurzadyan V G 1988b *QJRAS* 29 275.
Gurzadyan V G 2000 *Sky and Telescope* 100 40.
Kronk G W 1999 *Cometography: A Catalog of Comets* vol. 1, Cambridge University Press.
Nercessian Y T 2000a *Silver Coins of Tigranes II of Armenia* *Armenian Numismatic Journal* XXVI 91–92 pl. 7–8.
Nercessian Y T 2000b *Tigranes the Great of Armenia and the Mint of Damascus* *Armenian Numismatic Studies* Los Angeles 35–107 pl. 27.

ARMENIAN NUMISMATIC LITERATURE

3 ASBAREZ. Value of Armenian Dram Increases Sharply Against Dollar. *Asbarez*, Vol. 96 (22 July 2004), No. 12264, p. 10, illus

See abstract of 22, *Armenian Numismatic Journal*, 2004, p. 106.

4 BANK NOTE REPORTER. Nagorno-Karabagh Republic Issues Notes. *Bank Note Reporter*, Vol. 32 (June 2004), No. 6, p. 77, illus.

Karabagh issued 2 and 10 dram bank notes. The 2-dram brick red note shows St. Gregory the Illuminator standing to the right of Gandzasar monastery; the back shows Jesus being baptized by John the Baptist. The 10-dram bluish green note shows Jesus holding a book and standing next to His two brothers, to the right are the ruins of Dadivank monastery at Martakert; the back shows Khoodapirini bridge, a Karabagh rug and a musical instrument. The coat of arms on the front and back of both notes overlaps as a security measure. Both notes have been printed by the Austrian government printers.

YTN

Ղարապաղը թողարկած է 2 և 10 դրամնոց թղթադրամներ: 2 դրամնոց կարմիր աղիւսի գոյնով դրամանիշի վրան պատկերուած Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կանգնած Գանձասարի վանքի աջին. ետին պատկերուած է Յիսուսի մրկտուելը Յովհաննէս Մկրտիչի կողմէ: 10 դրամնոց կապտաուռն կանաչորակ դրամանիշի վրայ պատկերուած է Յիսուսը բռնած գիրք մը և կանգնած իր երկու եղբայրներուն մօտ, աջին եւ Մարտակերտի Դադիվանքին աւերակները. ետին պատկերուած է ինուգակիրինի կամուրջը, Ղարապաղի գորք մը և նուագարան մը. երկու դրամանիշներու առջևի ու ետևի զինանաչանը կը ծածկէ պաշտպանական ներդիծերը: Երկուքն ալ տպուած են Աւստրիոյ կառավարական տպարանին մէջ:

ԵԹՆ

5 HAYOTS' ASHKHARH. Drami arzhavorumê anhimn ê; hetevank'nere, bats'asakan [The Appreciation of Dram is Without Foundation; the Consequences, Negative] - *Դրամի արժեւորումը անհիմն է, հետևանքները՝ բացասական*. *Asbarez*, Vol. 96 (22 July 2004), No. 12264, p. 7, illus. In Armenian.

See abstract of 22, *Armenian Numismatic Journal*, 2004, p. 106.

6 NOR GYANK. Nagorno Karabagh's New Paper Money. *Nor Gyank*, Vol. XXVI (17 June 2004), No. 27, pp. 25 and .

See abstract of No. 4.

7 SARYAN, Levon A. Security Devices on the 1993 Ten-Dram Banknote of Armenia, by L. A. Saryan. *Centinel*, Vol. 52, (Summer 2004), No. 2, pp. 32-37, illus.

Saryan examines the 1993 ten-dram note of Republic of Armenia and discusses its security features designed to protect the integrity of this circulating currency. After examination of all types of genuine banknotes of Armenia, Saryan prepared a list of 15 specific anti-counterfeiting devices used on Armenia's circulating paper money.

YTN

Սարեան կը քննէ Հայաստանի Հանրապետութեան 1993-ի տասը դրամնոց թղթադրամը ու կը քննարկէ ստորը ապահովութեան յատկանիշները, որոնք ծրագրուած են պաշտպանելու շրջանառութեան մէջի դրամանիշներու ամբողջականութիւնը: Հայաստանի բոլոր հարազատ թղթադրամները քննելէ յետոյ, Սարեան ցուցակագրած է տասնհինգ յատուկ հակա-կեղծումի յարմարանքներ, գործածուած՝ Հայաստանի շրջանառութեան մէջի թղթադրամներուն վրայ:

ԵԹՆ

8 VOSGOUNI, Dikran. Khagher toları het [Games with Dollars] - *Խաղեր տոլարի հետ, զրեց՝ Տիգրան Ոսկունի*. *Nor Gyank*, Vol. XXVI (29 July 2004), No. 33, pp. 1 and 34. In Armenian.

See abstract of 22, *Armenian Numismatic Journal*, 2004, p. 106.

ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

Mr. W. Gewenian, treasurer

8511 Beverly Park Place, Pico Rivera, CA 90660-1920, U.S.A.

Armenian Numismatic Society Publications	PRICE
SP1. Bedoukian, Paul Z. <i>Selected Numismatic Studies [I]</i> . 1981, xxxvi, 570 pp., 72 pls., clothbound (For Vol. II see SP10) US shipping \$5.....	\$35.00
SP2. Necessian, Y. T. <i>Attribution and Dating of Armenian Bilingual Trans.</i> 1983, 36 pp., 12 pls., card covers. US shipping \$3.00.....	6.75
SP3. Necessian, Y. T. <i>Armenian Numismatic Bibliography and Literature.</i> 1984, 729 pp., clothbound. US shipping \$5.....	50.00
SP4. Bedoukian, Paul Z. <i>Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene.</i> 1985, 37 pp., 2 pls., card covers. US shipping \$3.00.....	6.00
SP5. Bedoukian, Paul Z. <i>Armenian Coin Hoards.</i> 1987, 64 pp., 6 pls., card covers. US ship. \$3.00.....	8.00
SP6. Necessian, Y. T. <i>Bank Notes of Armenia.</i> 1988, 224 pp., 192 pls., clothbound. US ship. \$5..	30.00
SP7. Bedoukian, Paul Z. <i>A Hoard of Copper Coins of Tigranes the Great and a Hoard of Artaxiad Coins.</i> 1991, 30 pp., 2 pls., card covers. US shipping \$3.00.....	5.50
SP8. Necessian, Y. T. <i>Armenian Coins and Their Values.</i> 1995, 256 pp., 48 pls., clothbound, US shipping \$5.....	40.00
SP9. Necessian, Y. T. <i>Armenian Numismatic Studies.</i> 2000, viii, 678 pp., 96 pls., clothbound. US shipping \$7.....	75.00
SP10. Bedoukian, Paul Z. <i>Selected Numismatic Studies II.</i> 2003, viii, 376 pp, 61 pls., clothbound. (For Vol. I see SP1) US shipping \$5.....	57.00
ANJ4. <i>Essays on Armenian Numismatics in Memory of Father Clement Sibilian on the Centennial of His Death, Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. IV (1978),</i> 167 pp., XXI pls., card covers. US shipping \$5.....	30.00
ANJ15. <i>Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian, Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. XV (1989),</i> 192 pp, illus., card covers. US shipping \$5.....	30.00
OP2. "Overstruck and Countermarked Coins of the Artaxiad Dynasty of Armenia," by Necessian and L.A. Saryan, an offprint of ANJ, Vol. XXII (1996), pp. 23-62, pls. I-VI. US postpaid.....	12.50
OP3. "Silver Coins of Tigranes II of Armenia," by Y. T. Necessian, an offprint of ANJ, Vol. XXVI (2000), Nos. 3-4, pp. 43-108, pls. 1-10. US first class postpaid	18.00
M1. Bedoukian, P. Z. Silver proof medal, 39 mm diameter, 1 troy ounce. Obv. portrait of Bedoukian; Rev. logo of ArmNS (2000). US shipping \$5.....	42 ~~40.00~~
M2. Necessian, Y. T. Silver proof medal, 39 mm diameter, 1 troy ounce. Obv. portrait of Necessian; Rev. logo of ArmNS (2005). US shipping \$5.....	45 ~~40.00~~
Armenian Numismatic Journal	
--Volumes I (1975)	each volume..... 5.00
--Volumes II, III, V to XIV, XVI, XVII	each volume..... 8.00
--Volumes XVIII (1992), XIX (93), XX (94), XXI (95).....	each volume..... 10.00
--Volumes XXII (1996), XXIII (97), XXIV (98), XXV (99).....	each volume..... 25.00
--Volumes XXVI (2000), XXVII (01), XXVIII (02), XXIX (03), XXX (04).....	each volume.... 30.00
--Volumes I (1975) to XXX (2004), thirty volumes, unbound (US Ship., Ins. \$16.00).....	467.00
--Volumes I-V (1975-1979), cloth bound (one month bindery time).....*	98.00
--Volumes VI-X (1980-1984), cloth bound (one month bindery time).....*	74.00
--Volumes XI-XV (1985-1989), cloth bound (one month bindery time).....*	101.00
--Volumes XVI-XX (1990-1994), cloth bound (one month bindery time).....*	80.00
--Volumes XXI-XXV (1995-1999), cloth bound (one month bindery time).....*	144.00
--Volumes XXVI-XXX (2000-2004), cloth bound (one month bindery time).....*	184.00
--Volumes I (1975) to XXX (2004), thirty volumes, cloth bound (US Ship., Ins. \$20.00).....*	681.00
*Uniformly bound, sturdy library bindings with gilt lettering on black cloth. US shipping \$10/bound book	

SUPERSEDES ALL PREVIOUS LISTS

US shipping cost, add \$1.5 for each additional title. PREPAYMENT IS REQUIRED. California residents please add appropriate sales tax. January 3, 2005

ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

Phone: 562-695-0380, e-mail: ArmNumSoc@aol.com

Mr. W. Gewenian, Treasurer

8511 Beverly Park Place

Pico Rivera, CA 90660-1920, USA

Bedoukian Publications	PRICE
B1. Bedoukian, Paul Z., <i>Coinage of the Artaxiads of Armenia</i> . London: Royal Numismatic Society, <i>Special Publication</i> , No. 10, 1978, 81 pp., 8 pls., clothbound. US shipping \$5.....	30.00
B2. Bedoukian, Paul Z., <i>Coinage of Cilician Armenia</i> . Danbury, CT: 1979, xxxie, 494 pp., 12 pls., clothbound. US shipping \$5.....	45.00
B2S. Bedoukian, Paul Z., <i>Coinage of Cilician Armenia</i> . New York: American Numismatic Society, <i>Numismatic Notes and Monographs</i> , No. 147, 1962, xxxi, 494 pp., 48 pls., 1 map, plus blank sheet inserts in the corpus next to every other sheet (total close to 150 sheets), so that the owner can record his unpublished coin varieties. Specially prepared and clothbound for the author. One of a kind book. US shipping \$7.....	150.00
B3. Bedoukian, Paul Z., <i>Armenian Coins and Medals: An Exhibition from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian - Յուզահանդէս Տր. Զարեհ Պտուկեանի հաւաքածոյէն</i> . New York: Museum of the Diocese of the Armenian Church of America, 1971, [24 pp.], bilingual, illus. in black and white, 8.5"x7", card covers. US shipping \$3.00.....	2.00
B4. Bedoukian, Paul Z., <i>Armenian Books: An Exhibition of Early Printings 1512-1700, from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian - Յուզահանդէս հայերէն հետախց գրքերու Տրթթ. Զարեհ Պտուկեանի հաւաքածոյէն</i> . New York: Armenian Museum of the Diocese of the Armenian Church of America, 1975, [24 pp.], bilingual, illus. in black and white, 8.5"x7", card covers. US shipping \$3.00.....	2.00
B5. Bedoukian, Paul Z., <i>Thirty Centuries of Armenian Metal Art: An Exhibition from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian - Երեսուն դարու հայ արուեստ մետաղի-Յուզահանդէս Տր. Փղ Զ. Պտուկեանի հաւաքածոյէն</i> . New York: AGBU Gallery, 1978, [24 pp.], bilingual, illus. in black and white, 8.5"x7", card covers. US shipping \$3.00...	2.00
B6. Bedoukian, Paul Z., <i>Armenian Woven Art: An Exhibition from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian - Հայ հրատածեղէնի արուեստ- Յուզահանդէս Տրթթ. Փղ Զ. Պտուկեանի հաւաքածոյէն</i> . New York: AGBU Gallery, 1980, [24 pp.], bilingual, illus. in color, 8.5"x7", card covers. US shipping \$3.00.....	5.00
B7. Bedoukian, Paul Z., <i>Armenian Ceramic Art: An Exhibition from the Collections of Tina & Haroutune Hazarian, Dr. Paul Z. Bedoukian - Հայ յախճապակիի արուեստ. Յուզահանդէս Արթիւնա եւ Յարութիւն Հապարեանի եւ Տրթթ. Փղ Զ. Պտուկեանի հաւաքածոյներէն</i> . New York: Armenian Museum, 1982, [24 pp.], bilingual, illus. in color, 8.5"x7", card covers. US shipping \$3.00.....	5.00
B8. Bedoukian, Paul Z., <i>Հոլանտա կրիտած 18րդ դարու հայ մետաղները - Eighteenth Century Armenian Medals Struck in Holland</i> . Venice: Mekhitarist Press, 24 pp., 7"x9.5", card covers, 24 pp., illus. in black and white, 3 pp. English summary. Reprinted from <i>Bazmavep</i> , 1977/3-4, pp. 728-751. Card covers. US shipping \$3.00.....	2.00
B9 = B3, B4, B5, B6, B7 Bound with gilt lettering on black cloth. US shipping \$5.00.....	\$62.00

SUPERSEDES ALL PREVIOUS LISTS

US shipping cost, add \$1.5 for each additional title. PREPAYMENT IS REQUIRED. California residents please add appropriate sales tax.

January 3, 2005

Series II

Volume 1 (31), No. 2

June 2005

ՀԱՅ

ARMENIAN

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

NUMISMATIC

ՀԱՆԴԵՍ

JOURNAL

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

I want to thank you for sending the last two volumes of *Armenian Numismatic Journal* and *Selected Numismatic Studies, II* of Paul Z. Bedoukian. I have forwarded the two medals to our curator, Mr. Robert Hoge and I am sure he will soon acknowledge their receipt. The next issue of our "ANS Magazine" will appear, I believe, in December or January. I will be sure to include coverage of "Selected Numismatic Studies, II" in my contribution. I remember Paul's visits to the Society very well. He was a fine person.

Francis D. Campbell, Librarian
American Numismatic Society

Thank you very much for your recent thoughtful gift of materials to the American Numismatic Society Library and Museum. It is thoroughly appreciated, particularly inasmuch as Paul Z. Bedoukian was such a great friend of the ANS. Has the gift been presented by you, personally, or is it from the Armenian Numismatic Society as a group? We will be happy to write a review of this acquisition, which gives us another welcome opportunity to honor the memory of our friend. Dr. Stolyarik, our Collections Manager, will be handling the formalities of paper work regarding the two beautiful medals, but meanwhile, I wanted to ask you if there is any more information available in connection with the issue, such as 1) the occasion when the presentation was made to Mr. Bedoukian. 2) the mint. 3) the artist. 4) the number of medals struck. 5) anything else pertinent that might occur to you.

Robert W. Hoge, Curator of American Coins and Currency
American Numismatic Society

We have received the copies of the *Armenian Numismatic Journal* and the copy of Paul Bedoukian's *Selected Numismatic Studies, II* as well as the two silver medals.

Thank you very much for sending this material to us. We appreciate your keeping us up to date with these publications.

Please let us know if we can be of help with your numismatic research. Again, thank you for sending this donation.

Nancy W. Green, Librarian
American Numismatic Association

I would like to thank you very much, both on behalf of Council and also personally, for the three books, very well packed, which have arrived safe and sound and are now being accessioned. It is most kind of you to present them (and to autograph them also).

Tony Holmes, Librarian
Royal and British Numismatic Societies

Publish the original paper as is.

Timothy Glovola

Thank you for your letter. I consider it an honor to be consulted regarding your new book. Let me opine first on your choice.

For the long term benefit of collectors and Armenian numismatic studies in general, your second option of upgrading data to reflect around 1000 coins, changing your text as required, and adding more coins as they come along is the proper course of action. A complete cataloguing of material existing to date is easy to use, more agreeable, and rewarding. Otherwise it may become cumbersome and less pleasant to use. A book is a turning point, having it attached to a previous study will just make it heavier. Let the article remain in the Journal; I think in time many scholars, numismatic organizations and sellers, as well as collectors will much prefer to cite and refer to a book which seems to have the final say in a coherent manner in the particular field of study.

Second, why not include the silver coins of all Artaxiad kings? Does that dissipate the force of your study?

Finally, I would like to help you in whatever capacity you may wish me to for the publication of your book. If you have success in finding help from other interested acquaintances, fine; if not, you can always count on my complete and benevolent help.

Vatsche Barsoumian

(Letters continued on page 52)

AN ENIGMATIC ROUPENIAN ARMENIAN RENAISSANCE 'STYLE' PORTRAIT OF THE LATE TWELFTH CENTURY

Plates 1-6

Michael Dennis O'HARA

PREFACE

The first draft of this report was circulated some years ago in an attempt to ascertain if there were any other examples of this coin issue either hidden in collections or known to other scholars. Paul Bedoukian (now sadly no longer with us) was kind enough to inform the writer that he had one example in silver, one in copper, and foil impressions of two other copper specimens (these from the John Slocum collection). Shraga Qedar in Israel was also kind enough to send photographs of one example in copper found in Acre in 1965. The two lead pieces have been communicated through the kindness of Susan Tyler-Smith (now Mrs. Phillips), and Mr. J. D. Scaik respectively.

The possibility of the copper examples (the main topic of this report) being simple forgeries would seem highly unlikely, given the question of the newly identified 'compass' line (this important characteristic first noticed by Professor Metcalf - see discussion below) only visible on the copper examples, and which is also discernable on the obverses of the Roupenian baronial coins; but not, apparently, on the coinage of the Roupenian kingdom. This fact, alone would seem to be strong, if not conclusive, evidence for acceptance of the copper examples as authentic. Additionally, the extraordinary historical and numismatic interest which will undoubtedly be generated by an issue such as this would suggest that it could hardly be profitable for a forger if one considers the close scrutiny pieces of such potential importance for mediaeval Armenian numismatic history would be bound to invite. The depth of research required to fabricate this issue, shown by the extraordinary numismatic detail (see discussion below) would simply not seem to be commercially feasible. As for the two lead examples, their acceptance, at this stage, must be considered uncertain. This applies equally to the silver specimen which has not been examined by the writer.

There are, at present, five examples in copper known to the writer, but one may surmise that there could be other specimens extant if the silver and lead pieces have been reproduced from the copper coins. The Question of patterns is discussed below and was a comparatively common practice at certain periods in Byzantine coinage. Dr. Bedoukian has stated that his silver and copper and the two Slocum coppers are all from the same dies. It is difficult, however, to determine with certainty whether the two lead productions and the Qedar and O'Hara coppers are also from these dies.

Preliminary extensive (or wide) publication would now seem to be the best way forward in the hope that further comment (critical or otherwise) may be forthcoming. There have been no additional examples or information communicated to the writer during the period between the limited initial circulation of the early (1988) draft and the present (2004). The decision to complete and properly publish the report, recently became particularly apparent to the writer on going through the old correspondence file and noting the comments of such eminent medievalists as Michael Metcalf, Peter Woodhead and Paul Bedoukian, using words like 'remarkable', 'highest interest', 'Gordian Knot'. The various observations (critical comment etc.) of these, and other dealers, collectors and scholars, have been included in an appendix.

DESCRIPTION AND DISCUSSION

Baronial Period 1080-1196
Interim or Pre-Coronation Period 1196-1198
Royal Period 1198-1375

Levon: as Prince (or Baron) Levon II (1187-1199); as King Levon I (1199?-1218).

Copper tank, ↑←, 5.77 gm., ca. 1197

Obverse: T L E I I Y (?) I Π / V A Π V >

profile head right wearing a cap with three tasselled points; outer edge of flan blank (in the manner of the Byzantine gold of the period), traces of 'compass' line.

Reverse: + I < P U C I L K O (?) Π I

lion walking right with upraised tail and forked tongue, double barred cross above, six pointed star in field left and right; inscription within double circle of pellets, outer edge of flan blank.

This printed transliteration of the inscriptions cannot be considered precise, given the writer's somewhat limited technical ability with his computer, but hopefully the enlarged illustrations may go some way towards remedying this.

Diameter of the flan: 28-29 mm, diameter of the die: 23 mm. Preservation: very fine, weak in parts, slightly double struck. Illustrated as figure A.

There are eight examples known to the writer, all from the same dies, five struck in copper, one 'struck' in silver, and two produced in lead. Two of the coppers were in the John Slocum (now sadly deceased) collection, one copper and the silver are in the Paul Bedoukian collection (figures F i-iv, photographs taken from aluminium foil impressions); one copper is in the possession of Shraga Qedar in Israel (figure G), said to have been found in Acre in 1965); and the fifth copper is in the O'Hara collection (figure A). The two lead 'impressions' are in the possession of Susan Tyler-Smith and J. D. Scaik respectively (figures H 1 and 2). One of the lead pieces appears to be double struck on the reverse. The lead specimens may have been struck on cast blanks. The die axis on the one lead striking it has been possible to examine (that of Miss Susan Tyler-Smith, figure H 1, 13.148 gm, 28-31 mm) is two hundred and seventy degrees (↑←), the same as the copper in the O'Hara collection and the examples in the possession of Dr. Bedoukian. The Shraga Qedar copper, however, has a die axis of three hundred degrees (↑↖) and suggests therefore that the dies were not fixed together. The coin is also slightly larger in diameter, ca. 32 mm and consequently most of the 'compass' line is visible (see below).

The inscription printed above is a composite reconstructed from a photographic study of all the various examples. The surviving examples are all badly struck (in the manner of the Roupenian baronial period). The second bar of the V on the obverse is missing on one specimen (figure F, iv) but clearly visible on others. This suggests that the die has been altered at one stage. The letters appear to have been built up with the aid of punches rather than having been fully engraved. A common practice in Anglo-Saxon coinage and very noticeable on the reverse dies for Byzantine gold solidi of Heraclius and Constans II. David Sellwood's various experiments on Anglo Saxon coins has shown that the coins were struck first on oversized flans and cut out afterwards to exact dimensions.

Dr. Bedoukian has observed in private correspondence that his two coins along with the aluminium foil impressions of the two in the Slocum collection have been reposing in a box marked 'impossible ones' (for his other remarks see appendix below). The Shraga Qedar coin has been kept amongst his 'forgeries' since 1965. (See below, the section headed 'the question of authenticity'.)

The legends, although not complete on my one coin, appear to represent one or other of the many readings for: 'Levon king of all the Armenians'; and the reverse: 'struck in the city of (in this case) Tarsus'. Although the lettering is weak in parts and cannot be said to be easily decipherable, it is self evident that it may be interpreted more plausibly as a reading for Tarsus than Sis. The final letters (I) UTU ԻI (the AR apparently partly ligatured). Seems quite close to: SUTUԻԻ (SUTUNN), and could allow no confusion with the letters for the word Sis (ՍԻՍ). (See appendix for the comments of Viken Havandjian.) Also the letters for the first part of Levon (LE - ԼԵ) and the first letter Sh for the word 'struck' (SHINEAL - ՇԻՆԵԱԼ) seem quite clear. The last letter on the obverse '>' would seem to represent < for H (the first letter of the word Hayotz-Armenian - ՀԱՅՈՅ). What is not clear is whether Levon is styled king or prince or some other title 'of the Armenians'.

Obverse (complete form):¹ LEVON TAKAVOR AMENAYN HAYOTZ E
ԼԵՒՈՆ ԹԱԿԱՎՈՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ Է
Levon is king of all the Armenians

Reverse (complete form): SHINEAL I KAGhAKN I SIS (or DARSON)
ՇԻՆԵԱԼ Ի ԲԱՂԱԲՆ Ի ՍԻՍ (or SUTUNN)
Struck in the city of Sis (or Tarsus)

The treatment of the border, with the legend within two pelleted circles, particularly on the obverse, is markedly similar to that on the baronial coinage of Levon as Prince Levon II (1187-1196).² The border of Roupenian silver is pelleted, but on the copper with the Sis mint name the border is linear.³ It is also interesting to note that the flan (29 mm) appears to be too large for the die (23 mm), but this diameter was not accidental, as the traces of the circular 'compass' line demonstrates (cf. below and footnote 35). The size of the die, however, is in keeping with those used for Levon's baronial coinage (22 to 24 mm).⁴

It has been observed that the copper coins of mediaeval Armenia are usually badly struck, intended for internal trade and, therefore, did not require the same care in execution as the silver which was used for international trade and payment of indemnities.⁵ The best thing that could be

¹ The complete 'correct' form has not yet been found in its entirety on any single coin (cf. *MAC*, p. 12, reprinted from the *Revue des Etudes Arméniennes*, New Series, Vol. VIII (1971)). There are of course many variants of the Sis inscriptions, e. g., < (as on figure A) rather than the more usual Շ. The form Շ is given in one of Bedoukian's line drawings for the first letter of 'struck' (cf. *MAC*, p. 21).

² This raises the question of where some of the later baronial coinage might have been struck. In particular the baronial issue of Levon II (1187-1196) (figure C). Bedoukian remarks that Toros II (1100-1123) "apparently reorganized the mint (probably in the fortress capital of Sis)", cf. *MAC*, p. 8. Figure C = SKA 4 (1986), 692, previously in the O'Hara collection, present whereabouts unknown.

³ The two billion denier issues, one with the mint name SIS, struck for use in Antioch, also display a pelleted border, cf. Bedoukian, 'A Unique Billon of Levon I', *NC* (1967), pp. 187-197, pl. XIV, 1-4.

⁴ The diameter of other baronial issues varies between 18-21 mm, with the later issues of Levon tending to be larger at around 22-24 mm.

⁵ P. Z. Bedoukian, *CCA* (revised ed. 1979), p. 88 (originally published as *ANS NNM* 147, 1962). This view of the internal use of copper is noted in an observation made by Professor Grierson, "the whole tradition of the Near East was that bronze scarcely counted as money; its circulation was quite local" - and goes on to say (in the same paragraph), that it did not carry with it the political implications that were attached to the striking of gold and silver. 'Kiurike I or Kiurike II of Lori-Armenia?' *ANSMN* X (1962), pp. 107-112, cf. p. 111. Helen Mitchell Brown has observed that "it is

The close affinity between the extremely rare coronation issue with the reverse type of 'single lion' *right*²¹ (the double tram series depict a single lion left) and the copper tank published here (single lion right) with a mint reading for Tarsus would seem to confirm Bedoukian's suggestion that two mints were in operation at this time. It is certainly more than likely that as 'the great coronation ceremony' took place in Tarsus,²² and it is known that two distinctly different types of coronation trams were struck to commemorate the occasion, one scarce and one extremely rare, that at least one issue, presumably the rare type, would have been struck in the city where this important event occurred. It would also seem plausible that the 'single lion' double trams and their smaller fractions were also struck in Tarsus, and the scarce (but more common) 'two lion' coronation issue struck in 1196 at the newly opened mint at Sis - the mint which, from this point on, is thought to have provided, in considerable quantities, the main coinage for the kingdom until 1375.

One could assume that the copper tank issue published here, as the king appears to be uncrowned, was struck in Tarsus before the actual coronation. The reverse presumably served as the prototype for the rare 'single lion' right coronation trams and therefore could plausibly be dated to just before this issue (ca. 1197) in the interim period when Levon was considered to be king but before his formal coronation. There is also clearly a strong connection between this new class of tank struck in Tarsus and the traditional (and plentiful) stylized 'lion head' copper tank (illustrated as figure B)²³ struck in Sis and which formed the main copper coinage for Levon I. The Sis tank coinage has come down to us in very large numbers. The writer can remember sifting through in Adana (Southern Turkey) many years ago various groups, some comprising several thousand pieces, of Levon's copper coinage. The Tarsus coin may have served as a form of prototype for both the obverse and reverse of the Sis copper coinage, with the stars and double barred cross (in the more usual form of a patriarchal cross) being retained, and the single lion omitted, in order to be in keeping with the new 'two lion' silver tram coinage.

The formula for the reverse legend: 'struck in the city of Sis', which is known from its first appearance on the Sis tank coinage could also have been derived from the Tarsus coin. Frederick Barbarossa's well known gold *augustale* of ca. 1231 is a rare and isolated example of portraiture which can certainly be said to have been ahead of its time and clearly foreshadowed the art of the Renaissance. This coin depicts a profile bust in high relief after the 'Roman' or antique style. The subject of this report, although of less 'artistic' workmanship, is clearly in the 'Renaissance' style. One could say that the concept is highly original and well before its time, but that a certain amount of technical or practical skill was lacking! The hair is represented in the 'long hanging' manner more usual on profile busts by the third decade of the fourteenth century, but the long hanging distinctive 'mane like' hair, in the particular style of Figure A, only seems to be a common feature in the late fifteenth and early sixteenth century (see figure J 4). This may be more easily observed by glancing through the pages of J. Porteous' excellent survey *Coins in history*.

Jacob²⁴ has discussed at some length the question of whether the portrait on the Sis coins represents the head of a lion or the head of the king. Bedoukian has used the expression; "the le-

²¹ *Ibid.*, p. 18, No. 14; and *CCA*, Nos. 76a-81. It is interesting to note that a few scarce variants of the double tram series (SKA 1985, No. 700) and the rare single lion coronation series (SKA 1985, no. 709 - three tufts) depict the lion with a forked tail a touch which may possibly have been inspired by the forked tongue on the Tarsus tank issue. Also the shape of the lion's head on the reverse of the Tarsus tank issue (profile and without mane), quite different from the facing head with mane on the silver 'single lion' series, is very similar to that eventually adopted on the later 'two lion rampant regardant' type.

²² *CCA*, p. 9.

²³ The coin illustrated as figure B is in the Pavlou collection and is included here by kind permission of Mr. Pavlou.

²⁴ Jacob, p. 6.

nine head of the king bearded and crowned".²⁵ The 'Renaissance portrait' on the Tarsus coin could perhaps be considered vaguely lion-like with the 'mane' of hair at the back of the king's head, and this coupled with the play on the king's name, could well have created the inspiration for the 'leonine' or stylized version (a crowned head of a lion three-quarter right) which then became the standard obverse copper type from the mint of Sis for the rest of the reign (see figure B). The discovery of the Tarsus issue, which may well be an attempt to display a characterized likeness, certainly demonstrates that the Sis 'leonine' head is clearly a heraldic or conventional representation of the head of a lion. The types generally on the Roupenian Armenian coinage are highly original, and this historically important issue is no exception. It is interesting to compare the levels of artistic development and originally exhibited by other contemporary coinages (for example the short cross pennies of King John of England (1199-1216), superior to certain other coinages, but hardly inspiring or original). The parallel with later fourteenth or fifteenth century Renaissance portraits is striking (cf. figures J 1 and 2). The style, of course, is crude, the ear not quite in the right place and the workmanship generally is of a much lower artistic standard than that which one usually associates with Renaissance coinage. The representation of the king's head in this style wearing a princely or ducal medieval cap must also be considered original for this early period. The headgear does not seem to represent a crown, but more reminiscent of the type of cap seen on portraits of the fourteenth and fifteenth centuries. A similar cap, in one case with one central tassel and in another with three points, is shown worn by a figure in a drawing of ca. 1270²⁶ (see figures J 2 and 3), and for comparison, figure 4. It is hard to escape the conclusion that this portrait (figure A) does appear to represent a serious attempt at a characterized likeness of King Levon I. The rather heavy or square lower jaw and jutting lip tends to bring to mind the famous 'Habsburg lip'. This feature combined with the 'mane like' hair style clearly gives Levon a somewhat 'leonine' appearance.

It would seem as if a serious attempt was made to initiate a new large module²⁷ copper coinage, but with the same sized dies as those used for the baronial coinage, with, compared to the earlier baronial issues, perhaps more meaningful inscriptions and types - more in keeping with the new royal dignity!

In view of the fact that only eight examples to date have been noted, in three different metals, and all from the same dies (see below, 'the question of authenticity'), and bearing in mind that there are many examples of patterns having being struck in various metals in the Byzantine series, it may be, therefore, that the coins should be regarded as patterns for a coinage which for some reason was never issued, but which served nevertheless as the inspiration or prototype for the very large coinage on the heavier weight standard of Sis which followed.²⁸ The fact that one

²⁵ Bedoukian, *ANSMN* 16 (1970), p. 92. See the remarks made by Viken Havandjian in his introduction to the important collection of Armenian coins auctioned in 1985 by SKA (4) in the USA (p. 111), "the lions depicted by Levon have human faces and wear crowns" (this refers to the silver trams).

²⁶ Bodleian Library, MS Asmole 399, f3r, illustrated in M. W. Evans, *Medieval Drawings* (1969), p. 31, pl. 64. Detail from 'The onset of a fatal illness: a pictorial case history'. There is a fresco in the church at Waltensburg, Vuorz in Switzerland, dated to 1330 which depicts a figure wearing the same type of tasselled cap as that shown on the Bodleian drawing. This important group of frescoes were first uncovered in 1930 and were, in 1988, in the able care of the pastor, Ulrich Cafilisch (CH-7014 Trin). An example of a soft cap, for a later period, may be seen in the portrait of John Wycliff, the fourteenth century reformer, illustrated in the *Larousse Encyclopedia of Ancient and Medieval History*, p. 360. (figure J 1).

²⁷ The diameter of this issue 28-29 mm (a similar size to that of the Sis lion head coinage) was presumably inspired by the Byzantine anonymous folles which varied between 27 and 33 mm, but with most examples at around 28-29 mm.

²⁸ The engraver seems to have left himself no room for the rear legs of the lion. This incompetence with the reverse might lead one to suppose that possibility a crown was intended rather a cap - much like the facing archaic Greek eye on a profile bust, that is to say a crown shown with a frontal view which does not work with a profile head. Perhaps these could be two reasons why, if the coins are patterns, the types were not subsequently adopted for production.

specimen is known in silver and two in lead²⁹ would seem to strongly support the suggestion that these coins were trial pieces or patterns. A very similar reverse type was in fact used on one of the silver coronation issues. It is not uncommon for the same dies to have been used for striking coins in different metals. One may note the Roupenian gold³⁰ struck with silver tram dies, and the two well known Saxon gold pennies; Edward the Elder (889-924),³¹ found on the road to Rome (near Lausanne) struck by the moneyer Deonwald with the same dies used for striking silver pennies; and that of Aethelred II (978-1016).³² There is also the extremely interesting phenomena of the 'lead pennies'.³³ These are 'official' striking in lead from silver penny dies of types from Edward the Confessor (1042-1066) to Stephen (1135-1154), and now with a recent (1988) unpublished find³⁴ to Henry I (1100-1135). There are also many Byzantine silver hexagrams struck with solidus dies. The late twelfth century in lesser Armenia, particularly the time around the coronation with the establishment of a kingdom and the greater economic needs for commercial exchange, is likely to have been an experimental one for coinage. The change over from the old style irregular baronial issues to a larger more substantive coinage is evidence of this. It is perhaps rather surprising that more patterns or trial pieces have not come down to us.

It has been drawn, to my attention by Michael Metcalf, that the obverse of this new copper tank exhibits traces of a thin circular line, seen particularly clearly at 0, 120, 190 and 230 degrees (see figure A enlargements). This suggests that a form of 'compass' was used to mark out a circle on the copper sheet before cutting out the blanks for striking. This same 'thin hair line compass marking' may also be seen on the obverses of all examples of the extremely rare baronial coinage examined by the writer (see figures C, D, E 1 and E 2).³⁵ It is interesting to note that these com-

---

Levon's Nephew Raymond-Roupen was born in 1197 or 1198, an important event as it was considered that he would rule both Armenia, and Antioch (cf. Bedoukian, 'A Unique Billon of Levon I', *NC*, 1967, pp. 187-197). It is too fanciful to suggest that there may have been a special issue to commemorate this occasion especially as it would have been overshadowed by the coronation. Runciman, III, p. 99, states that Raymond (of Antioch) died early in 1197 leaving an infant son, Raymond-Roupen, who was sent with his mother to Armenia at about the time of Levon's coronation.

²⁹ Reference is made by Sutherland, p. 25, note 3, to a lead trial piece (or mint weight) bearing the stamp of a die of Alfred's second group coinage. Cf. Dolley and Blunt, *Anglo-Saxon Coins* (1961), 'The Chronology of the Coins of Alfred the Great 871-899', pp. 77-94, p. 81.

The writer can remember discarding, many years ago, a striking in lead of a tank of Hetoum I as a simple forgery, despite the fact that copper tanks of Hetoum I were available on the market for literally pence, and the cost of producing the lead striking would have been greater than the cost of the copper. With the advent of the lead striking of the issue under consideration here, there are two additional possibilities: one; that the Hetoum coin was an example of a pattern which was accepted and went into production; and two; bearing in mind the newly discovered lead half tetartera of Alexius I (1081-1118), which indicates that lead had a part to play in the structure of the coinage of the region (Grierson, *Byzantine Coins*, pp. 227-228), it is feasible that lead coins could also have been used for short experimental periods in the Roupenian Armenian coinage.

³⁰ Boase has even stated "Levon celebrated his coronation by issuing golden coinage" (!), p. 22.

³¹ Sutherland, p. 29 and pl. 15, 146. Cf. Also Blunt, *BNJ*, XXV (1945-8).

³² *Ibid.*, pl. 20 and 22, 210.

³³ There is an article in press (1989) by Marion Archibald which discusses this interesting and little known series. Over sixty examples have been catalogued with many die duplicates among them.

³⁴ This has been struck with the dies for the extremely rare 'double inscription' type 11. The mint reading is HIIMTV(N)E for HAMTVNE (Northampton or Southampton). It has been struck either on a smaller lead flan or was cut down later for some purpose.

³⁵ It is of course quite easy to see the thin 'compass' lines on the outer edges on the obverse of this new 'Tarsus' coin as the dies were smaller than the blank, and therefore no impression (of the type) was made on the outer parts of the flan. Whereas, on the baronial coinage, the die was usually of a similar size to the blank and therefore an impression was made over the whole face of the coin. However, notwithstanding this, traces of the 'compass line are still clearly discernible, to a greater or lesser extent, without the aid of a microscope, on all three baronial coins examined by the writer (cf. figures C, D and E). The rarity of the baronial coinage is reflected in the fact that there are no examples either in the Ashmolean Museum or in the British Museum, and it is therefore difficult to make a more thorough or comprehensive survey.

pass lines (at least on the limited number of coins examined), usually seem to occur on the obverse. The only exceptions are the Shraga Qedar example of this newly identified issue where the 'compass' lines occur on the reverse, and one of the baronial coins examined (Gosdantin I figure D, where traces of the line are discernable on both sides of the coin. It is as if the blanks were cut out and stacked upright or immediately placed between the dies. No doubt, however, the odd blank would have fallen to the ground and no doubt after publication of this report when it is known what to look for baronial coins will eventually turn up with the compass lines on the reverse. Most of the baronial coinage is fairly irregular in shape - some a little more so than others. For example, a copper of Toros II (1144-1168) illustrated in SKA 4 (1985), 690, which is hexagonal in shape with six simple cuts of the shears instead of any attempt to follow the 'compass' circle. It would seem, at least in the baronial period and up to this new interim issue of ca. 1197(?), that the copper blanks were cut out from sheets or strips of metal using shears. The copper tanks of Sis, being of heavier weight standard, although of the same module, would have been too thick to cut out in the same manner, and therefore, presumably more sophisticated methods would have had to be used - possibly casting the blanks in round moulds before striking.

It is observed in the Bury edition of *CMH*³⁶ (but not repeated or remarked upon in the later Hussey edition)³⁷ that Levon chose a new seat for his government, removing it from Tarsus to Sis. It would certainly seem to be demonstrated by this new coin of Levon, that Tarsus was originally meant to be the capital, and confirms its importance, at least during the early history of the state. As the Bury edition puts it: "Tarsus and Sis (were) each in time the capital of the Armenian state".³⁸ A glance through a few of the modern works would seem to indicate that there is some question as to where and when the coronation of Levon took place. The Bury edition of *CMH*³⁹ clearly states that "Levon was consecrated in the cathedral in Sis on the feast of the Epiphany in 1198", but with a footnote⁴⁰ that "some historians say Tarsus". Bedoukian, however, gives the location as Tarsus in 1199 (in his early work) or 1198 (in his later work). The view that the coronation took place in tarsus is also taken in the Hussey edition of *CMH*⁴¹ - "Leo was solemnly crowned at Tarsus". The location of the coronation is assumed by Runciman in his *History of the Crusades*⁴² to have been Sis. The date is given as 1198. In more recent works on the Crusades, including Boase⁴³ the coronation is firmly placed at Tarsus, on January the 6th, 1198 in the Cathedral of Saint Sophia.

One obvious reason for moving the capital to Sis would be the geographical features of Cilicia, the plains rich and fertile but very difficult to defend, the mountains covered with forests and full of defiles (cf. map 3). On removing the seat of government to Sis, presumably after the coronation, it would then seem quite logical to open a new or second mint. It may be appropriate at this point to quote an observation made by Professor Grierson⁴⁴ referring to the RM on the rare silver 'Byzantine Papal series of coins'⁴⁵ - "the RM was introduced to distinguish the Rome prod-

³⁶ Vol. 4 (Bury ed., 1923), p. 172, 30

³⁷ *CMH*, Vol. 4 (Hussey ed., 1966).

³⁸ *CMH* (Bury ed. 1923), p. 168.

³⁹ *Ibid.*, p. 172.

⁴⁰ *Ibid.*, No. 1, p. 172.

⁴¹ *CMH* (Hussey ed.), p. 632.

⁴² 1954 ed., Vol. III, p. 90. Where although the location is not precisely stated, it is implied that it took place in Sis. "Conrad came with the Papal legate to Sis and was present at a great coronation ceremony".

⁴³ Boase, p. 19; and J. S. C. Riley-Smith, *Templars and Teutonic Knights in Cilician Armenia*, pp. 92-117, p. 111. Cf. also K. M. Setton ed., *A History of the Crusades*, II. p. 648, note 23.

⁴⁴ P. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks and the Whittemore Collections*, II (1968), p. 1, 20.

⁴⁵ M. D. O'Hara, 'A Find of Byzantine Silver from the Mint of Rome for the Period A. D. 640-750', *SNR*, Vol. 64 (1985), pp. 105-140.

ucts from those of Ravenna which as the only silver mint in Italy had not previously found the use of any identification necessary and which did not adopt one in the future". The lion head copper coinage of Sis clearly display the name of the mint, and this would suggest that there was a need to identify or separate the products of Sis, the assumption being that coins with no mint mark were known to have been struck at Tarsus. As it has been suggested elsewhere that the copper was for internal use and the silver for foreign trade⁵ the location of the two mints, one near the sea (producing silver), the other in the mountains (producing copper), may seem appropriate (cf. maps 1 and 2). It is interesting to note that the first coins to bear a mint name other than that of Sis is a rare issue of Levon II (1270-1289), Ayas (near the sea).⁴⁶ This during a period often described as a decline in the fortunes of the Eastern Christian principalities. The first coins noted with the mint name Tarsus appear to be those of Gosdantin III (1344-1363).⁴⁷ The Mamluks invaded Cilicia and sacked several important cities including Tarsus. Bedoukian states that they (the Mamluks) were unable to capture Sis where the mint was located.⁴⁸ In short, notwithstanding the observations made above regarding the 'two lion' issue of coronation trams, there certainly seems not only every likelihood that the 'single lion' coinage was struck at Tarsus, but a real possibility that, additionally, all silver coinage without a mint mark, up to circa 1270, was also struck at Tarsus.

Greater Armenia was completely Eastern in aspect, coming as it did into contact with race after race from the East, but the civilization of Lesser or Roupenian Armenia was Western oriented rather than Eastern. Although its political interests were divided between Europe and Asia, its history was overshadowed by that of the crusades (cf. map 3)⁴⁹ and it became, in effect, a European state built on feudal lines seeking agreement with the Church of Rome.⁵⁰ Under Levon the Great and his son in law Hetoum I (1226-1269), "Armenia reached the summit of power and prosperity, it became a kingdom and played a decisive role in world politics and international commerce. All this largely due to the administrative genius, military prowess, diplomatic skills and above all the grandiose vision of these few monarchs".⁵¹ The history of Cilician Armenia so closely linked, as it is with the crusading states is of considerable interest, but unfortunately is not very well documented. In fact the history of the Cilician kingdom of Lesser Armenia still awaits a definitive treatment.⁵² In these circumstances, the coinage, an important primary source in its own right, takes on an even greater importance and significance. For example, apart from the economic and geographical implications of the coin issue under consideration here, the unusual Ren-

---

⁴⁶ Y. T. Nersessian, 'Levon II Trams Struck in Ayas', *ANJ* 4 (1978), pp. 81-90. *ACV*, Nos. 377 and 378, *CCA*, p. 382 and *MAC*, p. 55.

⁴⁷ Y. T. Nersessian, 'Two Silver Coins of Gosdantin III of Cilician Armenia', *AJN* 7-8 (1995-1996), pp. 155-160, where two coins are published, one inscribed 'struck in the city of Sis' and the other 'struck in the city of Tarsus' which share an obverse die. These important coins for understanding mint procedure in Roupenian Armenia were not published when the writer was preparing this paper.

⁴⁸ *MAC*, p. 31.

⁴⁹ The early history of Roupenian Armenia was of course overshadowed by the rather more well known and romanticized exploits of Saladin (Nasir Salah al Din Yusef, 1169-1193, the Kurdish founder of the Ayyubid dynasty which replaced the Fatimids of Egypt) and Richard Coeur de Lion (Richard I Plantagenet of England, 1189-1199), and on the other hand by the well publicized, and often savage, activities of the Mongol ruler Temujin (better known as Ghingiz Khan, 1175-127). (Cf. map 3 showing the situation ca. AD 1100.) Although Levon had joined Richard of England in person on his conquest of Cyprus, it doesn't seem to have been enough to have gained him a mention in the history books used in the English school system! (Boase, p. 18).

⁵⁰ *CMH* (Hussey ed. 1966), p. 632

⁵¹ *Ibid.*, p. 631.

⁵² Boase, p. v.

naissance style portrait would seem to support the idea of a court of some considerable sophistication and learning.⁵³

THE QUESTION OF AUTHENTICITY

With so startling (or as one scholar has observed 'stunning') an obverse portrait (the reverse type, see discussion above, appears to fit precisely for the period of the coronation), the question of outright forgery, tooling and duplicity automatically raises its head, especially when five examples in copper, one in silver and two in lead are known. One of the coppers and one of the lead strikings are double struck but are certainly not tooled. One might have expected a forger to have produced a somewhat better job! - especially in respect to the letters of the mint name. The coins, in common with some of the baronial issues, certainly have a 'barbarous' look, particularly in the formation of the inscription. This, it has been suggested, is due to a foreign engraver (Greek, Latin, or Arab Moslem) who perhaps had an insufficient knowledge of the Armenian language (the use of the letter E in Levon for example). The usual standard issue copper tanks of Levon for the mint of Sis are extremely common and are usually worth less than the price of copper on the commodity market! - or, if in really good condition, a little more. As Bedoukian⁵⁴ has put it "surprisingly few instances of forgeries of Roupenian coins have been reported in the past. The lack of information about these coins, coupled with a limited demand, would undoubtedly have made forgeries financially unattractive".

The coin illustrated as figure A was 'lost' among some four thousand lots in an Austrian sale surrounded by modern eighteenth century coins of Turkestan, Ragusa, Rumania, and Russia, described there under "Armenian" as "unbestimmte kupf ermfinze, prageschwache" (uncertain bronze, double struck), and consequently was acquired by the writer for little more than the normal price for an Armenian copper.

Although there are some casts of Armenian copper coins known, in view of the low market value of genuine coins, there would certainly seem to be no profit or incentive for a forger to spend time and money in making dies or using a method of pressure casting - a quite expensive process. There would undoubtedly be considerably more profit in forging common late Roman copper which could then be sold (above copper value) in some quantity. This would be more profitable than producing a die, the products of which display such characteristics as would immediately mark them of considerable interest to anybody with a knowledge of Armenian numismatics, and consequently subject to close scrutiny and public discussion, with the consequence that only one coin could be sold - and that presumably at the expectation of a price somewhat higher than that realized by the Rauch sale specimen (figure A). Also, as one may see from the discussion in the main body of the report, it would require a highly specialized and detailed background knowledge of the period to produce coins which in so many details fit precisely the transitional period between the baronial and royal Roupenian coinages. A great deal of work for a very small return! Bearing this in mind, the degree of knowledge shown could surely then have extended to an awareness of how the Armenian letter E was formed. "The problem of 'authenticity',

⁵³ In ancient times Tarsus had a tradition and reputation as a seat of learning and philosophy. Cf. W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography* (1857), p. 1106. Not a great deal seems to be known about Sis, but Tarsus was always known as an important mint city and one of the most important places in Asia Minor. Tarsus (now a miserable small Turkish town) is situated at the foot of the passes of Mount Taurus leading into ancient Cappadocia and Lycaonia. It stood on both sides of the River Cydnus, in a most fertile and productive plain. The river flowed into a lagoon which formed the port of Tarsus, and was navigable up to the city, where several of the most important roads of Cilicia met. A suitable place for the capital of a new kingdom! Although Boase, under Gazeteer, states that the mouth of the Cydnus was silting up by 1183 and Tarsus was losing its importance to Lajazzo (Ayas). The maps compiled for this report are meant for general guidance and cannot be considered to be cartographically precise.

⁵⁴ CCA, p. 101.

(to borrow an observation from Messrs. Bland, Burnett and Bendall in a recent article)⁵⁵ is one that need not be directly addressed since the best demonstration of the (coin's) authenticity is from the discussion (of it)". When, however, a new and important group of coins or an issue of such historical significance is discovered it is usual and understandable that the question of authenticity should be fully examined.

There is one highly interesting and very significant aspect (first noticed by Professor Metcalf) of the copper coins of this small group, and this is the presence of a thin circular 'compass' line, which is also visible on the extremely rare Roupenian baronial coppers. This compelling evidence would seem to suggest, that although spectacular, both in historical and geographical terms, this new group of coins (certainly the copper examples, even if there is a certain amount of uncertainty with the lead and silver striking), are in every likelihood the products (patterns or trial pieces) of the Roupenian Armenian period.

APPENDIX

Considerable interest has been shown by other scholars and it would seem convenient to include some of their observations and arguments here, especially where they differ from those of the writer.

PAUL BEDOUKIAN

- (i): The fact that all the coins were struck with the same pair of dies suggests that they were a single (exceptional) issue and not the product of a particular mint.
- (ii): He sees no reason at all to attribute these coins to the Roupenian period. Their style, fabric and appearance is so different that there is little doubt in his mind that the answer must be sought elsewhere. "The few examples of Roupenian coppers with uncertain pseudo-Armenian inscriptions (Bedoukian corpus Nos.: 2246-2249) are typically Roupenian with obverse, king on horseback and reverse, walking lion".
- (iii): "The die position is fixed on four of the coins whereas they are irregular on all other Roupenian coins".

MICHAEL O'HARA

The first point

- (i): is in keeping with the suggestions that the coins are trial pieces or patterns. On the second point,
- (ii): the reverse type of lion with double barred cross, with its close parallel with the coronation silver issue, is typical of the early Roupenian period. However, Dr. Bedoukian was unaware of the existence of the 'compass' line when his comments were communicated to me. On the third point,
- (iii): as the Shraga Qedar example does not have the same die axis this demonstrates that the dies were, in fact, irregular (not fixed), as is usual on Roupenian coins.

VIKEN HAVANDJIAN

- (i): The $\cap$ I for the last letters for Darson could conceivably represent an inverted U for Sis.
- (ii): The possibility should not be excluded that the coins could be later in date, 14th century, and possibly even engraved by a Renaissance hand.

---

⁵⁵ 'The Mints of Pescennius Niger in the Light of Some New Aurei', *NC* (1987), p. 65.

- (iii): There is no doubt these coins are the work of a foreign (non-Armenian) engraver, who seems to have had as models coins of the kingdom rather than those of the baronial period. If these coins were a transitional issue, the design, especially that of the reverse, should be superior to the baronial coinage, whereas it is inferior to the coinage of Levon as prince.
- (iv): The word for Tarsus would usually be abbreviated to the first three letters and not the last three, and cannot recall Tarsus appearing in full on the coinage.
- (v): Although the hair in pellets on the profile head are reminiscent of the Sis tanks he does not believe that the profile head degenerated into the leonine head.

MICHAEL O'HARA

Point one

- (i): is certainly possible. On point two,
- (ii): although the coins at first glance appear to have a 14th century look to them, the workmanship is that of the late 12th or early 13th century. There is an agreement in part on point iii (the employment of foreign engravers, but a transitional coinage would not necessarily be of better workmanship than that which preceded it). The movement of dies (see note 47); a shortage of skilled (or Armenian speaking) skilled engravers; death (in dangerous times); the circumstances appertaining at the time. In fact there are many reasons why the skilled engraver of the 'knight riding left issue' of Prince Levon II may no longer have been available for employment. Point v. The Sis tank 'leonine' head was certainly an original heraldic representation of a lion's head, probably inspired by the name (Leo) and or the lion like appearance of Levon, as we may deduce from the portrait on the coins under discussion. On point iv, abbreviations could be of any combination of letters - the first and last two letters for example. The full reading, however, later obtained with the help of the foil impressions of Dr. Bedoukian and the Shraga Qedar specimen was not available to Viken Havandjian when he contributed his observations.

Viken Havandjian is from an old numismatic family of whom Paul Bedoukian has observed (in *CCA*, p. xa) "have contributed significantly to the advancement of our knowledge of the coinage of Cilician Armenia".

MICHAEL METCALF

- (i): The first reaction was that the mane-like hair was a 'left over' feature from the normal tanks, and that he would therefore be inclined to see this issue post-dating rather than pre-dating them, since this is by no means an obvious way to show a king's hairstyle in the 12th century,
- (ii): The row of dots (pearls) at the bottom edge of the cap which are reminiscent of the normal tanks, but curious in the present design.
- (iii): The face has at first sight a 14th or 15th century look to it.

MICHAEL O'HARA

Michael Metcalf: first noticed the 'compass' line, but was unaware at the time (1986) that this 'compass' line also appears on the baronial coins. This is, of course, highly significant. The fact that this 'compass' line is also a feature of the baronial coins would seem to be strong, if not irrefutable, evidence for at least the authenticity of the copper examples.

PETER WOODHEAD

Peter Woodhead is in general agreement that (on the early draft circulated) the discussion as far as he could judge appeared sensible. Mr. Woodhead, who has published widely on mediaeval (including Roupenian) numismatics also contributed various observations on the date of the coronation and an important reference overlooked by the writer. He has observed that the coinage is of the highest interest and a remarkable Armenian discovery.

ABBREVIATIONS USED

An excellent bibliography (to 1979) on Roupenian Armenia may be consulted in Bedoukian, *CCA*, pp. xi and xxiii. See also Y. T. Nercessian, *Armenian Numismatic Bibliography and Literature* (1984).

<i>ACV</i>	Y. T. Nercessian, <i>Armenian Coins and Their Values</i> (1995)
<i>AJN</i>	<i>American Journal of Numismatics</i>
<i>ANJ</i>	<i>Armenian Numismatic Journal</i>
<i>ANS NNM</i>	<i>American Numismatic Society Numismatic Notes and Monographs</i>
<i>BNJ</i>	<i>British Numismatic Journal</i>
Boase	T. S. R. Boase, <i>The Cilician Kingdom of Armenia</i> (1978)
<i>CCA</i>	P. Z. Bedoukian, <i>Coinage of Cilician Armenia</i> (revised ed. 1979)
<i>CMH</i>	<i>Cambridge Medieval History</i>
Jacob	K. A. Jacob, 'The Coins of Cilician Armenia'
<i>MAC</i>	P. Z. Bedoukian, <i>Medieval Armenian Coins</i> (Paris, 1971)
<i>NC</i>	<i>Numismatic Chronicle</i>
Runciman	S. Runciman, <i>The History of the Crusades</i> , 3 volumes (1951-1954)
SKA	Swiss Credit Bank, Bern
<i>SNR</i>	<i>Swiss Numismatic Review</i>
Sutherland	C. H. V. Sutherland, <i>English Coinage</i> (1973)

Note

No doubt after initial publication, this new extraordinary 'Tarus' issue of coins will be subjected to close scrutiny by Armenian and other scholars of the period and hopefully a more precise transliteration and interpretation of the inscription may be arrived at. As Dr. Bedoukian has put it: "I would like to see the publication of an article on this coin (issue), it could result in bringing to light other specimens which might help in reading the legend fully. The article should probably be in the nature of a query". This preliminary report has probably gone a little further than Dr. Bedoukian had in mind, but going into some detail may be more useful in encouraging others to put forward their opinions, critical or otherwise. Any correspondence or requests for photographs may be addressed to the writer, c/o the editor of this *Journal*.

---

³⁷ On the preservation of certain historical sites in Cilician Armenia; an area now administered by an applicant for the EU. Although 'neglect', at best, has been the rule since the turn of the last century. This 'neglect' has been particularly aggravated in the last few decades and nearly all Byzantine and other Christian sites, if not destroyed, have been allowed to fall into disrepair. The concept of conservation is entirely foreign to the present day custodians of these historically important sites. One needs only bring to mind the recent deliberate destruction of the several massive seventh century Buddha statues (in Baniyan, Afghanistan) by pious Moslems (with mines, high explosive and artillery fire) under the supervision of the minister of culture, to understand the importance in which historical sites and artifacts are held in some 'cultures'. This lack of care with historical artifacts of other cultures is also amply demonstrated by the so-called 'looting' of the Baghdad Museum. Daniel Cruikshank in an excellent television documentaries has shown

ՈՒՇ ՏԱՍՆԵՐԿՐՈՐԴԻ Դ. ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԻ ԾՐՋԱՆԻ ՈՃՈՎ
ՌՈՒԲԻՆԵԱՆ ԱՌԵՂԾՈՒԱԾԱՅԻՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐ ՄԸ

[Ամփոփում]

Նկարագրուած պղնձեայ դրամը պատրաստուած է իբրև օրինակ ապագայի թողարկումներու համար: Դրամը կերտուած է շուրջ 1197 թ. և տրուած կիլիկիոյ Լևոն Բ. իշխանին:

Երեսին քանդակուած է խորագրութիւնը կէտաւոր շրջանակներու միջև, գլուխն ու կիսադէմը դէպի աջ, գլխուն ունի գլխանոց մը, երեք ծոպերու կէտերով: Հասացոյլի արտաքին շրջանակ միջոցը պարսպ է, երեսմէ կարկինի գիծեր կ'երևին:

Ետին քանդակուած է խորագրութիւնը կէտաւոր շրջանակներու միջև, առիւծ մը քայլ դէպի աջ, վեր բարձարացած պոչով և ճիւղաւորուած լեզուով: Առիւծին վրայ կայ կրկնաթև խաչ մը, աջ ու ձախ դաշտերու մէջ՝ վեց կէտով աստղ:

Դրամի քննարկումը օրինակին չափագիտական տուեայները:— 5.77 գրամ, 28–29 մմ, ↑ ← :

Նորայայտ դրամի տեսակէն հեղինակին ծանօթ են ութը օրինակներ, բոլորն ալ կրտուած՝ նոյն զոյգ կադապարներով: Ասոնցմէ հինգ հատը պղինձ է, մին՝ արծաթ, երկուքը՝ կապար: Պղինձներուն երկուքը մաս կազմած են Սյրբումի հաւաքածոյին, մէկ արծաթ և մէկ պղինձ Պտուկեանի հաւաքածոյին, մէկ պղինձ Քեստալի հաւաքածոյին, հինգերորդ պղինձը՝ հեղինակի հաւաքածոյին, իսկ երկու կադարները՝ Թալլըր–Սմիթի և Աքէյկի հաւաքածոներուն մէջ: Կադարներէն մին երկու անգամ զարնուած է: Պտուկեան իր և Սյրբումի օրինակներուն պիւմիւնիումէ նամանահանուած թիւնները հեղինակին ուղարկած հետազոտութեան համար:

Դրամին կադապարները շատ հաւանաբար քանդակուած են օտար արուեստագէտներու կողմէ Տարսոնի դրամահատարանին մէջ: Տաւերուն մէկ մասը հայերէն է. սակայն առկայ են լատիներէնի ու յունարէնի նմանող տառեր: Ընդհանուր առմամբ դրամը զարնուած է առանց խնամքի, նման Բուրլինեան հարստութեան իշխաններու պղնձեայ դրամներուն: Հեղինակին ընծայած բազարեայ խորագրութիւնը կազմուած է ուսումնասիրելով վերոյիշեալ բոլոր օրինակներուն լուսանկարները:

Սոյն դրամը ծառայած է իբրև նախնական օրինակ կամ ներշնչման աղբիւր մը Լևոն Ա. Թագաւորի պղնձեայ դրամին՝ Սիւ հատուած դանգ դրամական միաւորը: Սակայն պէտք է շեշտել, թէ դանգին վրայի պատկերատարիչ առիւծանման է, իսկ հոս՝ կը տեսնուի Լևոնի կիսադէմը դէպի աջ, վերածնունդի (Renaissance) դարաշրջանին դիմանկարային ոճով:

Ոնդրոյ առարկայ դրամը նկատուած է հարազատ բայց փորձի օրինակ մը, որ պաշտօնական թողարկում չէ ունեցած: Նման կեղծիք մը պատրաստելու համար տնտեսական պատճառ մը չիկար: Պղնձեայ օրինակներուն վրայ նշմարուած կարկինի գիծերուն հետքերը նոյնը կը թէլադրեն: Ինչպէս նաև խորագրութեան ալլազան տառերն ու մէկ կապար և մէկ պղինձ օրինակներուն կրկին զարնուիլը կ'ապացուցանեն, որ դրամը նախնական օրինակ մըն է ու փորձի համար թողարկուած արծաթ, պղինձ ու կապար մետաղներէ:

Մայքլ Դենիս Օ'Հարա

conclusively that although the museum storage areas looked ransacked, that this was, in fact, the usual method of storage.

⁵⁸ It is difficult to determine whether the coins which the writer has labelled (figures D and E) should be assigned to Roupen I (1080-95) or Gosdantin I (1095-1100). A similar difficulty occurs with the coinage of the Byzantine Emperor Constantine V with the representation and inscription of his deceased father Leo III frequently on one side. The best survey (in effect the basis of a corpus) for this difficult period is Nersessian's 'Coinage of the Barony of Cilician Armenia', ANJ 2001, pp. 33-55. This difficulty of attribution is reflected in the fact that there are no coins attributed to Gosdantin in *ACV* (1995). On reflection, however, the coin illustrated as figure E is probably better assigned to Roupen I.

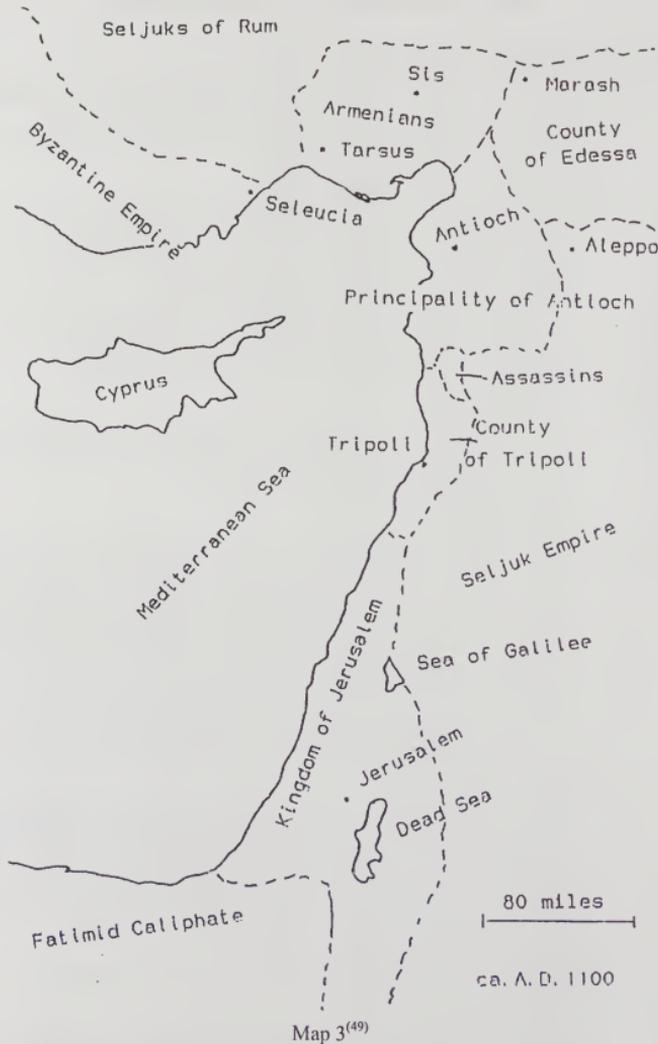
Map 1

(Maps 1 and 3 are based respectively on the CMH detail of map 51 and Muirs Historical Atlas (1969), 18.13)

Map 2⁽⁵⁶⁾

- Mint cities: Tarsus (1)⁽⁵³⁾; Sis (2)
  - Main population centers
  - Other population centers during the Roman period
1 Tarsus	2 Sis (Sisium)	3 Mamistra (Mopsuestia)	4 Adana
5 Ayas (Aegas)	6 Anazerbus (Anazarbus)	7 Gorgos (Korikos, Corycus)	8 Antioch
9 Lamapron	10 Portella	11 Partzerpert	12 Vahka
13 Hadjin	14 Tarbus	15 Gaban	16 Zeitun
17 Marash	18 Till-Hamdoun	19 Hromgla	20 Baghras
21 Aintab	22 Seleucia		
- Province of Cilicia in Roman times
  - Roupenian Armenia, ca. 1196
  - ..... Approximate location of previous shoreline

⁵⁶ The names and the towns and cities designated with • on map 2 may be found in *A Classical Map of Asia Minor* published by the British Institute of Archaeology at Ankara (1958). There were of course many other towns populated in Lesser Armenia in the late twelfth century, but their names and locations are not always certain, therefore only the main inland towns and the more important ports involved in the spice trade are marked. There were many towns and areas still under Byzantine control in the early and mid twelfth century with either a Byzantine governor or an Armenian lord as vassal of the Byzantine emperor. There is a very useful brief historical survey in *CCA*, pp. 3-24.

KEY TO PLATES AND ILLUSTRATIONS

Plate	Figure	Description, Comments and Data
1	The writer	in Eastern Anatolia (near Syria) contemplating one of the few remaining Roupenian Armenian castles still in relatively reasonable shape ⁽⁵⁷⁾
	A 1	Levon copper (the subject of this paper), actual size, 28.29 mm, 5.77 gm O'Hara coll., Ex-Rauch (1988), 2339
	A 2	Enlargement of obverse and reverse of A 1
2	A 3i, ii, iii	Various sections of the obverse of figure A showing details of the 'compass' line
3	B	The standard copper tank issue of Levon I as king, actual size
	C 1	Levon I as Prince Levon II (1187-96), (ex-O'Hara coll.) ⁽²⁾ , actual size
	C 2	Detail of figure C 1 showing 'compass' marking
	D 1	Baronial copper 18-19 mm (Gosdantin ⁽⁵⁸⁾ , 1095-99) (ex-O'Hara coll.) ⁽⁹⁾ , actual size
	D 1i	Detail (reverse) of figure D 1 showing 'compass' marking
	D 2i	Detail (reverse) of figure D 1 showing 'compass' marking
4	D 2ii	Detail (obverse) of figure D 1
	D 2iii	Detail as figure D 2ii
	E 1i	Baronial copper 17-19 mm, Roupen I ⁽⁵⁸⁾ , 1080-1100 (ex-Havandjian coll.) ⁽⁹⁾
	E 2ii	Detail of figure E 1 showing 'compass' marking
	E 3	Another example (Roupen I) ⁽⁵⁸⁾ , actual size
	E 3i	Detail showing 'compass' line
	E 3ii	Detail showing 'compass' line
5	F 1, ii, iii, iv	The following four photographs (fig. F i to iv) were taken from foil impressions by Dr. Bedoukian. Three from copper coins and one from a striking in silver. The striking in silver is illustrated as fig. i. Dr. Bedoukian informs me that it weighs 4.21 gm with a specific gravity of 10.1 – which indicates a high silver content of more than 90%. (See E. R. Caley, 'Estimates of Composition of Ancient Metal Objects: Utility of Specific Gravity Measurements', <i>Analytical Chemistry</i> , XXIV (1952), p. 676. Two of the copper coins are from the John Slocum (now sadly deceased) coll., the remaining copper and silver are in the coll. of P. Bedoukian (also now sadly lost to the numismatic world since this paper was first prepared).
	G 1	Shraga Qedar coll., copper (obverse and reverse), 6.61 gm, 32 mm, ↑↖. The flan is slightly larger in diameter than the O'Hara example and consequently most of the 'compass' line (on the reverse in this instance) is visible.
	G 2	Enlargement of G 1, (reverse) showing 'compass' line
	H 1	A 'striking' in lead in the possession of Susan Tyler-Smith, 31 mm, 13.148 gm, ↑↖
	H 2	A second 'striking' in lead in the possession of J. D. Scaik
6	J 1	Detail from a portrait of John Wycliff ⁽²⁶⁾
	J 2	Detail from a thirteenth century drawing, one central tassel on cap, (Bodleian Library, Oxford) ⁽²⁶⁾
	J 3	Another, similar to the previous (figure J 2), but no central tassel
	J 4	Detail from a silver Cavolloto of Ludovico II, Marquis de Saluzzo (1474-1504)
	A	Detail showing 'portrait' and cap
	K 1 and 2	Enlarged obverse of two silver bilingual trams struck by Hetoum I in alliance with the sultans of Konya first Kaikobad and then Kaikhusrew, between 1228 and 1245

The illustrations are not actual size. The dimensions, are indicated where appropriate, in the main body of the discussion. To facilitate identification of the 'compass marking' on baronial coins, it would probably be helpful to observe initially how it appears on the detail of figures A to G.

Roupenian Armenian Renaissance 'Style' Portrait

The writer in eastern Anatolia (near Syria) contemplating one of the few remaining Roupenian Armenian castles still in relatively reasonable shape⁽⁵⁷⁾

A 1 copper

A 2 (x3)

A 3i

A 3ii

A 3iii

Roupenian Armenian Renaissance 'Style' Portrait

B copper

C 1 copper

C 2

D 1 copper

D 1i

D 2i

E 1i copper

E 2ii

E 3 copper

E 3i

Roupenian Armenian Renaissance 'Style' Portrait

F i Silver

F ii Copper

F iii Copper

F iv Copper

G 1 Copper

G 2

H1 lead

H2 lead

J 1

J 2

J 3

A copper

J 4 silver

K 1 silver

K 2 silver

ԱՐՏԱՇԱՏԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ
ԴՐԱՄՆԵՐԸ

CIVIC COINS OF
ARTAXATA

Չարմանալի զուգադիպումներով, 1912ին, թէ՛ աշխարհահռչակ Ֆրանսացի դրամագետ Բաբելոն¹ և թէ՛ Աւստրիացի դրամագետ Պրոֆ. Ֆոն Ռեններ², նկարագրեցին Արտաշատի մէջ կոխուած երկու տարբեր պղինձ-դրամներ

Դրամները մաշած ըլլալուն՝ երկուքն ալ ներկայացուցին անոնց գծագրութիւնները: Մենք հոս կու տանք նաև Բաբելոնի նկարագրած դրամին պատկերը, որ կը գտնուի Պարիսի Թանգարանին մէջ:

Բաբելոնի նկարագրած դրամին առաջին կողմին վրայ կը տեսնուի Բախտի գլուխը աջ դարձած, կրելով աշտարակիկներով խոյր մը: Շուրջանակը կիտաշար ծիւր մը. երկրորդ կողմին վրայ կը տեսնուի Յաղթանակը, որ ձախ կը քալէ, աջ ձեռքով պսակ մը երկարած. իսկ ձախով բռնած է արմաւենիի ճիւղ մը՝ դէպի ուս երկրորդ: Հագած է պարեգօտ մը, որ մինչև ոտները կը հասնի: Բոլորակ գրութիւնը՝ յունարէն, գրուած է ժամացոյցի սլաքի հակառակ ուղղութեամբ

602 ա.բ. ΑΡΤΑΞΙΝΑΤΙΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

Այսինքն՝ «Արտաշատայ մայրաքաղաքի»:
Տրամագիծ 26 միլիմետր: Կշիռ 14.62 կրամ:

Դաշտին ձախ կողմը կը տեսնուին IB և աջ կողմը ΘΖ գրերը և մենագիր մը

In 1912, with an astonishing coincidence, both the world-renowned French numismatist Babelon¹ and Austrian numismatist Prof. von Renner² described two different copper-coins struck in the city of Artaxata.

Both of them offered line drawings since the coins were worn out. Also, here we present the picture of the coin which Babelon described; it is preserved in the Paris Museum.

On the obverse of the coin which Babelon described, there is the head of Tyche turned right, wearing a turreted tiara. A border of dots surrounds the coin. On the reverse is seen Victory, walking left, holding a wreath with outstretched right hand, and in left hand holding a palm-branch extending towards her shoulder. She is wearing a long robe extending to her feet. The counterclockwise Greek inscription reads,

602 a,b: ΑΡΤΑΞΙΝΑΤΙΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

Meaning, "To capital city of Artaxata."
Diameter 26 millimeters. Weight 14.62 grams.

The letters IB are in the left field and ΘΖ in the right field, and a monogram.

¹ E. Babelon, "Artaxisata," *Melanges Numismatiques* (Paris, 1912), pp. 293-303.
² M. V. von Renner, "Eine bisher unbekannte griechische Münzstätte in Armenien," *Mitteilungen der Oesterreichischen Gesellschaft für Münzen- und Medaillenkunde*, Vol. VIII (Vienna, February 1912), No. 2, pp. 37-39.

Բաբելոն երկարորէն կը զրէ՛ այս դրամի մասին, նախ նկատի առնելով որ Արտաշատը ընդհանրապէս յիշատակուած է ARTAXATA և ոչ թէ՛ ARTAXISATA անունով: րայց Ստրաբոն³ կ'ըսէ թէ Արտաշատ կը կոչուի նաև Արտաշէսի քաղաք կամ ARTAXIASATA, իսկ դրամին զրութիւնը այս ձևին հոլովումն է:

Թէ՛ Բաբելոն և թէ՛ Փոն Բեհնէէր կը յիշեն պատմական այն ղէպքերը, որ երկու հարիւր տարի տևող պատերազմներու հետեանքով, Հայաստանը վերածեցին հռոմէական նահանգի մը: Իսկութեան մէջ Տրայանոս առաջինն էր, որ Հայաստան վերածեց նահանգի մը Ք.Ե. 114ին: Թերևս այս թուականին Արտաշատ եղաւ Հայաստան նահանգին մայրաքաղաքը և նոր թուական մը սկսաւ Հայաստանի համար:

Դաշտին մէջ տեսնուած IB (12) ըստ Բաբելոնի՝ 12որդ ամիսը կը նշէ, իսկ ΘΞ (69)ը, վաթսու իններորդ տարին Այս հաշիւով, 69+114=183 թուականը կը ստանանք այս դրամին համար:

Դրամին շինուածքը, արուեստը ևն. կը համաձայնին այս թուականին կոխուած Արևելեան Հռոմէական դրամներուն: Նկատի առնելու է, որ 1863ին վաղարշապատի մօտ գտնուեցաւ Հռոմէական լեգէոնական զինանըշան մը (Vexillatio) որ կը պատկանէր Հռոմէական Ապոլինարեան լեգէոնի: Այս լեգէոնը կը ծառայէր Կոմմոդոսի ատեն 185 թուականին⁴: Այսպէս յայտնի կ'ըլլայ թէ Արտաշատի շրջանը, այս թուականներուն, զինուորական կենդրոն էր: Հակառակ այս փաստերուն, դեռ վստահօրէն կարելի չէ ըսել, թէ ARTAXISATA և ARTAXATA նոյն քաղաքներն են թէ ոչ:

Տոն Բեհնէէրի նկարագրած դրամը քիչ մը ավելի փոքր է և երկրորդ կողմը ունի տարբեր պատկեր մը: Այս կը ցուցնէ որ կանոնաւոր ձևով դրամահատութիւն եղած է Հայաստանի մէջ: րայց պարագաներու բերմամբ այս դրամները դեռ մշտեղ չեն ելած:

Դրամին առաջին կողմը կը տեսնենք դարձել Քախտին զլուխը աջ դարձած, աշտարակաւոր խոյրով: Երկրորդ կողմը բոլորովին կը տարբերի — հասկ մը երկու տերևով:

Babelon has an extensive essay on this coin, first taking into consideration that, generally, Artashat (in Armenian) is mentioned with ARTAXATA name and not as ARTAXISATA; but Strabo³ writes that Artashat also was called the city of Artaxias (Artashes in Armenian) or ARTAXIASATA, and the inscription on the coin is the conjugated form of this.

Both Babelon and von Renner mention those historical events that, because of wars lasting two hundred years, converted Armenia into a Roman province. In A.D. 114, in reality, Trajan was the first to convert Armenia to a province. Perhaps at that date Artaxata became the capital of Armenia province, and a new dating era started for Armenia.

The letters IB (12) seen in the field, according to Babelon, indicate the 12th month, and ΘΞ (69), sixty-ninth year. With this calculation, we get the date 69+114=183 for this coin.

The fabric of the coin, its style, etc., correspond to eastern Roman coins of this period. It should be taken into consideration that, in 1863, a Roman coat of arms (Vexillatio) belonging to the Roman Apollinarian legion was found near Vagharshapat. This legion served during the time of Commodus in 185.⁴ It seems that during this period Artaxata was a military center. In spite of this evidence, it is not possible to say for certain whether or not ARTAXISATA and ARTAXATA are the same cities.

The coin that von Renner describes is a little smaller and has a different picture on the reverse. This suggests that minting had been quite regular in Armenia; however, because of various circumstances, these coins have not yet surfaced.

On the obverse, again, we see the head of Tyche turned right, wearing a turreted tiara. The second side is completely different: an ear of grain with two leaves.

³ Strabo, XI, 14, 6.

⁴ L. Renier, *Journal Asiatique*, Vol. XXIII (Paris, 1869), 103.

Դաշտին ձախ կողմը NB և աջ կողմը ΘΖ գրե-
րը: Այս վերջինին ներքև նախորդին նման
մենագիր մը: Ձախ կողմը ձուածև կնիք մը:

603 ա. Գրուածիւնը ΑΡΤΑΞΙCΑΤΙΩΝ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC

կլոր Ժամացոյցի սլաքի հակառակ ուղղու-
թեամբ:

Տրամագիծ 20 միլլիմետր: Կշիւ 7.45 կրամ:

On the left side of the field are the letters
NB and on the right side, ΘΖ. On the
right, an oval-shaped monogram or seal
is seen.

603 a. Inscription, counterclockwise

ΑΡΤΑΞΙCΑΤΙΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC

Diameter 20 millimeters. Weight 7.45
grams.

603

Բարեւոն կը կարծէ թէ NB պէտք է կար-
դացուի IB նշանակելով 12որդ ամիսը*:

Babelon presumes that NB should be
read IB, meaning the 12th month.*

Զարեհ Պտուկեան

Paul Z. Bedoukian

ARMENIAN NUMISMATIC LITERATURE

9 ASBAREZ. 2006 World Cup coin. *Asbarez*, Vol. 96 (Thursday, 2 September 2004), No. 12294, p. 7, illus

The Central Bank of Armenia released on 1 September 2004, a 100-dram silver commemorative coin to observe the 2006 World Cup of Soccer games to be held in Germany. YTN

Հայաստանի կենտրոնական Դրամատուռը շրջանառութեան մէջ դրած է 1 Սեպտեմբեր 2004-ին 100 դրամնոց արծաթեայ յուշադրամ, որ կը տօնէ Գերմանիոյ մէջ կայանալիք 2006-ի ֆութպոլի խաղերուն ախշարհի առաջնութիւնը: ԵԹՆ

10 IBNS. Update: Armenia, and Nagorno Karabagh. *Inside IBNS*, No. 2/2004, pp. [19 and 23], illus.

A 500 ruble Armenian bond of 1993 is illustrated. Karabagh's 2-dram note is illustrated and 10-dram note is listed. YTN

Պատկերուած է 1993-ի թ. Հայաստանի 500 ռուբլինոց բոնը: Ղարաբաղի 2 դրամնոց թղթադրամը պատկերուած է և 10 դրամնոցը ցուցակադրուած: ԵԹՆ

11 NOR GYANK. Nor hushadram [New Commemorative Coin]- Նոր յուշադրամ. *Nor Gyank*, Vol. XXVI (9 September 2004), No. 39, p. 39. In Armenian.

See abstract of 9.

* Նախնական տպագրութեան համար տե՛ս Հայաստանի վերաբրեժալ Հռոմէական դրամներ և մեդալիոններ (Վիեննա, 1971), ԵՓլուխ Թ., կոմմոնոս (177-192 Բ.Ե.), էջ 191-194.

* Translated by Y. T. Nercessian. For the Original Armenian publication see, *Roman Coins and Medallions Relating to Armenia* (Vienna, 1971), "Chapter IX, Commodus (A.D. 177-192)," pp. 191-194.

12 BANK NOTE REPORTER. Armenia Releases 5,000 and 10,000 Drams. *Bank Note Reporter*, Vol. 32 (October 2004), No. 10, p. 70, illus.

The 5,000 dram note is light and dark brown on a green multicolor underprint on the face; the design features the portrait of Armenian poet Hovhannes Toumanian. On the back is the landscape of the Lory region. The 10,000 dram note is light and dark purple and features the portrait of writer Avedik Isahakian. The back features a view of Gyumri. Both notes have security features and watermarks. YTN

5,000 դրամնոց թղթադրամը թեթև և մուգ սրճագույն է և կանաչորակ բազմագույն հեռանկար մը երեսին վրայ, պատկերում՝ ռանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեանի դիմանկարով: Ետին կայ Լոռիի շրջանի սարայանջի նկարը: 10,000 դրամնոց թղթադրամի ետևը մուգ մանիշակագույն է և պատկերում է գրագէտ Աւետիք Իսահակեանի դիմանկարով: Ետին պատկերում է Գիւմրիի տեսարան մը: Երկու դրամանիշներն ալ ունին ապահովութեան գիծեր և ջրանիշեր: ԵԹՆ

13 ISTOMIN, Mikhail. A Review of Replacement Notes of the Former USSR Countries, by Mikhail Istomin. *Inside IBNS*, No. 2/2004, p. [13], illus.

Bank notes P.33-P.42, P.44-P.46, P.48 are catalogued and 500 dram note is illustrated. YTN
Թղթադրամներ P.33-P.42, P.44-P.46, P.48 ցուցակագրում են և 500 դրամնոց՝ պատկերում: ԵԹՆ

14 OWEN, Elizabeth. Tempers Flare Over the Issue of Mountainous Karabagh 'Souvenir' Currency. *Asbarez*, Vol. 96 (Friday, 10 September 2004), No. 12,299, p. 10, illus.

Karabagh's political situation is discussed, 2-dram and 10-dram bank notes are described. YTN
Քննարկում է Հարաբախի քաղաքական կացութիւնը և նկարագրում են 2 դրամնոց և 10 դրամնոց թղթադրամները: ԵԹՆ

15 VARDANYAN, Ruben E. M.T'. 1-4 't'.t'. ըն'tadz'um Hayastanum t'ogharkuats pghin-tdzե k'aghak'ayin dramneri masin [On Civic Copper Coins Issued in Armenia during A.D. 1-4] - *Մ.Թ. 1-4 թթ. ընթացքում Հայաստանում թողարկված պղինձէ քաղաքային դրամների մասին, գրեց Ռուբէն Վարդանեան. Handes Amsorya*, Vol. CXVII (January-December 2003), Nos. 1-12, pp. 143-164, 1 pl. and 1 map inclusive. In Armenian.

An historical background is given and the civic coins of the city of Artaxata are discussed. The author classifies the coins into three basic groups. Aa). Head of Tyche right/Nike walking left and field letters. Ab). Smaller size, but ear of corn on the reverse. Ca). Same as group A but on the reverse there are different field letters and a monogram characteristic to the city of Artaxata. Cb). Medium size, ear of corn on the reverse, and the same field letters and the monogram. Ba). Head of Tyche right (similar to groups A and C)/laurel wreath and different field letters and a different monogram. Bb). Bust of a Nike right/a palm branch and different field letters and a monogram. On group B the legend attributing the coin to Artaxata is missing; however, on group Bb the monogram is a variant of the one typical to Artaxata civic coins. Vardanyan interprets the field letters as dates ranging from A.D. 1-4. YTN

Պատմական ակնարկ մը տրուած է և քննարկում են Արտաշատի քաղաքային դրամները: Հեղինակը զանոնք կը դասակարգէ երեք հիմնական խումբերու: Աա). Դիցուհիի գլուխը ղէպի աջ/ձախորդ Յաղթանակը (Նիկէ) ղէպի ձախ և տառեր դաշտին մէջ: Աբ). փոքր չափ, բայց ետին ունի ցորենի հասկ: Գա). Նման Ա խումբի, սակայն ետին ունի տարբեր տառեր ու Արտաշատ քաղաքը յատկանշող մենագիրը: Գբ). Միջին չափ. ետին ունի ցորենի հասկ և նոյն մենագիրները: Բա). Դիցուհիի գլուխը ղէպի աջ (նման Ա և Գ խումբերու)/զափնեպսակ վարդակապով և տարբեր տառերով ու մենագիրով: Բբ). Յաղթանակի (Նիկէ) կիսանդրին ղէպի աջ/արմաւենի ճիւղ մը և տարբեր դաշտի տառեր և տարբեր մենագիր մը: Բ խումբի դրամներուն վրայ Արտաշատ քաղաքին վերագրուող խորագրութիւնը կը բացակայի: Սակայն Բբ խումբի դրամներուն ետին առկայ է Արտաշատի քաղաքային դրամներուն յատկանշական մենագիրին տարբերակը: Վարդանեան կը վերծանէ դաշտի տառերը որպէս թրուագրութիւն դասում Թ.Ք. 1-4: ԵԹՆ

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

Շնորհակալություն 11 Սեպտեմբերի 2004 թ. Ձեր նամակի և գրքոլիկի հրատարակման կապակցությամբ շնորհատրանսքների համար: Ես արդէն Երևանում եմ, այսօր նոյեմբերի 23-ն է և և առաջին ձեռնարկն անձրն է գալիս:

ՀԴՀ-ի 2004-4 պրակը ստացել ենք դեռևս իմ մեկնելուց առաջ:

Արմինե Ջօհարբեանը Նոյեմբերի 18-ին յաջողությամբ պաշտպանեց իր թեկնածուական թեզը: Աշխատանքը լաւն է, և յուսով եմ, որ նա կը կարողանայ այն մօտ ապագայում հրատարակել:

Տիգրանի արձաթների վերաբերեալ Ձեր յօդուածում յիշատակուած A56-P30a դրամի մասին կարող եմ ասել հետևեալը: Աթէնքում 1998 թ. կայացած ցուցահանդէսի կատալոգում Տիգրան Մեծի դրամ չկայ և, առհասարակ, այնտեղ վաղ շրջանի նիւթեր չկան: Յուցահանդէսը նուիրուած է եղել հայ բրիտտոնեական արուեստին: Callataյ-ի գրքում D38-R18-ի վերաբերեալ յղուած է “Athènes, MN, exposée”: Կարծում եմ, որ հեղինակն ի նկատի ունի Աթէնքի Ալգալին Թանգարանի (MN – Musée National) ցուցադրութիւնում ներկայացուած դրամ:

Շատ ուրախ եմ Տիգրան Բ-ի դրամների մասին Ձեր աշխատութիւնը որպէս գիրք հրատարակելու որոշման համար: Այն կարևոր և ամփոփիչ հետազոտութիւն է և գրքի ձևով աւելի շատ ընթերցողներ կ'ունենայ: Ունեմ մի բանի դիտողութիւններ, որոնք գուցէ Դուք յարմար գտնէք հաշուի առնել նոր հրատարակութիւնը պատրաստելիս: Էջ 47-ում, որտեղ նկարակուած են Տիգրանի դրամներ պարունակող գանձերը, նկատել եմ հետևեալ անձնտուրութիւնները:

Hoard 9-ը գանձ չէ, ՀՊԹ (Հայաստանի Պատմութեան Թանգարան այժմ այսպէս է կոչուում մեր թանգարանը, «Պետական» բառն այլևս հանուած է, անգլերէն թարգմանել են' (History Museum of Armenia) Դրամագիտութեան Բաժնի 17373 (= YN 2000, a33-p1, p. 80, Pl. 10) համարի տակ գրանցուած Տիգրան Բ-ի դրամի մասնուած գտնուել է Վերին Արտաշատ գիւղի դաշտում, 1955 թ. ամռանը, ուսուցչուհի Բ. Վարդանեանի կողմից, և որպէս նուրբ թանգարան է յանձնուել Դուինի հնագիտական արշաւախմբի միջոցով:

Hoard 11 – Արտաւազ Բ-ի տետրադրամի մասն թէև յայտնաբերուել է Փարաքարի դամբարանի տարածքում, բայց հետազայում Գ. Տիրացեանի կողմից պեղումների ընթացքում գտած գանձից չէ:

Hoard 12 – Depeyrot-Mousheghian, էջ 47-ում յիշատակուած Տիգրան Բ-ի դրամը՝ ՀՊԹ 17728 (= YN a21-p8, p. 78), Գտնիից չէ, այլ յայտնաբերուել է Վրաստանի Մաոնեուլի շրջանի Չանախչի գիւղի մօտ, Խորակերտ վանքի շրջակայքում, գտնուել է Ա. Խաչատրեանից: Այս նոյն դրամի մասին յիշատակուած է նաև Depeyrot-Mousheghian, էջ 82-ում:

Hoard 12 – ՀՊԹ 17426 (= YN a38-p1, p. 80, Pl. 10), գանձից չէ, յայտնաբերուել է սաւանձին, Ախալքալաքի Թաքճա գիւղում 1956 թ., Վ. Թիթիլեանից գտնուել է 1957 թ.:

Սրանք են իմ կողմից նկատուած վրիպումները: Ուրախ կը լինեմ ու շնորհակալ, եթէ Դուք էլ ինձ տեղեկացնէք իմ գրքոլիկում նկատուած թերութիւնների ու վրիպումների մասին:

Գրայտասակարհիս ֆրանսերէն տարբերակը հրատարակուել է՝

Electrum (Studies in Ancient History, edited by Edward Dabrowa). Jagiellonian University Press, Kraków, Vol. 7 (2003)-ը վերնագրուած է՝ The Roman Near East and Armenia, ed. by Dabrowa. Յօդուած վերնագրել են՝ Nouveaux regards sur la numismatique de l'Arménie ancienne, pp. 111-130.

V. G. Gurzadyan & R. Vardanyan, Halley's comet of 87 BC on the coins of Armenian king Tigranes? *Astronomy & Geophysics*, Vol. 45, issue 4 (2004), p. 4.06: Հրատարակուում է Royal Astronomical Society, UK (կարծեմ այդպէս է կոչուում) կողմից:

Մօրաբոլորջու տղան չկարողացաւ գալ Երևան, ինչպէս սպասուում էր, և այս տարի չի

կարողանալու գալ: Այդ ստուճառով այժմ մտածում եմ մէկ ուրիշի միջոցով ուղարկել գրքիս օրինակները:

Այս ծրարի մէջ կը գտնէք ՊԲՀ-ում օրերս լոյս տեսած յօդուածիս սուանձնատիպը:

Ջերմ ողջոյններով ու լավագոյն մատթանքներով, նաև՝ Դրամագիտութեան Բաժնի բոլոր աշխատակիցների կողմից, Ձերո՞՛

Ուրախութեամբ ստացայ Ձեր նամակները, այսօր - նաև փոստայինը: Յուսով եմ Դուք ևս ստացել էք Յակոբ Մկրտչեանի հետ ուղարկած գրքոյկիս 10 օրինակները: Ես չգիտեմ, թէ այլևս երբ կը յաջողուի գալ Միացեալ Նահանգներ: Այս անգամ ինձ ու կիռջս հրաւիրել էր փեսաս, նորածին թոռնիկին տեսնելու համար: Ես իմ «ոտրով» այդտեղ հասնել չեմ կարող, բայց անգլիացիներն ասում են «երբեք մի ստա երբեք»: Այսպէս որ, տեսնենք, գուցէ մի օր կը կարողանամ գալ Լոս Անջելըս:

Արտաշէսեանների արձաթէ դրամների վերաբերեալ Ձեր գրքի մասին կարծիքս հետևելով է: Լաւ կը լինէր, եթէ հրատարակէիք ոչ միայն Տիգրան Բ-ի, այլև միւս բոլոր արտաշէսեան արձաթները: Արտաւազի մասին իմ աշխատանքը հայերէն է, իսկ Ձեր գիրքը լինելու է անգլերէն և աւելի շատ ընթերցող է ունենալու: Ինչ վերաբերում է կտուցուած քի վերաբերեալ Ձեր ստաջարկած տարբերակներին, ապա ես ճիշտ եմ հասկացել, կարծում եմ նախընտրելի է թողնել դասակարգման այն ձևը, որն արդէն կայ Ձեր յօդուածում, և ցուցակի մէջ ներմուծել վերջին տարիներին ի յայտ եկած դրամների սուտեղներն ու համապատասխանարար վերածուել լուսանկարների աղիտակները:

A56-P28c-ի մասին Ձեր կասկածը ճիշտ է: այն ՀՊԹ-ի դրամ չէ:

Hoard 12-ը գոյութիւն չուի, այն պէտք է քննուի (Գառնիից, առհասարակ, Տիգրան Բ-ի դրամ յայտնի չէ): DM-ն սխալուել է, Hoard 12-ում յիշատակուած դրամը իրականում Hoard 16-ի դրամն է, գտնուած Մառնեուիում, բայց այն ոչ թէ գանցից է, այլ սուանձին յայտնաբերուած դրամ է:

Եկրորդ Hoard 12-ը իմ կողմից թոյլ տրուած վրիպակ է (որի համար ներողութիւն եմ լինդրում): պէտք է գրէի Hoard 15: Այստեղ, սլարկապէս, ուզում էի ասել, որ սա ևս գանձից չէ, այլ սուանձին յայտնաբերուած դրամ է:

Ջերմ ողջոյններով և գալիք նոր *Մարուայ ու Աւարք ծնունդի* ամենալաւ մտղթանքներով:

R. Vardanyan, Curator and Manger
Numismatics Section
History Museum of Armenia
Yerevan

(Letters continued from page 28)

Editor's Note: Dear Mr. Barsoumian, Thank you very kindly for your e-mail and your suggestion to include all the silver coins of the Artaxiad dynasty of Armenia in my future book. Additionally, thank you for the suggestion to frequently upgrade my data to include all the silver coins or to publish as late as possible.

I have a feeling that you did not have time to read ANJ 2004-4 page 108 regarding the advantages and disadvantages of options 1, 2, and 3. However, I have to think very seriously what you wrote for both suggestions.

I hope that you will find the time to upgrade my information on your Tigranes silver coin holdings.

YTN

You are right, I had not read page 108 of ANJ 2004-4. Thanks for the exhaustive explanation and the detailed listing of pros and cons. I still think that option two should be taken into consideration, plus the addition of all Artaxiad silvers (i.e. the combination of options 2 and 3), even if the total number of plates will be 52 (48 Tigranes II + 4 Artaxiad kings); the richer, the better.

I do not think that budgetary worries should impede the scope and ascent of such an important and worthy opus. If one can imagine an even more luxurious presentation of the material (very much like the color albums of many other areas of Armenian exnumia or artifacts) one should attempt doing it.

Vatsche Barsoumian

Series II

Volume 1 (31), No. 3

September 2005

ՀԱՅ

ARMENIAN

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

NUMISMATIC

ՀԱՆԴԷՍ

JOURNAL

TABLE OF CONTENTS

Vol. 1 (2005) No. 3

“Metrological Analysis of Levon I Double Trams”	53
Donations, <i>Silver Coinage of the Artaxiad Dynasty of Armenia</i> , Publication Fund	54
SARYAN, L. A. An Unusual Example of Armenia’s 50,000 Dram Commemorative Bank Note of 2001	55
Armenian Numismatic Literature	60
SAHAKYAN, B. and SARYAN, L. A. Emergency Money from the 1988 Armenian Earthquake	61
ՍԱՀԱԿԵԱՆ Բ. և ՍԱՐԵԱՆ Լ. 1988-ի Հայաստանում երկրաշարժից տուժածների համար թողարկուած օժանդակող դրամներ	62
CHRISTIANIAN, Jirair. A Copper Coin of Tigranes II with Unpublished Countermark and Rare Monogram	65
Armenian Numismatic Literature	68
NERCESSIAN, Y. T. Tigranes II Gold Coins Discovered in Europe	69
ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ, Ե. Տիգրան Բ-ի ոսկեդրամները յայտնաբերուած Եւրոպայի մէջ	71

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL

Series II

Vol. 1 (31), No. 3

September 2005

“METROLOGICAL ANALYSIS OF LEVON I DOUBLE TRAMS”

Recently some double trams of Levon I (1196-1219) of Cilician Armenia have surfaced. These coins have two strange characteristics: a strange inscription and abnormally high weight (6-7 grams -- about one gram above normal). Based on the overall appearance, the coins do not look counterfeit but suspicious.

The late Dr. Paul Z Bedoukian (*SNS I*, pp. 279-297), and Dr. D. M. Metcalf (*Spink Num. Circ.*, 1974, pp. 186-188, 235-237) composed essays on Levon I double trams. In Bedoukian's paper there were no data on the weights and metrological information. Metcalf recorded the weights of 44 double trams but no legends. In *Coinage of Cilician Armenia*, only 11 silver double trams (out of 98) have their weights recorded. We do not recall an extensive analysis of double tram weights and metrological data in any other Armenian numismatic work.

It would be a very useful project to prepare an article and present as many double trams as possible where the metrological data (weight-diameter-die axis orientation) and inscriptions can be catalogued. However, the assistance of the Armenian Numismatic Society membership would be extremely helpful in completing the project with the success necessary such that the data can be used by scholars and collectors. Information needed for each double tram: weight, diameter, die axis orientation, and a good photograph. Silver content is optional (below is our procedure). With your cooperation I hope that I can catalogue a minimum of 200 silver double trams.

Y. T. Nercessian

- Weight—We place the coin on a digital scale (or analog scale) and measure the weight to 1/100 gram reading. Need help? e-mail, ArmNumSoc@aol.com
- Diameter—We place the coin in a plastic circle template hole, and with a plastic ruler measure the largest diameter in millimeters.
- Die axis orientation—We align the obverse of the coin such that the king's head is pointing 12h (o'clock). Rotate the coin on vertical axis 180 degrees. Now we are looking at the reverse and the king's head is on the other side and still pointing 12h. The cross on lion's back will be pointing in the direction of the die axis orientation alignment.
- Silver content—We follow the procedure outlined in our paper, "Specific Gravity of Levon III Takvorins," *Armenian Numismatic Studies* (Los Angeles, 2000), pp. 390-398; reprinted from *Armenian Numismatic Journal*, Vol. XXI (1995), No. 3, pp. 41-45. Or you can reference *Ohaus Specific Gravity Handbook* (Florham Park, NJ, 1975). For this test analog scale is required.

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

With great interest I expect your book: the *Silver Coinage of the Artaxiad Dynasty of Armenia* so soon as possible please! Perhaps I have an example for it. (In a private collection in Berlin exist 7 tetradrachms of Tigranes II, some beautiful bronze-coin from him and other rulers: Arsames, Abdsares and "Bedoukian (1978), plate 6/128 with the double portrait and the mountains on the reverse. One of these tetradrachms could be interesting for you, because P. Bedoukian (1978): my only information! – doesn't know this year "from the rare ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ" type: ΘΛ possibly the last one: 39 equivalent to 56 B.C.! Diameter 27-28 mm, wt. 16.07g. If you need more information, a better photograph as one [enclosed], please let me know.

W. E., Berlin

I am glad to tell you that *Armenian Coins and Their Values* reached me today. On behalf of the Council and the Society, I would like to thank you very much for presenting this, and the other books, to our library, where they will be much appreciated by our members.

Tony Holmes, Librarian

Royal and British Numismatic Societies

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL is the quarterly publication of Armenian Numismatic Society, an educational, non-profit organization. Editor, Y. T. Nercessian, 8511 Beverly Park Place, Pico Rivera, CA 90660-1920, USA (e-mail: ArmNumSoc@aol.com). Associate Editors, W. Genenian and T. Nercessian, Corresponding Editors, L. A. Saryan. Non-member subscriptions US \$50.00 per year.

ISSN 0884-0180—LCCN 85-649443

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

On April 2, 2005, my exhibit "Commemorative Medals of the 1915 Armenian Genocide," mounted in honor of the 90th anniversary commemorations, received the Best-in-Show award at the Milwaukee South Shore Coin Show, held at the Sheraton Four Points Hotel in Milwaukee. The exhibit presents the history of the genocide through commemorative medals and pinback badges that have been issued over the past several decades.

Levon Saryan

Your first parcel has arrived safely (yesterday the 9th of March). I must say the quality of the plates is extraordinarily good. All your efforts in obtaining the original photographs have certainly not been in vain. The plates really make all the difference, as other students and scholars who come after us will have the material to be able to access the evidence. Also the layout of the plates is excellent, a great improvement on my tentative efforts.

Many thanks for your Easter greeting. It arrived with a little 'ping' just as I was about to pen this missive. As a simple Irish historian I never cease to be amazed at this technological age.

Good news, the second parcel has safely arrived, Saturday (the 25 of March). Thank you very much for the extra plates. I am very pleased indeed to have these. I am still gaining enormous pleasure from the layout of the off-prints, and only giving them out sparingly to serious scholars and students.

I received the ANJ newsletter, and congratulate you most warmly on the honour of having a medal struck with your likeness; I have no doubt that it is most deserved. This is the type of honour which most numismatists (whether they wish to acknowledge it or not) would dearly love. ...

Many thanks for your last e-mail, this will go into my 'archives'. Comments like these from an editor of your standing and achievements are words to remember indeed. I am greatly honoured that you intend a translation. ...

On my third re-reading of the Levon paper I noticed, to my horror one 'typo' (or even grammatical oversight), two words and one numeral omitted. These went completely unnoticed when I did my proof reading. It makes one wonder if I would have ever been competent to edit an academic journal! For interest:

Page 35, ten lines down, originally instead of (originality)

Note 28 (p.35), missing word 'than' (rather than a cap)

Note 49, '1175-127', missing numeral '2' (1175-1227).

Page 37, thirteen lines down, missing article 'a' (being of a heavier standard).

I am now re-reading the paper for the fourth time! ...

Michael O'Hara

DONATIONS

(Silver Coinage of the Artaxiad Dynasty of Armenia, Publication Fund)

Aghababian, Richard.....	\$100	Ishkanian, Hagop.....	\$100
Aris, Hrayr.....	\$100	Kagan, Jonathan.....	\$100
Baghdassarian, Garbis.....	\$100	Karadian, Stefan.....	\$100
Bedrosian, J. D., A. P.....	\$100	Kilimdgyan, Sarkis.....	\$100
Chitjian, Sara.....	\$200	Mahakian, Carl K.....	\$100
Christianian, Jirair.....	\$100	Mkrtchian, Hacob.....	\$100
Derderian, George.....	\$025	Mubayajyan, Valeri.....	\$025
Didizian, Hagop H.....	\$500	Nercissiantz, Armen.....	\$300
Economopoulos, Nicholas T.....	\$100	Palian, Leon.....	\$100
Eskijian, Luther.....	\$100	Ronus Robert.....	\$200
Garabedian, Margo-Lena.....	\$100	Saryan, Levon A.....	\$100
Gewenian, Wartan.....	\$100	Sear, David R.....	\$100
Hajinian, Chuck.....	\$125	Setian, Charles.....	\$100
Haig, Pierre V.....	\$100	Setian, Harry.....	\$025
Hendin, David.....	\$100	Simonian, Stepan S.....	\$100
Hoogasian, Harold M.....	\$100	Warden Numismatics, LLC.....	\$025

AN UNUSUAL EXAMPLE OF ARMENIA'S 50,000 DRAM COMMEMORATIVE BANK NOTE OF 2001

In the year 301 AD, Armenia became the first nation to adopt Christianity as its state religion. Seventeen hundred years later, in the summer of 2001, the reborn Armenian state issued a commemorative bank note to mark this crucial turning point in the history of the Armenian people.¹

This new paper currency, with a nominal face value of 50,000 drams, is the highest face value that has been issued as of this writing (November 2004). At current exchange rates, its equivalent value is nearly \$100 US. The note depicts some of the important symbols of Armenian Christianity, including Etchmiadzin and a carved Armenian cross from the Middle Ages, as well as the twin peaks of Mt. Ararat. The example described and illustrated in this article is a limited edition with a serial number consisting of seven zeros.

Fig. 1a. Front of 50,000 dram bank note

Face: Upper view of the Mother Cathedral of Holy Etchmiadzin, showing the central cupola with conical dome surmounting a drum, the bell tower, and subsidiary cupolas. A gold seal to the left of the church shows two figures (St. Gregory and King Tiridates) presenting the model of a

¹ Useful information about the 50,000 dram note is offered by Bagrat Sahakyan of Yerevan in his article "Armenian Commemorative Bank Note Marks 1700th Anniversary," *Paper Money*, Vol. 41, No. 221 (September/October 2002), p. 297. This writer is indebted to Mr. Sahakyan for providing information about Armenian specimen notes, and for reading a draft of this article and offering helpful suggestions.

church. Holographic foil security strip on left shows the two figures holding the church. Armenian legend reads ԳՐԻՍՏՈՆԵԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ/ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՐՈՆ/1700, and the denomination ՀԻՍՈՒՆ ՀԱԶԱՐ 50000 ԴՐԱՄ. Serial number reads vertically on left ԷՍ.0000000, and is repeated horizontally on right. Watermark of cross is visible on right.

Fig. 1b. Back of 50,000 dram bank note

Back: Twin peaks of Mt. Ararat behind with figures of St. Gregory and King Tiridates in foreground presenting the model of a church. Carved Armenian stone cross to right, signatures of bank president and finance minister to left. Armenian legends read ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿ/ԱՍՏՎԱԾ ԸՆԴ ՄԵԶ Է/ՀԻՍՈՒՆ ՀԱԶԱՐ 50000 ԴՐԱՄ. Reading vertically in English on the left is the inscription CENTRAL BANK OF THE REPUBLIC OF ARMENIA.

During the early centuries following the crucifixion, Christianity gradually spread from the Holy Land to nearby countries of the Near East, where it competed with various forms of pagan worship that were already entrenched among the people. Small Christian communities existed in Armenia and elsewhere, but not until the fourth century AD were they sufficiently large or powerful to convert essentially an entire nation.²

Although Armenia had been evangelized in the first century AD by the apostles Thaddeus and Bartholomew, paganism still held sway. Among the competing cults were polytheistic wor-

² The early church fathers have left some very interesting tidbits of written testimony about Christian communities of Armenia prior to the conversion in AD 301. Tertullian records that there were Christians in Armenia prior to the middle of third century, and Eusebius writes that about the year 254 the Armenians had a bishop named Meruzhanes (Merujan). See Leon Arpee, *A History of Armenian Christianity* (New York: Armenian Missionary Association, 1946), p. 9.

ship, Mithraism (sun-worship, which is probably reflected on the coinage of the ancient Armenian king Tigranes the Great who ruled from 95-56 BC), and Zoroastrianism.

In the late third century, Gregory (later called St. Gregory the Illuminator)³ traveled to Armenia to evangelize the country.⁴ He had been raised as a Christian in Caesarea of Cappadocia. Upon reaching the royal palace, he entered the service of King Tiridates III⁵ as a scribe, but was soon imprisoned for refusing to worship the Armenian pagan goddess Anahit. The king had Gregory thrown into a dungeon, where he languished for 13 to 15 years⁶ miraculously surviving according to tradition because of the secret ministrations of an elderly widow who passed food down to him. The prison itself was called Khor Virap (deep pit) and was located at Artashat, the royal capital, situated within full sight of the majestic Mt. Ararat.⁷

While Gregory was imprisoned in the pit, the king contracted a disease that disfigured his face to that of a wild boar.⁸ The king's sister, Khosrovidukht, suggested that Gregory was the only one who could cure the king. Gregory was summarily freed from his dungeon, brought before King Tiridates, and proceeded to work a miraculous cure. The king then accepted the Christian faith, was baptized, and decreed that the new religion should be taught and disseminated throughout the land. Gregory himself undertook the task of explaining the new faith to the people. Together, Gregory and Tiridates traveled the length and breadth of Armenia, tearing down pagan temples and erecting Christian churches in their place, all the while preaching to the masses and baptizing thousands of people.

The conversion of King Tiridates took place around 301 AD, more than a decade prior to the Edict of Toleration issued by the Roman Emperor Constantine, which marked the beginning of the conversion of the western countries. Based on this chronological priority, Armenians rightly claim to be the first people to accept Christianity as their national religion.

Although the spread of Christianity throughout the country was a slow process, it had the effect of completely transforming the Armenian nation. This task could not be accomplished effectively, however, until Armenia had its own script. In 406 A.D., the monk Mesrop Mashtots invented a unique alphabet through which the precepts of the new faith were transmitted to the people in their native language. Within a generation, the Holy Bible was translated into Armenian and an original written literature was inaugurated. In 451 A.D., while western theologians at the

³ Gregory the Illuminator is also known by his Armenian name Grigor (or Krikor) Lousavoritch.

⁴ The story of the conversion of Armenia is known from several original literary sources, including the early histories of Agathangelos and Movses Khorenatsi written in classical Armenian (both of which are available in English translation). For authoritative modern interpretations see Arpee, *op. cit.*, pp. 9-23, and Robert Thomson, *The Teaching of Saint Gregory: An Early Armenian Catechism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1970), pp. 1-3.

⁵ Tiridates is also known by his Armenian name Trdat or Drtad. According to Armenian sources his reign is given as ca. 287 – 330, which seems rather long. Generally, the chronology of this period is confused. The exact dates of Tiridates' reign and his baptism are matters of scholarly disputation and beyond the scope of this study. The Armenian Church accepts the year 301 AD as the official year of Armenia's conversion.

⁶ The exact length of Gregory's imprisonment varies in the manuscripts which have come down to us. See *Agathangelos: History of the Armenians*, translated by R. W. Thomson (Albany: State University of New York Press, 1976), p. lii and footnotes cited therein.

⁷ The Monastery of Khor Virap, erected at the place of Gregory's imprisonment, is one of the important pilgrimage sites in Armenia. Visitors to Khor Virap can climb down an iron ladder and enter the pit where Gregory is reputed to have been kept.

⁸ Arpee (p. 16) describes this condition as a form of "lycanthropy." The historian Agathangelos (footnote 6 above) writes that Tiridates was transformed into a wild boar as a punishment for martyring the Christian sons Hripsime, Gayane, and their companions, who had escaped from the Roman Emperor Diocletian and sought refuge in the Armenian highlands.

Council of Chalcedon were debating the fine points of Christology, the blood of Armenian martyrs was being spilled in defense of Christianity, against an attempt by Persia to convert Armenia to fire-worship. The new faith established very firm roots in the land, which was reflected in a profusion of literature, manuscript illumination, church architecture, music, poetry, and stone sculpture, all promoting the greater glory of God.

The 50,000 dram banknote is the highest denomination monetary instrument issued so far by the Central Bank of Armenia. It reflects numerous aspects of the Armenian Christian tradition. The face of the note carries a depiction of the Cathedral of Holy Etchmiadzin, which was founded by Gregory on a spot indicated to him by the Lord in a dream. Etchmiadzin⁹ remains today the Holy See of the Catholicos or Supreme Patriarch of the Armenian Church. The cathedral itself is a marvelous example of Armenian sacred architecture. It is surmounted by the familiar drum and conical roof cupola that is so characteristic of the unique Armenian architectural style. On the back of the note we can see an image of an elaborate khachkar, or carved stone cross, a genre of medieval sculpture in which the Armenians were true masters.¹⁰ The back also shows a bishop and a king (representing St. Gregory and Tiridates) holding and presenting a model of a church in the Armenian architectural style. During the Middle Ages, this iconographic representation was often used to commemorate donors whose contributions made it possible to erect a church. The same design is repeated on the embossed seal and the holographic foil strip.

This banknote (Pick 49) measures 160 x 79 mm and is printed principally in colors of brown, red, and tan, by the firm of Giesecke & Devrient of Germany.¹¹ According to Sahakyan, the note is printed on high quality 100% cotton fiber paper and is coated with an invisible anti-soiling layer.¹² Among the various security features incorporated are an intricate cross watermark with smaller crosses to each side, extensive microprinting on both the face and the back, a complex metallic holographic strip containing multiple images, a separate metallic security thread, an embossed gold medallion, and other features.¹³

Some general information about specimen notes is provided in the authoritative Krause paper currency catalog.¹⁴ Central banks prepare specimen notes in very limited quantities and distribute them under conditions of extreme security to other national central banks. They are retained to provide banking colleagues with examples of authentic notes to compare against suspected counterfeits. Specimen notes ordinarily do not enter collector channels until several years after issue. For that reason they are scarce, difficult to obtain, and consequently highly prized by knowledgeable advanced collectors. Typically, these notes are overprinted with the word SPECIMEN (or its equivalent in the native language or alphabet), and are imprinted with serial numbers consisting of zeros to clearly distinguish them from notes released to general circulation. In the KP catalog,

---

⁹ A large volume of first-hand accounts of Etchmiadzin was recently prepared by the late Archbishop Mesrob Ashjian. *The Etchmiadzin Chronicles* (Yerevan: Moughni Press, 2003) collects the accounts of nearly a hundred travelers who have visited and written about Etchmiadzin over the centuries.

¹⁰ The actual khachkar illustrated dates from the 12th to 13th centuries and is found at the monastic complex of Kecharis in Dzaghgatsor. A clear photographic illustration appears in *Khatchkar* (vol. 2 of the series "Documents of Armenian Architecture"), 2nd ed. (Milan: Edizioni Ares, 1970), p. 26, fig. 21).

¹¹ Sahakyan, p. 297.

¹² Sahakyan, p. 297.

¹³ An analysis of the security features on modern Armenian currency is offered in L. A. Saryan, "Security Devices on the 1993 Ten-Dram Banknote of Armenia," *The Centinel*, Vol. 52, No. 2 (Summer 2004), pp. 32-37.

¹⁴ C. R. Bruce II and N. Shafer, *Standard Catalog of World Paper Money*, 7th ed. Vol. III (Modern Issues 1961-2001), (Iola, WI: Krause Publications, 2001), p. 36.

an example of the Armenian specimen overprint (the word ՆՄՈՒՇ printed using rounded hollow block letters) is given.

Specimen examples of modern Armenian bank notes are known to exist. These are distributed under conditions of high security to banks and post offices, and each set is signed for by the bank director or postmaster. Release of specimen notes to general circulation or to collectors is considered a criminal offense. Such notes typically have serial numbers consisting of zeros plus an overprint reading SPECIMEN in English or ՆՄՈՒՇ in Armenian. On notes issued from 1998 to the present, regular issue examples with ordinarily serial numbers may exist with a SPECIMEN overprint.¹⁵ My sources inform me that these specimen notes are strictly limited to 100 examples per type, and, as far as I have been able to ascertain, no examples are available on the numismatic market.

Careful examination of the 50,000 dram note illustrated here, which I obtained from an Armenian living in Moscow, shows that it is unquestionably genuine. It has all of the security features common to a genuine note and has not been altered to remove an overprint. Since neither the words "SPECIMEN" nor "ՆՄՈՒՇ" appear, I hesitate to consider this a specimen note *per se*. Nevertheless, it is clearly genuine and its serial number with seven zeros clearly links it specimen issues and emphasizes its unusual status.

This writer would like to hear from collectors owning specimen examples of other modern Armenian banknotes.

L. A. SARYAN, Ph.D

ԱՆՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԿ ՄԸ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
50,000 ԴՐԱՄՆՈՑ ՅԻՇԱՏԱԿԱՅԻՆ 2001-Ի ԹՂԹԱԴՐԱՄԷՆ
[Ամփոփում]

Նոր թղթադրամը Հայաստանի ամենէն բարձր անուանական արժէքով թողարկուած թղթադրամն է (2004 թ.): Թղթադրամին վրայ պատկերուած են Քրիստոնեայ Հայաստանի խորհրդանիշները: Էջմիածնի մայր տաճարն ու խաչքար մը, ինչպէս նաև Արարատ լեռը դիտուած Երևանէն:

50,000 դրամնոց թղթադրամը, 160 և 79 մմ չափերով, տպուած է Գերմանիա Գիէսէքէ և Դևրիէնթ ընկերութեան կողմէ: Թղթադրամը տպուած է որակաւոր բամպակէ մանրաթելերով: Կեղծարարութեան դէմ ունի պաշտպանողական ներդիծեր և այլ ապահովական միջոցներ:

Կերտնական բանկերը նոր թողարկուելիք թղթադրամներու օրինակներուն վրայ «ՆՄՈՒՇ» բառը և գէրօ համարանիշներ կը տպեն ու իրարու հետ կը փոխանակեն զիրար տեղեակ պահելու համար: Այսպիսի թղթադրամներ չըջանառութեան մէջ երբեք չեն դուրսկր:

Նկարագրուած թղթադրամը թէև տպուած նմուշ բառը չունի, սակայն համարանիշները գէրօներ են (ԷԱ.0000000): Այս պատճառով ալ նկատուած է «նմուշ» թղթադրամ մը:

Լ. Ա. Սարեան

¹⁵ Personal communications to the author from Bagrat Sahakyan dated April 9, April 11, and April 12, 2004.

ARMENIAN NUMISMATIC LITERATURE

- 16 AMERICAN NUMISMATIC SOCIETY. "Paul Z. Bedoukian Armenian Numismatic Society Award" Medal. *American Numismatic Society Magazine*, Vol. 3 (Winter 2004), No. 3, pp. 44-45, illus.

The Paul Z. Bedoukian silver medal is described.

YTN

Նկարագրուած է Ջարեհ Պ. Գոտուկեանի արծաթեայ մեդալը:

ԵԹՆ

- 17 ARMENPRESS. Hayastani bnakchut'ian kankhik gumari 84%ē ötar dramaniš ē [Foreign Currency is 84% Cash of Armenia's Population] - Հայաստանի բնակչութեան կանխիկ գումարի 84%ը օտար դրամանիչ է. *Asbarez*, Vol. 97 (Friday, 11 March 2005), No. 12,418, p. 4. In Armenian.

According to the Central Bank of Armenia, 84% of cash payments in Armenia are made using foreign currency (dollar, euro, ruble, etc.).

YTN

Ըստ Հայաստանի կեդրոնական Դրամատան, Հայաստանի բնակչութեան կանխիկ վճարումին 84 առ հարիւրը օտար դրամանիչով է (դոլար, եւրօ, ռուբլի և այլն):

ԵԹՆ

- 18 BORGMANN, Fred. World Coin Roundup, 2005-01. *World Coin News*, Vol. 32 (March 2005), No. 3, p. 63.

A silver commemorative coin of Armenia, dedicated to St. Grigor Narekatsi's *The Book of Lamentations* volume (100 dram nominal value), is described.

YTN

Նկարագրուած է Ս. Գրիգոր Նարեկացիին Մատեան ողբերգութեան հատորին նուիրուած արծաթեայ յուշադրամ մը (100 դրամ անուանական արժէք):

ԵԹՆ

- 19 COIN WORLD. Armenian Society Seeks Funds, Facts. *Coin World*, Vol. 46 (7 March 2005), No. 2343, p. 70.

The Armenian Numismatic Society has decided to publish a corpus on the die study of the silver coins of the Artaxiad dynasty of Armenia. The Society is seeking monetary donations and numismatic historical information toward the publication of this book.

YTN

Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութիւնը որոշած է հրատարակել կորպուս մը Արտաշէսեան հարստութեան արծաթեայ դրամներու կաղապարներուն ուսումնասիրութեան մասին: Կազմակերպութիւնը կը փնտռէ նիւթական նուէրներ և դրամագիտական պատմական տեղեկութիւն այս գիրքի հրատարակութեան համար:

ԵԹՆ

- 20 NOR GYANK. Mayr At'or Sourb Ėjmiadzni shk'anshannerē [Medals of Mother See Holy Etchmiadzin] - Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի շքանշանները. *Nor Gyank*, Vol. XXVIII (13 January 2005), No. 5, pp. 7 and 35, illus. In Armenian.

The three medals of Holy Etchmiadzin are described. 1). St. Gregory the Illuminator, 40 x 50 mm; 2). St. Sahak-St. Mesrop, 50 x 52 mm; 3). St. Nerses Shnorhali, 50 x 40 mm. The three medals are designed by B. Arzumanyan and J. Chuloyan.

YTN

Նկարագրուած են Ս. Էջմիածնի երեք շքանշանները: 1). Գրիգոր Լուսաւորիչ, 40 x 50 մմ. 2). Սահակ-Ս. Սեբորպ, 50 x 52 մմ. 3). Ներսէս Շնորհալի, 50 x 40 մմ: Երեք շքանշաններն ալ հեղինակած են Բ. Արզումանեան և Ժ. Զուլոյեան:

ԵԹՆ

EMERGENCY MONEY FROM THE 1988 ARMENIAN EARTHQUAKE

Bagrat SAHAKYAN and Levon A. SARYAN

The Armenian people will never forget the December 7, 1988 earthquake, one of the saddest pages of recent Armenian history.¹ Tens of thousands of Armenian citizens living in the northern portion of the country (Spitak, Leninakan (Gyumri), and Kirovakan (Vanadzor)) became victims of this tragedy. The quake, which caused widespread destruction and homelessness as well as loss of life, is considered one of the strongest to strike Armenia in many centuries. In the immediate aftermath, other regions of Armenia, the Armenian diaspora, the entire Soviet Union, and almost every country in the world offered a helping hand to the small republic. Planes carrying rescue teams, relief supplies, blankets, emergency housing, food, drinking water, and other aid destined for the earthquake zone arrived in Armenia daily. Tom Brokaw, a well-known television news anchor from the United States NBC organization, arrived in Armenia within a couple of days to broadcast reports directly from the disaster zone, and in this way scenes of the tragedy in Armenia reached every living room in America and around the world.

How were local authorities responding to this tragedy?

Recently, we learned that the city authorities of Kirovakan printed and prepared, but did not actually use, emergency money or "checks" resembling bank notes as a means of providing immediate relief for the citizenry. These checks were conceived as "Check of a lump sum to citizens of the Armenian SSR, injured from the earthquake" (ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՍՍՀ-Ի ԵՐԿՐԱԺԱՐԺԻՑ ՏՈՒԺԱԾ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻՆ ՄԻԱՆՎԱԳ ԿՊԱՍՏԻ ԿՏՐՈՆ). At present, three denominations (200, 500, and 2000 rubles) are known.

It is known definitely that, in order to provide immediate assistance to the affected inhabitants, each person living in the disaster zone would receive a payment of 200 rubles. Families losing their home or domicile as a result of an act of nature would each receive a payment of 2000 rubles from the municipal authorities. Information about the purpose of the 500-ruble denomination is not available, but in our opinion the 500-ruble checks were probably intended to compensate families who lost family members, at the rate of 500 rubles per victim.

It appears that the emergency checks were never actually released into circulation, and that instead the payments were made in USSR rubles as direct grants to the population based on compiled lists, with recipients acknowledging receipt of the aid by personal signature. Many circumstances surrounding these checks are unknown at the present time. It is not known when the checks were printed, when the seals and signatures were affixed, and

---

¹ Yuri Rost, *Armenian Tragedy* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1990), esp. pages 93-193; Chris Engholm, *The Armenian Earthquake* (San Diego: Lucent Books, Inc., 1989); Novosti Press Agency, *The Armenian Earthquake Disaster* (Madison, CT: Sphinx Press, Inc., 1989); Levon A. Saryan, "The 1988 Earthquake in Armenia: Some Preliminary Lessons," *Asbarez English Edition*, page 24 (December 17, 1988).

even the name of the signatory. The reason that the checks were not released into circulation is also unknown.

The notes are fairly primitive. They are uniface and printed on plain paper by a typographical method. Each note measures 65 x 110 mm, and each carries an identical seal inscribed in the Armenian and Russian languages: "Executive Committee of People's Deputies of the Kirovakan City Government of the Armenian SSR." Each check also carries a hand-inscribed signature of an unknown local official.

Below is the description of each of the three types:

1. 200 Rubles: Printed in red ink, series letter Ա and six-digit serial number.
2. 500 Rubles: Printed in dark blue ink, series letter Բ and six-digit serial number.
3. 2000 Rubles: Printed in green ink, series letter Գ and six-digit serial number.

As was noted above, the earthquake zone was fairly large and there were other affected areas, some of which suffered even greater damage and loss of life than Kirovakan. Accordingly, it is possible that similar emergency money was printed or issued in other cities (such as Leninakan and Spitak). There is presently no information as to whether such notes might exist.

At our suggestion these checks will be listed in P. F. Ryabchenko's book² that will be issued in a few months.

1988-Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԻՑ ՏՈՒԺԱՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԹՈՂԱՐԿՈՒԱԾ ՕԺԱՆԴԱԿՈՂ ԴՐԱՄՆԵՐ

Հայ ժողովուրդը երբեք չի մոռանալ 1988 թվականի Դեկտեմբերի 7-ի աւերիչ երկրաշարժը, որը կարելի է անուանել Հայաստանի պատմութեան ամենախուր էջերից մէկը³:

Հայաստանի քաղաքացիներին տասնեակ հազարաւորներ, որոնք ապրում են երկրի հիւսիսային մասում (Սպիտակ, Լենինազան (Գիւմրի), Կիրովական (Վանաձոր)) այդ ողբերգութեան զոհերը դարձան: Երկրաշարժը, որը պատճառ դարձաւ լայնատարած աւերածութիւնների և անտուճեան, ինչպէս նաև բազմահազարաւոր զոհերի, համարուեց վերջին երկու դարերում Հայաստանին հասցրած ամենաուժեղ հարուածը: Որպէս անյապաղ արձագանք Հայաստանի միւս շրջանները, հայկական սփիւռքը, Սովետական Միութիւնը և երկրպագող համարեայ բոլոր երկրները օգնութեան ձեռք մեկնեցին փոքրիկ Հանրապետութեանը: Ամէն օր օգնուէր էին ժամանում Հայաստան աղէտի գոտու համար բերելով փրկարար ջոկատներ, պարենամթերք և խմելու ջուր, վերականգնող, ժամանակաւոր տնակներ և այլ օգնութիւն: Թո՛ւմ Բրոքսոն՝ Միացեալ Նահանգներին NBC կազմակերպութեան հետուստատեսութիւնների ճանաչւած մէկնաբանը, երկու օրով ժամանեց Հայաստան չնեց աղէտի գոտուց նորութիւններ հարողելու համար, ինչի արդիւնքում Հայաստանի ողբերգական տեսարանները հասան նաև Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներին և աշխարհի իւրաքանչիւր բնակավայր:

² P. F. Ryabchenko, *Full Catalogue of the Banknotes of Russia, the USSR and the CIS Countries*.

³ Yuri Rost, *Armenian Tragedy* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1990), esp. pages 93-193; Chris Engholm, *The Armenian Earthquake* (San Diego: Lucent Books, Inc., 1989); Novosti Press Agency, *The Armenian Earthquake Disaster* (Madison, CT: Sphinx Press, Inc., 1989); Levon A. Saryan, "The 1988 Earthquake in Armenia: Some Preliminary Lessons," *Asbarez English Edition*, page 24 (December 17, 1988).

Ինչպէս արձագանքեցին այս ողբերգութեանը տեղական իշխանութիւնները

Վերջերս պարզ դարձաւ, որ Կիրովական (Վանաձոր) քաղաքային իշխանութիւնները թողարկել և պատրաստել, սակայն չըջանառութեան մէջ չէին մտցրել յատուկ ժամանակաւոր փողերը «չէքերը», որոնք համարժէք էին թղթադրամներին և քաղաքացիներին անյապաղ օգնութիւն ապահովելու համար էին նախատեսուած:

Այս չէքերը անուանուել էին «Հայկական ՍՍՀ երկրաշարժից տուժած քաղաքացիներին միանվագ նպաստի կտրոններ»: Ներկայումս յայտնի են երեք նոմինալներ. 200, 500 և 2000 ռուբլի:

Պարզ է, որ տուժուած բնակիչներին անյապաղ օգնելու թանկութիւն ապահովելու համար աղէտի դօտու իւրաքանչիւր բնակիչ պէտք է ստանար 200 ռուբլի: Բնական աղէտի հետևանքով իր բնակարանը կորցրած ընտանիքներից իւրաքանչիւրը տեղական իշխանութիւնները կողմից կը ստանար 2000 ռուբլի: Զկայ հաւաստի տեղեկութիւն 500 ռուբլիից չէքի նպատակը, սակայն մեր կարծիքով 500 ռուբլի երեկ թէ պէտք է յատկացուէին ընտանիքներին՝ իր իւրաքանչիւր զուգուած անդամի համար:

Պարզ է դառնում, որ այս «չէքերը» երբեք չըջանառութեան մէջ չեն դրուել, այլ սրանց փոխարէն զուամրային տեսքով վճարումները կատարուել են ուղղակի ՍՍՀՄ ռուբլիներով՝ ըստ բնակիչների ցուցակների, բնակիչների ստորագրութեամբ:

Ներկայումս շատ հանգամանքներ դեռ յայտնի չեն այս «չէքերի» վերաբերեալ: Յայտնի չէ, թէ երբ են այդ չէքերը տպուել, երբ են դրուել կնիքները և ստորագրութիւնները և նոյնիսկ անյայտ է ստորագրողի անունը: Թէ ինչ պատճառով այս չէքերը չեն մտցուել չըջանառութեան մէջ նոյնպէս անյայտ է:

Սրանք միանգամայն պարզունակ են՝ տպուած հասարակ թղթի վրայ տպագրութեան (գրոստպրութեան) եղանակով: Իւրաքանչիւր չէք նաև կրում է անյայտ տեղական պատճենայի ձեռքով դրուած ստորագրութիւն:

Ստորև բերում է երեք տեսակի չէքերի մանրամասն նկարագրութիւնը.

1. 200 ռուբլի – տպուած է կարմիր թանաքով. ունի վեց նիշից կազմուած սերիայի համար և «Ա» սերիայի տառը
2. 500 ռուբլի – տպուած է կապոյտ թանաքով. ունի վեց նիշից կազմուած սերիայի համար և «Բ» սերիայի տառը
3. 2000 ռուբլի – տպուած է կանաչ թանաքով. ունի վեց նիշից կազմուած սերիայի համար և «Գ» սերիայի տառը

Ինչպէս վերը նշուեց, երկրաշարժի դօտին բաւականին մծե էր և կային այլ տուժած քաղաքներ և դիւղեր, որոնցից մի քանիսը նոյնիսկ աւելի մծե վնաս կեանքի կորուստ էին կրել, քան Կիրովականը: Համապատասխանաբար, հնարաւոր է, որ նոյնամասն «չէքեր» թողարկուել էին նաև այլ բնակավայրերում (ինչպիսիք են Լենինականը և Սպիտակը): Ներկայումս չկայ որևէ տեղեկութիւն, թէ արդեօք ազդիսի թողարկումներ կարող էին տեղի ունենար:

Վերջերս, մեր իսկ առաջարկութեամբ, այս «չէքերը» մտցուեցին Պոստը Ռայբաչենկոյի Թուսաստանի, ԽՍՀՄ, ԱՊՀ և Մերձարալթեան երկրների թղթադրամները 1769–2003 կատալոգի⁴ մէջ (համարներ՝ 17075–1–3):

Բազրատ ՍԱՀԱԿԵԱՆ և Լևոն ՍԱՐԵԱՆ

⁴ P. F. Ryabchenko, Full Catalogue of the Banknotes of Russia, the USSR and the CIS Countries.

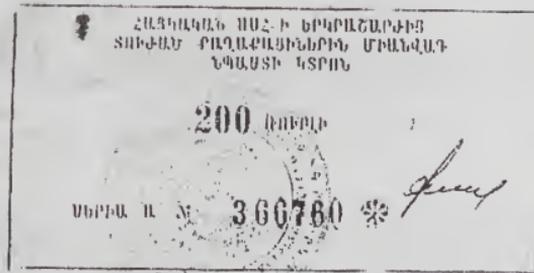

Fig. 1 200 Rubles

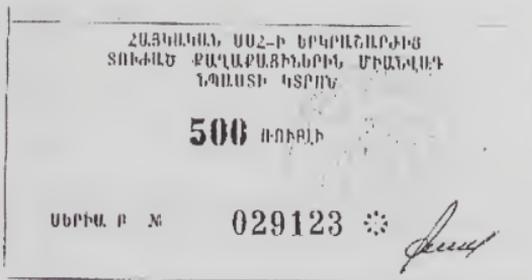

Fig. 2 500 Rubles

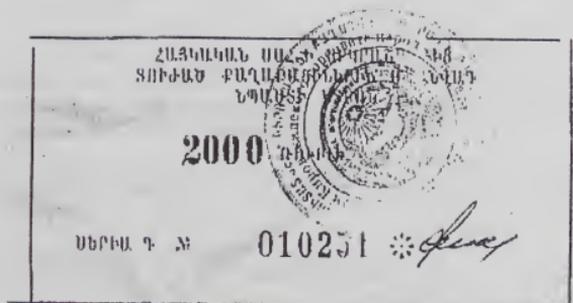

Fig. 3 2000 Rubles

A COPPER COIN OF TIGRANES II WITH UNPUBLISHED COUNTERMARK AND RARE MONOGRAM

Plate 7

Jirair CHRISTIANIAN

This article presents a type of Tigranes II copper coin that has not been previously published. The reverse is of the straight palm-branch type. However, this particular coin has a number of peculiarities not previously reported. The first is the large A countermark on the obverse. The second is the monogram on the reverse.

Many coins of the Artaxiads of Armenia have a large A on the obverse, behind the king's head. Though the meaning of this letter is not definitively explained at the present, it appears on some of the copper coins of both Tigranes II¹ and Artavasdes II.² A recent publication asserts that the letter A, behind the king's head on the obverse, appears in fact on all of the copper coins of Artavasdes II though it is not visible on all specimens due to their often poor states of preservation.³ This letter is present behind Tigranes II's head on some of his Nike and cypress tree reverse type coins, which also happen to be the only two types of reverses found to-date for Artavasdes II, as well as on Tigranes II's club and elephant reverse types, which are of much greater rarity.

Many interpretations have been offered for this letter. The first is that this letter is the initial letter of the Artaxiad capital and mint of Artaxata. This line of reasoning is primarily based on the fact that some coins of Tigranes II with Nike reverses and the letter A behind the king's head on the obverse were found in excavations in and around Artaxata.⁴ Another possible explanation is that this letter was an indication of value, using the Greek numbering system where A equals one, meaning one chalcus.⁵ However, given the wide range of weight of coins of both Tigranes II and Artavasdes II that exhibit this letter, some of which clearly are in the presumed two-chalcus level, this interpretation can be safely dismissed. A third explanation is that it represents the initial letter of the city of Nisibis, as it was also known by the name of Antiochia Mygdonia,⁶ and it was an important city with an operating mint at the time, and a part of the Armenian kingdom. However, the lack of documented finds in the vicinity of Nisibis of coins of this type leaves this interpretation to conjecture. Finally, a recent explanation attributes the A to the initial letter of the city of Aradus,⁷ in Phoenicia, where these coins would presumably have been struck. Considering that Tigranes II had lost his Syrian dominions before the end of his rule, though, it seems unlikely that Artavasdes II or any later Armenian king would have minted coins in that city.

¹ Paul Z. Bedoukian, *Coinage of the Artaxiads of Armenia* [CAA] (London, 1978), xii, 81 pp., 8 pls.; Armenian translation (Vienna, 1983), No. 121; Y. T. Nercessian, *Armenian Coins and Their Values* [ACV] (Los Angeles, 1995), 254 pp., 48 pls., No. 110.

² Bedoukian, CAA, Nos. 134 & 135; Nercessian, ACV, No. 125, 127-129, & 132.

³ Ruben Vardanyan, *Coinage of Artavasdes II* (Yerevan, 2004), 132 pp., 16 pls. (in Armenian), p. 91.

⁴ Mkrtich Zardarian, "About a Type of Coin Struck in Artaxata," *Lraber Hasarakakan Giut'yunneri*, No. 2 (1977), (in Armenian), pp. 82-83; Vardanyan, p. 92.

⁵ Clive Foss, "The Coinage of Tigranes the Great: Problems, Suggestions and a New Find," *Numismatic Chronicle*, Vol. 146 (1986), pp. 57-58.

⁶ Vardanyan, p. 93.

⁷ Frank L. Kovacs, "Additions and Corrections to *Armenian Coins and Their Values*," *Armenian Numismatic Journal*, Ser. I, Vol. XXX, No. 3 (September 2004), p. 85.

However, in all of the instances where the letter A is found behind the king's head on the obverse, it is a part of the original engraved coin die, and not a countermark. On the other hand, a countermark of a large monogram, seemingly made of the two letters A and P, also exists on some of Tigranes II's bronzes, placed in a similar position behind the king's head.⁸

The straight palm-branch reverse type of Tigranes II is of moderate scarcity. This type has previously been reported with the letters ΔΗΜΟ⁹ in exergue. Also, the monogram visible on the reverse of the coin being presented here has previously been reported on two other coins of Tigranes II, though incorrectly interpreted on one of them. An auction catalogue¹⁰ presented a Tigranes II bronze coin of the Nike-reverse type, which had in the left field, outside the king's name, the letters HK and the same monogram as on the subject coin of this article. However, the catalogue had hastily noted: "The monogram is identical to that on the Artavasdes tetradrachm [also offered in the same auction]." Careful observation and comparison with the said Artavasdes II tetradrachm, though, disclose a subtle difference. The subject of this article, as well as the specimen in the auction catalogue, are both missing the left middle branch of the monogram on the Artavasdes II coin. This appears to be due to a stylistic difference in the rendering of the letter Ξ between the coins of Tigranes II and those of Artavasdes II. Where on the silver coins of Artavasdes II, both the drachms and the tetradrachms, the monogram is seen as a P overlaid on and extending above a letter Ξ, the monogram on the Tigranes II coins appears to be a P overlaid on and extending above the superimposed letters Ξ and E where the Ξ is rendered as two equal-length horizontal lines separated by a dot between. This rendering is clearly used whenever the letter Ξ appears as one of the exergue letters on the silver coins struck by Tigranes II in Artaxata.¹¹ A third coin of Tigranes II, in the collection of the History Museum of Armenia (HMA), exhibits this monogram.¹² This particular coin is a unique tetradrachm, with obverse and reverse dies not repeated on any other published tetradrachm.¹³

It has been suggested that this monogram is composed of the letters P, T, and Ξ, presumably to indicate the capital city of Artaxata where the coins bearing the monogram were struck.¹⁴ However, others have refuted this argument, on the basis primarily that the letter A which figures four times in the Greek form of the city's name, ΑΡΤΑΞΑΤΑ, should have also appeared in the monogram.¹⁵

Based on these observations, it appears that the monogram on the silver coins of Artavasdes could in fact be made up of the same letters as those making up the monogram on the subject copper of Tigranes II, namely the Greek letters P, Ξ, and E. The only difference between the two

⁸ Nercessian, ACV, No. 55; Y. T. Nercessian and L. A. Saryan, "Overstruck and Countermarked Coins of the Artaxiad Dynasty of Armenia," *Armenian Numismatic Journal*, Ser. I, Vol. XXII, Nos. 2-3 (June-September 1996), pp. 23-62, pls. I-VI, No. 213; also in *Armenian Numismatic Studies* (Los Angeles, 2000), pp. 150-206, pls. 37-46, No. 213.

⁹ Nercessian, ACV, No. 110 (corrected from author's reported HMO, Δ apparently off-flan); also, Classical Numismatic Group, Inc. Auction 36 Catalogue [CNG 36] (New York, December 5 & 6, 1995), p. 57, No. 597.

¹⁰ CNG 36, p. 56, No. 588.

¹¹ Y. T. Nercessian, "Silver Coins of Tigranes II of Armenia" [SCTII], *Armenian Numismatic Journal*, Ser. I, Vol. XXVI, Nos. 3 & 4 (Dec. 2000), pp. 72-80; plates 8-10.

¹² Kh. Mousheghian, *The Numismatics of Armenian History* (Yerevan, 1997), 163 pp., (in Armenian, Russian and English), p. 153, No. 7, enlarged on p. 48.

¹³ Nercessian, SCTII, p. 64 (Group 4, A46-P1).

¹⁴ Kh. Mousheghian, "The Tetradrachm of Artavasdes II," *Patma-Banasirakan Handes*, Vol. XVII (1964), No. 2 (25), pp. 317-323 (in Armenian); English translation by L. A. Saryan, "The Tetradrachm of Artavasdes II (56-34 B.C.) of Armenia," *Journal of the Society for Armenian Studies*, Vol. 8 (1995), pp. 103-116.

¹⁵ Y. T. Nercessian, "Silver Coins of Artavasdes II of Armenia," *Armenian Numismatic Journal*, Ser. I, Vol. XXIX, No. 1 (March 2003), p. 9; Vardanyan, p. 91.

Coin of Tigranes II with Unpublished Countermark and Monogram

would then be the stylistic rendering of the Ξ, which was obstructing the E in the previous readings of the Artavasdes II monogram. Including the letter E in this choice of letters is necessary, in order to account for the middle horizontal line extending to the right of the vertical on the subject coin. Conversely, the letter T is superfluous, though not necessarily absent from the monogram. Similarly, the letters Γ, I, and Σ (in the form of a "square" C) could potentially be present, but not identifiable, since they would be using already-present lines of the monogram. However, the meaning of the letters, and ultimately of the monogram, is yet to be determined.

It is curious that the monogram, on both the subject coin and the CNG auction coin, is accompanied by the same letters HK to the left of it, seeming to indicate a relationship between the monogram and the two letters. Also, the fact that it appears on copper coins of apparently two different denominations, in addition to a silver tetradrachm, may one day yield clues to its meaning. On the other hand, it is unsettling that the obverse portrait of the king on the coin being presented here is so different from that on the specimen in the auction catalogue or the one on the tetradrachm.

The subject coin and the other two coins exhibiting this reverse monogram are fully described as follows:

- Obv: Bust of Tigranes II r., wearing five-pointed Armenian tiara adorned with indistinct design (comet star, no eagles?). A broad diadem knotted at the back encircles the base of the tiara and its ends fall straight down. The outlines of the tiara and neck flap are adorned with dots, perhaps indicating jewels. The bust and tiara are completely inside a border of loosely spaced dots. A large A is countermarked behind the tiara, in a roughly triangular incuse.
- Rev: Straight palm-branch. Legend to r. downward, [B]ΑΣΙΛΕΩΣ; to l. downward, [T]ΙΓΡΑΝΟΥ. Below palm-branch, HK l. and monogram r. The [B]ΑΣΙΛΕΩΣ portion of the legend curves away from the palm-branch to make room for the tall monogram, the bottom of which is aligned with the bottom of the HK, in exergue. The top of the monogram extends into the r. field.
- No. 1. 3.42g-17mm-12h J.C. coll.
- Obv: Bust of very young-looking Tigranes II r., wearing five-pointed Armenian tiara adorned with indistinct design, and draped with cloth flowing broadly over chest. A diadem knotted at the back encircles the base of the tiara and its ends fall straight down. The bust and tiara are completely inside a border of loosely spaced dots.
- Rev: Nike advancing l., holding wreath in extended r. hand, l. hand resting on hip. Legend to r. downward, ΒΑΣΙΛΕΩΣ; to l. downward, ΤΙΓΡΑΝΟΥ. In outside l. field, HK l. and monogram r. All within circle of dots.
- No. 2. 7.36g-23mm-12h (not recorded, but inferred from the image appearance) CNG 36:588
- Obv: Bust of odd-looking Tigranes II r., wearing five triangle-pointed Armenian tiara adorned with eight-rayed star between two eagles, draped. A diadem knotted at the back encircles the base of the tiara and its ends fall straight down. A long ear flap reaches his shoulder. A fillet border encircles the bust.
- Rev: Tyche, draped and wearing a turreted crown, seated r. on a rock, holding a palm-branch in her r. hand. At her feet, the upper portion of a youthful nude male representing a river-god, swimming r. Legend to r. downward, ΒΑΣΙΛΕΩΣ; to l. downward, ΤΙΓΡΑΝΟΥ. Between Tyche and palm-branch, A; to r. of palm-branch, another letter (?); below palm-branch, monogram. All within laurel wreath.
- No. 3. 14.99g-27mm HMA Inv. 18215/11

ARMENIAN NUMISMATIC LITERATURE

- 21 VARDANYAN, Ruben E. *Artavazd II-i drammerē* [Coinage of Artavazdes II] - Արտավազդ II-ի դրամները, գրեց՝ Ռուբեն Վարդանյան. Yerevan: National Academy of Sciences of Armenia, Institute of Archaeology and Ethnography, and History Museum of Armenia, Moughni Publishing House, 2004, 138 pp., 16 pls. In Armenian.

Data on the coinage of Artavazdes II (5-34 B.C.) has been brought together for the first time. They have been researched multilaterally and attempt has been made to explain this information and their possibilities emanating from the referenced sources of scientific value. The present work embraces the material found in the History Museum of Armenia, published scientific works and sale and auction catalogues, as well as information provided by collectors. The obverse portrait and reverse style, legends, monograms, dates, metrological data, and the elements of overstruck coins have been analyzed. In order to present the period of Artavazdes II as completely as possible, the coins of M. Antonius and Cleopatra have been discussed as well as the coins of Atropatene kings.

Author

Աշխատության մէջ առաջին անգամ ի մի են բերուել Արտավազդ Բ-ի (55-34 Ն.Ք.) դրամների վերաբերեալ տուեայները, որոնք հետազոտուել են համակողմանիօրէն, փորձ է արուել բացայայտել զբանջ աղբիւրազիտական հնարաւորութիւնները Գիրքն ընդգրկում է ՀՊԹ-ի դիտական աշխատութիւններում և վաճառքի կատարողներում հրատարակուած, ինչպէս նաև հաւաքողների տրամադրած ներկայումս ուսումնասիրութեան համար հասանելի նիւթը Վերլուծուել են դիմերեսի ու դարձերեսի պատկերատիպերը, գրութիւնները, մենագրերը, տարբերակները, չափագրութիւնը և Արտավազդ Բ-ի դրամաթողարկմանը վերաբերող այլ տարրերը Արտասագղի ժամանակաշրջանը հնարաւորինս ամբողջական ներկայացնելու նպատակով քննարկուել են Մ. Անտոնիոսի և Կլէոպատրայի Հայաստանի վերաբերող դրամները, ինչպէս նաև Ատրպականի արքաների դրամները. Հեղինակը

- 22 VARDANYAN, Ruben E. Lukios Verosi ðrok' Hayastanum t'ogharkvats pghndse dramner [Copper Coins Issued in Armenia During the Period of Lucius Verus] - Լուկիոս Վերուսի Օրօք Հայաստանում թողարկված պղնձե դրամներ, գրեց՝ Ռուբեն Վարդանյան. *Patma-Banasirakan Handes* (2004), No. 2 (166), pp. 234-253, illus. In Armenian with summaries in Russian and English.

Vardanyan briefly presents the historical events of this period and discusses a copper coin where the obverse represents jugate heads of a king and a queen to right and traces of circular legend. On the reverse of the coin are twin peaks of mountain and circular legend. In the past this coin was assigned to Tigranes the Great/Mt. Argaeus. Based on a newly surfaced and better quality example where the reverse inscription reads ΛΟΚΑΙΣΑΡ and letter A. The author ascribes this inscription to Λ[OYKAIOC A][YPHAIOC] O[YNPOC] KAICAP. Furthermore, he concludes that the coin could have been issued only during the reign of Armenian king Sohemus who ascended the throne of Armenia in A.D. 164. The letter A below the Masis Mountain probabaly indicates the city of Artaxata.

YTN

Վարդանյանն հակիրճ կերպով կը ներկայացնէ այս շրջանի պատմական դէպքերը և կը քննարկէ պղինձե դրամ մը, ուր երեսին վրայ պատկերուած է արքայի մը ու իր թագուհիին զոյգ գլուխները դէպի աջ և շրջագրութեան մը հետքերը: Դրամի կոնակին վրայ գրուագրուած են զոյգ զագաթներով լեռ մը և շրջանակաձև արձանագրութիւն: Անցեալին այսպիսի դրամ մը տրուած էր Տիգրան Մեծին/Արգէոս լեռան Հիմնուած նորայայտ և աւելի որակաւոր օրինակի մը վրան, ուր կոնակի արձանագրութեան ընթերցումն է ΛΟΚΑΙΣΑΡ: Հեղինակը կը բացայայտէ այս արձանագրութիւնը որպէս Λ[OYKAIOC A][YPHAIOC] O[YNPOC] KAICA: Ապա ան կ'ըզարկացնէ, թէ դրամը թողարկուած կրնայ ըլլալ միայն հայոց Սոհեմ թագուորի իշխանութեան շրջանին, զոր Հայաստանի գահէն բարձրացաւ Յ.Ք. 164 թ.: Մասին սարի ներքևի Ա տառը հաւանաբար ներկայացնէ Արտաշատ քաղաքը:

Jirair Christianian, A Copper Coin of Tigranes II with Unpublished and Rare Countermark Monogram

Y. T. Nercessian, Tigranes II Gold Coins Discovered in Europe
 Ե. Թ. Ներսիսյան, Տիգրան Բ-ի ոսկեդրամներ յայտնաբերուած Եւրոպայի մէջ

TIGRANES II GOLD COINS DISCOVERED IN EUROPE

Plate 7

Y. T. NERCESSIAN

Introduction

During the reign of Tigranes the Great an unprecedented amount of wealth was amassed in Armenia. So much so that coin collectors, numismatists, historians, and scholars take it for granted that gold coins were struck during his reign. In fact, frequently, many coin collectors ask why could there not have been gold coins during the reign of Tigranes?

No doubt Tigranes was aware of existing gold coins of other monarchs. We do not exclude the possibility that gold coins were struck during Tigranes' reign. If his hypothetical gold coins were not legal tender issued for circulation, perhaps they were presentation coins issued while he was alive. We just don't know. However, a contemporary presentation piece should be distinguished from modern counterfeit replica, fantasy, or souvenir pieces manufactured in Armenia, Lebanon, or elsewhere.

Description of Gold Coin

The first copy of this "newly found" coin was offered to us for sale from France in 1998. The seller stated that, "This coin has been up to now in a private collection and had never been published or known by specialists. I have no idea about its value. But I think at an auction sale it could raise US \$100,000 (or more?)." This information was reported in our *Armenian Numismatic Journal*.¹ The original gold colored photographs mailed us were 59 mm in diameter; they were reduced to the size illustrated in the plates.

A second copy of this coin, manufactured with the same pair of dies, was transmitted us via e-mail in 2005 (presumably from Europe), adding that "I have tried to obtain an estimation in Paris, London and Bucharest and it seems that this coin is unique. I would like to have your opinion as an expert in Armenian coins." The original gold colored photographs electronically transmitted to us were 108 mm in diameter; they were reduced to the size illustrated in the plates.

It is obvious that both coins were manufactured from the same pair of dies. One coin has a maximum diameter of 15.8 mm diameter; and the other, 13 mm. It is entirely possible that their flans have different weights and diameters.

- Obv.: Bust of Tigranes draped r., clean shaven and wearing ornate five-pointed Armenian tiara. A broad diadem knotted at the back encircles the head and falls downward. Divided drapes cover the ear and the neck. The tiara is adorned with an eight-rayed star flanked by two eagles back to back and with heads turned to each other. The ear flap has two stars; the top is six-rayed star and the bottom is unknown. Fillet border.
- Rev.: Tyche of Antioch, draped and wearing ornate three-pointed tiara. A diadem knotted at the back encircles the head and falls downward. Drapes cover the ear and neck.

---

¹ Aral Guillaume, "Letters," *Armenian Numismatic Journal*, Ser. 1, Vol. XXIV (June 1998), No. 2, p. 15.

The Tyche, seated r. on a rock, is holding a palm-branch in her r. hand; at her feet the upper portion of a youthful male nude figure of the river-god Orontes swimming r. Legend to r. downward ΒΑΣΙΛΕΥΣ; to l. downward ΤΙΓΓΑΝΟΥ. In r. field and above swimming figure there is a monogram made of letters Δ and Ι superimposed, below the rock letter Σ. All within laurel wreath.

1. G. A. example, 5 grams, 14.2 to 15.8 mm diameter, 1.41 mm thickness. Die axis orientation not given.
2. F. P. example, 4.002 grams, 13.0 mm diameter, condition Very Good. Thickness and die axis orientation not given.

Our Observations

1. The obverse die has never been seen on genuine tetradrachms or drachms.
2. There is a small star to the left of king's ear, on the ear flap which reminds us the star reported by Philip Kinns.² However, on the two new coins, this star seems to be more ornamental resembling the star on the tiara flanked by both eagles.
3. On the obverse of example 2, space between the border fillet of the coin and the edge is extremely uniform. Such uniformity has never been seen on his silver and copper coins.
4. The Tyche on the reverse has a three-pointed tiara where each point on the tiara consists of two seated precious stones. Normally, the Tyche has a turreted tiara, no diadem, and no knotted fillet hanging behind his head.
5. The monogram in r. field and letter below the rock, again, remind us of what we have seen engraved on the example published by Philip Kinns.³
6. Photographs of both gold coins seem to have some traces of unidentifiable objects. Could both of these pieces of Tigranes have been overstruck on some ancient gold coins?
7. Both examples seem to have high relief very close to his tetradrachms but lower than slightly worn out examples.
8. The coin(s) seems to be struck and not cast. The style of lettering though close to what is engraved on his coins seems to be slightly different. This would need to be ascertained by examination.

Conclusion

We have not examined either examples. Without examination we are hesitant to label them as counterfeit. Yet the fabric, style, workmanship, and the overall appearance of the coin gives a strange feeling and does not make us feel at ease. We are absolutely uncertain if this is a genuine piece(s).

Both of these gold examples are recorded for posterity without concluding that they are counterfeit or genuine.

---

² Philip Kinns, "Myrina and Related Forgeries," *ANSMN*, Vol. XXX (1985), pp. 61-63, plate 27, No. 29e; Y. T. Nercessian, *Armenian Coins and Their Values* (Los Angeles, 1995), pp. 181-182, pl. 42, No. 6, star not visible.

³ *ibid.*

Ներածական

Տիգրան Մեծի թագաւորութեան շրջանին, անդերազանց հարստութիւնն մը դիզուեցաւ Հայաստանի մէջ: Գուամարը այդքան պատկառելի էր, որ դրամահաւաքներ, դրամագէտներ, պատմաբաններ և բանասէրներ անառարկելի կը համարեն, թէ ոսկեղրամ կոխուած էր Տիգրան Մեծի արքայութեան շրջանին: Նոյնիսկ, յաճախ, բազմաթիւ դրամահաւաքներ կը հարցնեն, ինչո՞ւ ոսկեղրամ կտրուած չըլլայ Տիգրան Մեծի օրով:

Անկասկած Տիգրան Մեծ դիտակից էր իրեն ժամանակակից այլ միայակներու թողարկած ոսկեղրամներուն: Մենք չենք բացառեր հաւանականութիւնը, թէ Տիգրանի կայսրութեան շրջանին ոսկեղրամ կտրուած ըլլայ: Այս ենթադրական ոսկեղրամները եթէ կտրուած չէին շրջանառութեան համար, թերևս իր կենդանութեան պատրաստուած կրնային ըլլալ իբրև յուշադրամ: Սակայն իրեն ժամանակակից թողարկուած յուշադրամ մը պէտք է գատորոշուի արդի կեդիֆնէրէն և յուշանուէրներէն, որոնք կը շինուին Հայաստան, Լիբանան, կամ այլուր:

Նկարագրութիւն ոսկեղրամի

Այս «նորայայտ» դրամի առաջին օրինակը մեզի առջարկուեցաւ Ֆրանսայէն 1998-ին՝ գրելով թէ, «Այս դրամը մինչև հիմա պահուած է սեփական հաւաքածոյի մը մէջ և երբեք չէ հրատարակուած կամ քննուած մասնագէտի մը կողմէ: Ես որևէ դադափար մը չունիմ իր արժէքին մասին իսկ ցես ես կը կարծեմ, թէ աճուրդային վաճառքով կրնայ բերել ամերիկեան \$100,000 (կամ աւելի)»: Ժամանակին այս տեղեկագրուեցաւ Հայ Դրամագիտական Հանդէսին մէջ¹: Փոստի միջոցով մեզի ուղարկուած ոսկեղրոյն նկարները ունէին 59 մմ տրամագիծ. նկարները փոքրացուեցան տախտակին մէջ ցուցադրուած չափին:

Այս դրամին երկրորդ օրինակը, կոխուած նոյն զոյգ կաղապարներով, մեզի հաղորուեցաւ Համակարգչային միջոցով 2005-ին (ենդաթրաբար Եւրոպայէն), աւելցնելով թէ «Ես փորձած եմ ստանալ Փարիզի, Լոնդոնի և Պուքարեշտի մէջ այս դրամին արժէքին մօտաւոր գնահատումը. կ'երևի թէ, այս անզուգական դրամ մըն է: Ես պիտի փափաքէի իմանալ Ձեր կարծիքը իբրև մասնագէտ հայկական դրամներու»: Ելեկտրոնիկային միջոցով մեզի ուղարկուած ոսկեղրոյն նկարները ունէին 108 մմ տրամագիծ. նկարները փոքրացուեցան տախտակին մէջ ցուցադրուած չափին:

Կասկածէ վեր է, որ երկու դրամներն ալ կոխուած են նոյն զոյգ կաղապարներով: Դրամներէն մէկը ունի 15.8 մմ առաւելագոյն տրամագիծ, միւրը՝ 13 մմ: Շատ հաւանական կրնայ ըլլալ, որ հատաձոյները ունենան տարբեր կշիռ և տրամագիծ:

Ակոյժ. Տիգրան Մեծի կիսանդրին դէպի աջ, մաքուր ածիրուած և գլխուն՝ հինգ ժանիք-ներով հայկական խոյրը: Արքայական ժապաւէնը հանգուցուած է գլխուն ետին և ծայրերը ազատ ունի ի վար կ'իջնեն: Ո՛րքը արդարուած է ութթեւանի աստղով՝ կողքերուն մէկական արծիւ, որոնք իրարու կը նային: ականջակալը ունի երկու աստղեր. վերինը ունի վեց թև, վարինը՝ անճանաչելի երիզակերպ հանգուցաւոր շրջափակ:

Բեկոյժ. Անտիոք քաղաքին Բախտը, երեք ժանիքներով թագը գլխուն, քօղարկուած է: Արքայական ժապաւէնը հանգուցուած է գլխուն ետին և ծայրերը ազատ ունի ի վար

¹ Aral Guillaume, "Letters," Հայ Դրամագիտական Հանդէս, Արջան, հատոր XXIV (Յունիս1998), թիւ 2, էջ 15.

կ'իջնեն: Բախտը, Ժայռի մը վրայ նստած, աջ ձեռքով արմաւենիի ճիւղ մը բռնած է: Որոնդէս գետի աստուածութիւնը մարմնացնող երկրասարդ մը կը լողայ գէպի փջ: Յունաստու խորագրութիւնը աջին՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախին՝ ΤΙΓΡΑΝΟΥ: Աջ դաշտին մէջ, լուղորդի գլխուն վերև, մենագիր մը կայ կազմուած յունարէն Δ և I տառերէն, Ժայռին ներքև՝ Տտառը: Դափնկապակ չըջափար:

1. Գ. Ա-ի օրինակ, 5 դրամ, 14.2 - 15.8 մմ տրամագիծ, 1.41 մմ հաստութիւն: Առանցքային ուղղութիւնը չէ տրուած:
2. Պ-ի օրինակ, 4.002 դրամ, 13.00 մմ տրամագիծ, վիճակ Շտտ Լաւ պահպանուած ու չէ տրուած:

Մեր Գիտողութիւնները

1. Երեսի կաղապարը երբեք չէ նշմարուած հարազատ չորեքըրամեանի ու դրամայի վրայ:
2. Փոքր աստղ մը կայ թագաւորի ականջի ձախին, իր ականջակալին վրայ, որ կը յիշեցնէ Ֆիլիփ Գինգի տեղեկութիւնը՝ Սակայն այս նորայայտ դրամին աստղը աւելի զարդարուն է և կը նմանի խոյրին վրայի աստղին՝ կողքերուն մէկական արծիւ:
3. Երկրորդ օրինակին վրայ, ծաղկեպսակ չըջափակի և դրամի եզերքին միջև գտնուող միջոցը չափազանց համաչափ է, նմանը երբեք չէ նշմարուած իր արծաթեայ ու պղնձեայ դրամներուն վրայ:
4. Կռնակին վրայ, Բախտին խոյրը ունի երեք ատամներ, որ կազմուած է իրարու վրայ նստած երկու գոհարներէ: Սովորաբար Բախտը ունի աշտարակաձև խոյր մը, ո՛չ արքայական Ժայռաւէն, ո՛չ ալ հանդուցուած Ժայռաւէն կախուած գլխու ետին:
5. Աջ դաշտին մէջ գնուող մենագիրը և Ժայռին ներքևի յունարէն տառը դարձնալ մեզի կը յիշեցնեն ինչ որ քանդակուած է Ֆիլիփ Գինգի հրատարակած օրինակին վրայ³:
6. Երկու ոսկեզրամներու նկարները ունին անճանաչելի առարկաներու հետքեր: Արդեօք Տիրքանի այս զոյգ ոսկեզրամները հին ոսկեզրամներու վրայ կրկին վարնուած են:
7. Երկու դրամներն ալ կարծես բարձրաքանդակ են, զրեթէ նման իր չորեքըրամեաններուն, բայց աւելի պակաս քան թէ զորածուած ու մաշած դրամ մը:
8. Դրամները կոխուած են և ոչ թէ թափոն: Տառերուն արուեստը թէ՛ն շատ մօտ իր դրամին վրայ քանդակուածին, բայց քիչ մը սարբեր է: Այս պէտք է հաստատուի օրինակներու քննութեամբ:

Եզրակացութիւն

Մենք դրամներու օրինակներէն որևէ մէկը չենք քննած: Առանց քննութեան մենք քիչ մը կը վարանինք դրամները կեղծ յայտարարելու: Սակայն, դրամներուն յորինուածքը, արուեստը, մշակուածութիւնը, և ընդհանուր տեսքը մեզի կու տայ տարօրինակ նախազգացութիւն մը և մեզի անհանգիստ կ'ընէ: Մենք բացարձակապէս վստահ չենք, որ այս զոյգ ոսկի կտորները հարազատ դրամներ են:

Այս զոյգ դրամները տեղեկագրուած են առ ի դիտութիւն ապագայի համար, առանց եզրակացնելու թէ կեղծ կամ հարազատ են:

² Philip Kinns, "Myrina and Related Forgeries," ANSMN, հատոր XXX (1985), էջ 61-63, տախտակ 27, թիւ 29e; Y. T. Necessian, Armenian Coins and Their Values (Լոս Անձելէս 1995), էջ 181-182, տախտակ 42, թիւ 6, ստաղծ տեսնանք իր

³ Նշուած աշխատանքները

Y. T. NERCESSIAN

Specialist in Armenian Coins and Books

8511 Beverly Park Place, Pico Rivera, CA 90660-1920, U.S.A.

ANA ANS ArmNS IBNS RNS

2005

Fixed Price List 27

Numismatic Books

- N1. BEDOUKIAN, Paul Z., *Coinage of Cilician Armenia*. New York: American Numismatic Society, NNM 147, 1962, xxxi, 494 pp., 48 pls., 1 map, plus blank sheet inserts in the corpus next to every other sheet (@ 150 sheets), to record unpublished coin varieties. Bound for the author. One of a kind book. (ArmNS) \$150
- N2. BEDOUKIAN, Paul Z., *Coinage of Cilician Armenia - Կիլիկիանի Հայաստանի դրամները*, Vienna, 496 pp., 48 pls., 128 pp. text in Armenian, corpus and plates in English \$50
- N3. BEDOUKIAN, Paul Z., *Medieval Armenian Coins*, 69 pp., 10 pls. \$50
- N4. BEDOUKIAN, Paul Z., *Roman Coins and Medallions Relating to Armenia - Հայաստանի վերաբերյալ հռոմեական դրամներ և մեդալիոններ*, 212 pp., 38 pls., illus., card cov. \$27
- N5. BURNETT, A., *Coins*. 1990, 64 pp., 44 illus., card covers. \$5
- N6. DURST, Sanford J. *Contemporary World Gold Coins*, 102 pp., cloth \$5
- N7. *Handes Amsorya*. 1970, Nos. 1-3. Includes articles by Bedoukian and Sekoulian \$4
- N8. -- Nos. 4-6. Includes articles by Bedoukian and Sekoulian \$4
- N9. --Nos. 7-9. Includes an article by Sekoulian \$2
- N10. *Handes Amsorya*. 1972, Nos. 1-3. Includes an article by Sekoulian \$3
- N11. --Nos. 4-6. Includes articles by Bedoukian and Sekoulian \$4
- N12. --Nos. 7-9. Includes an article by Sekoulian \$3
- N13. LANGLOIS, Victor. *Numismatique de l'Arménie au moyen âge*, reprint, cl. \$30
- N14. MKTCHIAN, K. H. *Armenian Monetary Units - Հայոց դրամական միավորներ*, 88 pp., 16 pls. Bilingual in Armenian and English \$10
- N15. SABBAGHIAN, Berj. *Numismatic Inquiries - դրամագիտական հարցեր*, 228 pp. \$25
- N16. SEKOULIAN, Au. *Coinage of Gosdantin III to Levon V in Vienna Mekhitarist Museum - Վիեննայի Միքիթարիան բանգարանի Կոստանդին Գ-Լևոն Ե. դրամները*, 90 pp., 7 pls. \$15
- N17. SEKOULIAN, Au. *Numismatic Studies: Hetoum II, Levon III, and Oshin - Դրամագիտական պրպտումներ Հեթում Բ, Լևոն Գ. և Օշին*, 102 pp., 9 pls. \$15
- N18. SIBILIAN, Clement. *Classification of Roupenian Coins - Դասադասարկում Բուքեննան դրամոց*, XVI+88+31 pp. original text, reprinted 6 pls., illus., cloth bound, gold print on spine. Only three copies left. OUT OF PRINT \$85
- N19. VASMER, Richard. *Chronicle der arabischen*

Statthalter von Armenien unter den Abbasiden, von Asaffach biz zur Krönung Aschot I, 750-887, 118, pp., soft covers \$19

N20. VASMER, Richard. Same as above in Armenian - *Ժամանակագրությունը Հայաստանի սուղիկամներու առաջին Աբբասեանց օրով, աւ Սաֆֆախեմ մինչև Աշոտ Ա-ի բազաւորելը, 750-887*, 120 pp., soft covers \$19

Miscellaneous Armenology Books

- A1. BARSAMIAN, Khajag. *A Pastoral Letter* \$2
- A2. ԱՅԱՌՅԱՆ, Հ. Լիակատար Բերականություն հայոց լեզվի, 666 էջ, լրիվագ, գրծ \$15
- A3. -- Հար Գ, 1957, 1012 էջ, լրիվագ, գրծ \$20
- A4. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ, Վարդագ. Հայերենի շարահյուսությունը, հատոր Բ, 467 էջ, լրիվագ \$5
- A5. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ, Ժիրարյու. Հայ նոր պարբերական մամուլը, 1967-1981, 184 էջ \$15
- A6. ԻՆՂՈՅԵԱՆ, Հմ., Ընդհատ Աշումներ, 180 էջ \$5
- A7. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ, Գ., Արագածի գագաթին, գրական և տնտեսական, 164 էջ, որակաւոր տպագրութիւն \$15
- A9. Պալար նոր տարւոյ բացատիկ, 1951, 255 էջ, որակաւոր տպագրութիւն \$15

Antiquarian Books

- B1. Աշխարհագրությունը չորրից մասանց աշխարհի. Ասորի, Եւրոպայի, Աֆրիկայի, և Ամերիկայի. (Վենետիկ, 1802), Մասն Բ, Գ հատոր 590 էջ, կգմծ ու շատ լաւ վիճակ \$100
- B2. ԹԷՆՂՈՐԵԱՆ, Սարգիս Վ. Յարագս մարդկային իրական և պարտոց, Փարիզ, 1858, 151 էջ թղթիկգմծ Չգործածուած \$8
- B3. ԹՈՒՆԵԱՆ, Թադէոս. Հատըմտիր ընթերցումով ի մտնեագրութեանց նախնեաց հանդերձ ծանօթութեամբով (Վիեննա, 1866), 551 էջ, կգմծ ու շատ լաւ վիճակ \$75
- B4. ՄԷՆԷՎԻՇԵԱՆ, Գարրիէլ. Արդի լեզուագրությունը (Վիեննա, 1903), 204 էջ, կգմծ ու ընտիր վիճակ \$30
- B5. Պալար հանդէս ազգային, գրական և տնտեսական, 1930, 164 էջ, որակաւոր տպագրութիւն, խաւաքարտէ կգմծ, լաւ վիճակ \$15
- B6. Պալար նոր տարւոյ բացատիկ, 1951, 255 էջ, որակաւոր տպագրութիւն, խաւաքարտէ կգմծ, չափազանց լաւ վիճակ \$15
- B7. ՎԱՐՂԱՆ Պատմիչ. Պատմություն բարարայ, 1870, 76 էջ, թղթիկգմծ \$10

Dictionaries and Encyclopedias

- D1. *Armenian Encyclopedia-Հայկական սովետական հանրագիտարան*, Yerevan, cloth
- Vol. 9, 1983, 720 pp. \$40
- Vol. 10, 1984, 736 pp. \$40

Vol. 11, 1985, 720 pp.	\$40
Vol. 12, 1986, 751 pp.	\$40
Vol. [13] 1987, 688 pp.	\$40
Volumes 1 to 12 and supplement [13], a complete set in uncirculated state	\$400
D2. Haigazian Dictionary - նոր Բառգիրք հայկազգենական լեզուի, Vol. I 1140 pp., 1979, Vol. II 1067 pp., 1981, Yerevan reprint, cloth.	\$100
D3. ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Բ Հար, Երևան, 1972, 720 էջ, լիթված	\$35
D4. --, Գ. Հար, 1974, 575 էջ	\$35
D5. ՄՍԵՓՈՒԹԱՆ, Գառնիկ, կենսագրական բանարան, Երևան, 1981, Հատ. Բ, 326 էջ	\$10

History

H1. Anthology of Quotations on Arm., 131 pp.	\$10
H2. APELIAN, Albert S. The Antiochians; 312 pp., cloth	\$20
H3. Armenian History of Aintab - Պատմություն Անթիպի Հայոց, Vol. III, 1200 pp, 580 illus., cl.	\$57
H4. HOVANISIAN, R. G. The Republic of Armenia, Vol. II, 1982, 603 pp., cloth	\$50
H5. HOVANISIAN, R. G. The Republic of Armenia, Vols. I (1971, 547 pp.), II (1982, 603 pp.), III (1996, 534 pp.), IV (1996, 496 pp.)	\$200
H6. Martyrdom and Rebirth, 105 pp.	\$10
H7. MATEVOSIAN, Rafayel. Armenian Coat of Arms-Հայկական զինանշաններ, 144 p., 78 ills	\$6
H8. ROBERTS, J. M. The World of Greece and Rome, 128 pp.	\$6
H9. TORIGUIAN, Sh. The Armenian Question and International Law, 1973, 330 p.,cl.	\$12
H10. ԱՎԱԳՅԱՆ, Արիգ. Հարավային տեղը, 412 էջ,	\$20
H11. ՊԱՆՆՆԱՆ, Կ. Գիրք կից հայոց, 651 էջ	\$20
H12. ԵՂՐՇԷ. վասն վարդաճայ և հայոց պատերազմին, 194 էջ	\$7
H13. Երևանի պետական համալսարան, 324 էջ,	\$6
H14. Թեոփանես Խոստովանող, Երևան, 364 էջ.	\$16
H15. Յիշատակ միտոնոօրինոսեան Անրիլիսա	\$5
H16. ՄԱՆԱՆԴՅԱՆ, Երկեր, 2-, Երևան, 446 էջ	\$15
H17. ՄՍԵՓՈՒԹԱՆ, Յ. Հայկական դրոշակներ և զինանշաններ	\$3

Literature, Poetry, Novel, Fiction

L1. Anthology of Quotations on Armenians, 1967, 131 pp., card cov. Excellent cond.	\$10
L2. APELIAN, Albert S. The Antiochians; New York, 1960, 312 pp., cloth bound. Excl. cond.	\$20
L3. Vostan (Paris), Tome I (1948-1949), No. 1, 296 pp., card covers, in excellent cond.	\$15
L4. ԱՆԴՐԵՅՎ, Լեոնիդ. Երկեր, 360 էջ, լիթված	\$3
L5. ԱՆԴՐՈՒՆՎ, Իոնա. Գալլի հեռվերով և Թիմուր ԿԱՅԴԱՐ. Ափրադիստանի երկնքի ցույց, 344 էջ.	\$3
L6. ԱՐԱՐԱՆԻ, Վ. Դարպաս, Լու Անճելու, 364 էջ	\$15
L7. ԲԱՐԱՆԱՍ, Արմէն. Արդեր երգի և Արտեստի (բանաստեղծություններ), 211 էջ	\$10
L8. ԳԱԼԼԻՎԵԱՐՅԱՆ, Զարուհի. Օրեր և ղեմեր, 417 էջ, լաթակազմ	\$6
L9. ԳԱՐԱԿԷՂՅԱՆ, Վ. կնամքին զուգահեռ, 151 էջ	\$6
L10. ՔՆԿԼԻՍԱՆ, Սոնա. Սահանք, 290 էջ, լիթված	\$5
L11. ՀԱՄԱԼ. Անդունդին մերձեմ, 175 էջ	\$2

L12. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, Թուրքն, Ճայերը, 40 էջ	\$1
L13. ՅՈՎՍԷՓՅԱՆ, Գարեգին, Արագածի գագարին, Նիւ Երրք, 1941, 24 էջ, խաւ-կազմ, շատ լաւ վիճ.	\$5
L14. ՇԱԼՀԷ, Սեդրակ. Գար Թորոս, 51 էջ	\$2
L15. ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ, Գ. Հ. Գինեկոլոգիայի ձեռնարկ, 279 էջ, լիթված	\$6

Archaeology, Architecture, Miniature Painting, and Art Albums

Documents of Armenian Architecture 27x27 cm, text in Italian, English, Armenian, card cov.

M1. Documents of Armenian Architecture, 27x27 cm, text in Italian, English, Armenian (vol. 23 includes French), card covers.	
No. 1, <i>Haghbat</i> , 47 pp., 52 pls., 1968.....	\$40
No. 9., <i>Ererout</i> , 76 pp., 26 pls, 1977.....	\$40
No. 12, <i>Ani</i> , 104 pp., 74 pls., 1984.....	\$55
No. 13, <i>Haghtartzin</i> , 57 pp., 26 pl, 1984.....	\$40
No. 14 <i>Amaghou-Noravank</i> , 64 p, 28 pl. 1986.....	\$40
No. 15, <i>Kasakhi Vanker</i> , 76 pp., 35 pls.....	\$40
No. 16, <i>Pghni Arduch</i> , 76 pp, 44 pls, 1986.....	\$40
No. 17, <i>Ganzasar</i> , 70 pp., 42 pls, 1987.....	\$40
No. 18, <i>Sevan</i> , 90 pp., 54 pls., 1987.....	\$45
No. 19, <i>Gharabagh</i> 110 pp., 54 pl., 1988.....	\$45
No. 20, <i>Sorhul</i> , 111 pp., 65 pls. 1989.....	\$200
No. 23, <i>Vagharshapat</i> , 156 pp., 48 pls. 1998.....	\$55
M2. DAA Nos. 1 to 23, COMPLETE SET.....	\$1000
M3. Case, houses 10 vols. (sold w/10 DAA books)	\$10
M4. DAA No. 8, Aghtamar, cloth bound ed.	\$75
M5. DAA Achtamar, German edition, 144 pp., 98 pls., 11 drawings	\$60
M6. The Consecration of a Cathedral [St. Vartan] Album. 1969	\$25
M7. DARVISH (Andre Sevrougian), print, 40x60 cm, in color. a. Sayat Nova, Tamar; b. Wedding; c. Sayat Nova playing musical inst. ea. picture	\$25
M8. a, b, c, of above, three of them together.....	\$65
M9. ERNEST, Henri, U.R.S.S.; Bois ceramique bijoux cuir, 27 loose plates in color, in folder, Paris, 28x37 cm. Excellent preser.	\$60
M10. ERNEST, Henri, U.R.S.S.; Broderies; russes, tartares, arméniennes, 40 loose plates in color, in folder, Paris, 28x37 cm. Exc. prsrvt.....	\$75
M11. Etchmiadzin Album, 1981, 80 color pls.....	\$10
M12. GRIGORIAN, Artsvin. Sovremennaya arkhitektura Armenii, 18 p, illus, cloth.....	\$6
M13. GRIGORIAN, G. Album, 46 pls., b/w, cl. \$10	
M14. RAND, H., Arshile Gorky; the Implications of Symbols, 270 pp, 15 color pls, 147 black and white illus., includes 12 p. chapter on artist's (Vosdanik Manooq Adoian), 22x28 cm, card covers. Retail \$25, discounted to	\$12.50
M15. Weavers, Merchants and Kings; The Inscribed Rugs of Armenia, 211 pp., 68 pls.	\$25

Shipping extra. Please add \$5 for US shipping and \$1.5 for each additional book. Foreign orders, add \$5 to the US shipping costs. All prices are in US dollars and SUBJECT TO CHANGE WITHOUT NOTICE. MINIMUM ORDER \$25. Prepayment is required. California residents add 8.25% sales tax. Phone 562-695-0380
e-mail ArmNumSoc@aol.com

July 1, 2005

Y. T. NERCESSIAN

Specialist in Armenian Coins and Books

8511 Beverly Park Place, Pico Rivera, CA 90660-1920, U.S.A.

ANA ANS ArmNS IBNS RNS

Fixed Price List 28

2005

COINS

Tigranes II (95-56 B.C.), copper coins

1. **Heracles.** Obv.: Bust of Tigranes draped r. wearing five-pointed Armenian tiara. Rev.: Heracles. ACV 66, CAA 101, 5.80g-19ø-11h, black patina, F+/VF \$125
2. --. **Heracles,** ACV 69, CAA 101V, 4.31g-19mmø-11h, VF+ \$150
3. --. **Nike,** ACV 78, CAA 114, 4.89g-19mmø-12h, nice dark patina, F/VG \$50

ROMAN COINS RELATING TO ARMENIA

4. **Nero, hemidrachm** (A.D. 54-68). Rev.: Victory std. l. Bed 21, RIC 38, 1.82g-14mmø-11h. Legend includes [A]RME-NIAC. VF/VF+ \$400

5. **Marcus Aurelius, denarius** (A.D. 161-180). Rev.: Armenia std. l. in mournful attitude. Bed 406V, RIC 80, AR 2.96g-17mmø-6h. Legend includes ARMEN. VF+ \$175
6. --. **Denarius** as before. Bed 406V. RIC 81, AR 3.38g-18mmø-6h. Legend includes ARMEN. VF+ \$150
7. --. **Denarius** (A.D. 161-180). Rev.: Armenia std. l. in mournful attitude. Bed 405V, AR 3.61g-17mmø-6h. Legend includes ARMEN. VF+ \$500

8. **Lucius Verus, As** (A.D. 161-169). Rev.: Armenia std. l. in mournful attitude. Leg. includes ARMEN. Bed 270V, RIC 1365, 11.30g-26mmø-12h. VF/-EF \$500

CILICIAN ARMENIAN COINS

Levon I (1198-1219), silver coins

9. **Double tram.** Cinquefoil in l. field. ACV 269V, CCA 23, 5.58g-26mmø-8h, -VF \$300
10. --. ACV 270V, CCA 27, 5.49g-28mmø-3h. VF... \$250
11. **Tank.** ACV 308, CCA 767, 5.97g-26mmø, F/VF \$25

Hetoum I (1226-1270), silver coins

12. **Hetoum-Zabel Tram.** ACV 332, CCA 878a, 2.78g-21mmø-8h, VF \$50
13. --. ACV 337, CCA 958, 2.93g-21mmø-7h, VF \$55
14. --ACV 337V, CCA 1082, 2.87g-21mmø-6h, VF+ \$65

Levon II (1270-1289), copper coins

15. **Kardez.** ACV 387V, CCA 1544, 3.34g-23mmø-5h, dark green patina, F+/VG+ \$25
15. --. ACV 387V, CCA 1544V, 3.79g-23mmø-1h, -F/F \$15
16. --. ACV 387V, CCA 1558V, 4.36g-23mmø-12h, VG+/F+\$15
17. --. ACV 389V, CCA 1562V, 4.16g-25mmø-2h, F/F+\$25
18. --. ACV 392V, CCA 1571V, 3.00g-22mmø-8h, F/-F \$15

Hetoum II (1289-1305), king std copper coins

19. **Kardez.** ACV 400V, CCA 1638V, 2.64g-21mmø-6h,

- F/F+ \$30
20. --. ACV 401V, CCA 1641V, 2.87g-20mmø -7h, F \$20
21. --. ACV 400V, CCA 1647V, 2.77g-21mmø -8h, F \$20
22. --. ACV 400V, CCA 1648V, 3.73g-20mmø -6h, F \$20
23. **Kardezzes.** Four coins, ACV 400V-401V, CCA 1622V-48V, F/-F, F, -F/F, F \$50
24. **Kardezzes.** Three coins, ACV 400V-401V, CCA 1622V-48V, F/-F, -F/V, G+/F/F+ \$40

Smpad (1296-1298), copper coins

25. **Pogh.** ACV 412V, CCA 1685, 1.61g-18mmø -3h, F \$25
26. --. ACV 412V, CCA 1691, 1.53g-20mmø -10h, F+\$50
27. --. ACV 413V, CCA 1700, 1.41g-19mø -9h, F+/-F \$30
28. --. ACV 412V, CCA 1715a, 1.98g-18mmø -11h, F+\$55
29. --. ACV 412V, CCA 1717, 2.05g-19mmø-9h, F+ \$50

Levon IV (1320-1342), silver coins

30. **Takvorin** o/s in Arabic. ACV 456, 2.36g-20mmø, F \$25
31. -- o/s in Arabic. ACV 456, 2.21g-20mmø, F \$25
32. -- o/s in Arabic. ACV 456, 2.28g-20mmø, F \$25

Levon IV, copper coins

33. **Pogh.** YN LIV 24, 1.32g-17mmø-?, VG+ \$15
34. --. YN LIV 38, 1.15g-18mmø-5h, VG+ \$15
35. --. YN LIV 45, 1.29g-15mmø-12h, VG+ \$15
36. --. YN LIV 54, 1.21g-17mmø-10h, VG+ \$15
37. --. YN LIV 63V, 1.55g-16mmø-5h, -F \$20
38. **Poghs.** Five coins. Avg. grade VG to VG+ \$60
39. **Poghs.** Three coins. Avg. grade VG to VG+ \$40

Levon V (1374-1375), copper coin

40. **Pogh.** Similar to ACV 506V, pierced, VG \$20

CRUSADER COINS—CYPRUS

41. **Henry II (1310-24), billon denier.** Obv.: Lion of Cyprus. Rev.: Cross. 0.46g-17mm-5h. Metcalf 727, MPS.66c. Toned -VF \$30
42. --. **Billon denier.** Obv.: Lion of Cyprus. Rev.: Cross. 0.55g-16mm-5h. Metcalf 727, MPS.66c. Toned F \$20

Transcaucasian Bond (1882)

43. **Transcaucasian Railway Company bond,** 125 rubles, 3%, 1882. reverse text in German, English, and French. Brown. Numerous stamps and seals. 28.5x28 cm. \$20

USSR Lottery Tickets (1931-1986)

44. 50 kop., 1931, black, brown. EF \$15
45. 1 ruble, 1931, black, green. EF \$20
46. 1 ruble, 1932, red. VF+ \$15
47. 3 rubles, 1932, green. AUNC. \$20
48. 1 ruble, 1934, black, blue. VF+ \$15
49. 50 kop., 1980, blue, green, brown. VF+ \$3

50. 50 kop., 1984, blue, green, brown. UNC.....	\$3
51. 50 kop., 1986, blue, green. UNC.....	\$3
52. 50 kop., 1986, blue, black. UNC.....	\$3
53. 50 kop., 1986, blue, gold. UNC.....	\$3

USSR BANK NOTES (values are also printed in Armenian) and COMMEMORATIVE COINS relating to ARMENIA

54. Fourteen (14) bank notes. Album prepared and mounted in USSR 1937-1947. 1) 1 r. P213, 2) 3 r P214, 3) 5 r P215, 4) 10 ch P202, 5) 3 ch P203, 6) 5 ch P204, 7) 10 ch P205, 8) 1 r P216, 9) 3 r P218, 10) 5 r P220, 11) 10 r P225, 12) 25 r P227, 13) 50 r P229, 14) 100r P231. All of them UNC.....	\$150
55. 50 k, 1924, P 186 UNC.....	\$40
56. 1 gold ruble, 1924, P 186, VF.....	\$55
57. 5 r, 1925, P190, VF.....	\$5
58. 5 r, 1925, P190, AUNC.....	\$10
59. 2 ch, 1928, P199, VF.....	\$35
60. 2 ch, 1928, P199, F.....	\$15
61. 1 gold ruble, 1928, P206, UNC.....	\$35
62. 1 gold ruble, 1928, P206, VF.....	\$25
63. 3 ch, 1932, P201, UNC.....	\$40
64. 3 ch, 1932, P201, EF.....	\$30
65. 3 ch, 1932, P201, VF.....	\$15
66. 3 ch, 1932, P201, F.....	\$10
67. 1 ruble, 1934, P208, UNC.....	\$20
68. 1 ruble, 1934, P208, F.....	\$10
69. 3 rubles, 1934, P210, UNC.....	\$20
70. 3 rubles, 1934, P210, F.....	\$10
71. 5 rubles, 1934, P212, UNC.....	\$20
72. 5 rubles, 1934, P212, VF+.....	\$12
73. 5 rubles, 1934, P212, F.....	\$8
74. 1 ruble, 1938, P213, UNC.....	\$5
75. 3 rubles, 1938, P214, VG+.....	\$1
76. 5 rubles, 1938, P215, UNC.....	\$10
77. 1 ruble, 1947, P215, UNC.....	\$5
78. 10 rubles, 1947, P225, UNC.....	\$25
79. 1 ruble, 1961, P222, EF.....	\$3
80. 3 rubles, 1961, P223, EF.....	\$6
81. 3 rubles, 1961, P223, F.....	\$2
82. 5 rubles, 1961, P224, VF+.....	\$10
83. 10 rubles, 1961, P233, VF+.....	\$20

84. Armenian earthquake coin, 3 rubles cupro-nickel, prooflike, 1989, display case.....	\$15
85. -- as before, UNC.....	\$5
86. Matenadaran , 5 r. cupro-nickel, proof, 1990. a. With government mint display package.....	\$25
b. With mint plastic envelope (sealed).....	\$22
87. Matenadaran coin as before, UNC, 1990.....	\$10
88. 1000 yr Christianity in Russia , 3 5-r. coins.....	\$50

REPUBLIC OF ARMENIA

89. Anahit, 25000 dram, 900 k., 4.3g, AV. UNC.....	\$150
90. Apricot coin, 25 dram, AR proof Brit. Royal Mint	\$85
91. Sardarapat Battle, 25 dram, AR proof.....	\$75
92. David of Sasun coin, 25 dr., AR proof.....	\$60
93. Garni coin, 25 dram, AR proof.....	\$60
94. Jakharak coin, 1000 dram, AR proof.....	\$75

95. Artsakh coin, 25 dram, AR proof.....	\$100
96. United Nations, 100 dram, AR proof B Royal Mint	\$85
97. 32nd Chess Olymp., 100 dram, AR proof.....	\$50
98. 32nd Chess Olymp., 100 dram, AR prf B Roy.Mint	\$85
99. Bagramian, Marshal. 100 dram, AR proof.....	\$100
100. National Assembly, 500 dram, AR prf. 5oz.....	\$225
101. Artaxiad Dynasty, 500 dram, AR prf. 5oz.....	\$195
102. Arsacid Dynasty, 500 dram, AR prf. 5 oz.....	\$195
103. Cilician Armenia, 500 dram, AR prf. 5 oz.....	\$195
104. Bagratid Dynasty, 500 dram, AR prf. 5 oz.....	\$195

Cupronickel coins (1996-1997)

105. 32nd Chess Olympiad, 100 dram, Proof.....	\$15
106. 32nd Chess Olympiad, 100 dram. UNC.....	\$5
107. Charents, 100 dram, UNC.....	\$5

Aluminum coin set (1994)

108. 10, 20, or 50 luma, UNC, each piece.....	\$2
109. 1, 3, 5, or 10 dram, UNC, each piece.....	\$2

Bank notes (1993-4)

110. 10, 25, or 50 dram, UNC each bank note.....	\$2
111. 100 dram, Ser. ԳԱ. or ԴԲ. UNC.....	\$4
112. 200 dram, Ser. ԵԱ. UNC.....	\$6
113. 500 dram, Ser. ԶԱ. or ԶԲ. UNC.....	\$15
114. 1000 dram, Ser. ԹԱ. UNC.....	\$20
115. 5000 dram, Ser. ԽԱ. UNC.....	\$40

Bonds (1993)

116. 500 r., obligation bond (1993) UNC.....	\$20
117. 1000 r., obligation bond (1993) UNC.....	\$25

Medal (951-1003) anniversary commemoration

118. Krikor Narekatsi medal, AR proof 5 oz.....	\$135
119. Armenian ornamental brass work, door knob. 38x42 mm, spiral broken, nice patina.....	\$80

Medals and Key Chains

XN1. Bedoukian, AR medal proof 1 oz. (ArmNS).....	\$42
XN2. Nersessian, AR medal proof 1 oz. (ArmNS).....	\$45
XN3. 75th anniversary of Armenian Church in USA, A/E\$40	
XN4. Armenia-Los Angeles, Garni A/E.....	\$8
XN5. Armenia-Los Angeles, Evtchmiadzin A/E.....	\$8
XN6. Armenia-Los Angeles, Zethnots A/E.....	\$8
XN7. Armenia-LA, Yerevan's Arm. Memrl Monmt A/E	\$8
XN8. Armenia-Los Angeles David of Sassoon A/E.....	\$15
XN9. Armenia-Los Angeles Government House.....	\$8
XN10. Set of 6 Armenia-Los Angeles medals A/E.....	\$40
XN11. Fresno Numismtic Society/David of Sassoon A/E	\$15
XN12. Levon V of Cilician Armenia. A/E.....	\$40
XN13. Key chain, Tigranes II coin replica.....	\$5

Shipping extra. Please add \$5 for US shipping and \$1.5 for each additional item. Foreign orders, for registration add \$8 to the US cost of shipping. All prices are in US dollars and SUBJECT TO CHANGE WITHOUT NOTICE. **MINIMUM ORDER \$25.** Upon request, our Fixed Price List 27 on books (including numismatics) Prepayment is required. California residents please add 8.25% sales tax. Phone 562-695-0380.
e-mail ArmNumSoc@aol.com July 1, 2005

Series II

Volume 1 (31), No. 4

December 2005

ՀԱՅ

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ

ARMENIAN

NUMISMATIC

JOURNAL

TABLE OF CONTENTS

Vol. 1 (2005) No. 4

Announcement	73
Letters	73
Donations	74
Letters	74
VRTANESYAN, L. A Small Hoard of Armenian and Mamluk Coins Found in Pakistan.....	75
ՎԱՐԱՊԵՏԵԱՆ, Մարգո-Լենա Ե. <i>Կիւրիկէ թագաւորի դրամները</i> (GARABEDIAN, Margo-Lena E., Coins of King Kiurke).....	81
Armenian Numismatic Literature	100
Obituary	103
Index	104

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՄ

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL

Series II

Vol. 1 (31), No. 4

December 2005

ANNOUNCEMENT

THOSE OF YOU WHO WOULD LIKE TO DONATE AUCTION CATALOGUES TO THE STATE HISTORY MUSEUM OF ARMENIA PLEASE PACK AND SEND THEM TO THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY. THE SOCIETY WILL UNDERTAKE THE RESPONSIBILITY OF SHIPPING THEM TO ARMENIA.

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

...Thank you very much for your answer on Bedoukian (1978 CAA), No. 128. I disagree with both Dr. Bedoukian and Mr. Vardanyan completely. "ΛΑΟ ΚΑΙCΑΡ" for Lucius Verus is absolutely impossible. Lucius Verus was never only ΚΑΙCΑΡ: he was from A.D. 161-169 Augustus = ΣΕΒΑΣΤΟΣ – and without head? I read clearly on the reverse of the coll. – exemplar: ΦΙΛΟΚΑΙCΑΡ (The letter "A" under the mountains could be the regnal year 1.) (See Plate 8)

A

My historical and numismatic result is: two heads (with a prominent lady) we have still only Tigranes IV + Erato and Tigranes V + Erato. Tigranes IV was pro-parthian (= ΦΙΛΟΚΑΙCΑΡ = impossible). Only Tigranes V with Erato (sister) A. D. 6 is possible for ΦΙΛΟΚΑΙCΑΡ! The style of the double portrait is near the contemporary of Tigranes IV + Erato (vide Bedoukian!). In the time of Augustus: ΦΙΛΟΚΑΙCΑΡ (and little later) we find on the coins of the Roman clientele kings of Judea (like Herodes)! Tigranes V was given the throne by the Romans: ΚΑΙCΑΡ means Augustus with name (or Tiberius Caesar, if he was A.D. 6. In Asia Minor?) The obverse legend has the basis in direction to the edge: I read: ΤΙΓΡΑΝΗC.

Only the geographic question is not clear to me. Mt. Argaeus with the two high peaks (Erdochios + Kaja Tepe) in Kappadoki was only in the time of Tigranes II under Armenian rule, later strictly Roman. But under Tigranes II a "ΚΑΙCΑΡ" there didn't exist. It must be Mt. Ararat. The regnal year = A.D. 6... W.Etterich

Recently I became aware of a hoard of 16 coins that was discovered in Pakistan. 12 were Mamluk and 4 were Armenian (1 takvorin of Gosdantin III, 2 surcharge takvorins, 1 takvorin of Levon IV). I was discussing this with Levon Saryan, and he suggested that I ask you whether or not I could do a paper on this in the *Armenian Numismatic Journal*, even though I am not a member.

Levon Vrtanesyan

Editor's Comment: See the article starting on page 75 of this issue.

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL is the quarterly publication of Armenian Numismatic Society, an educational, non-profit organization. Editor, Y. T. Nercessian, 8511 Beverly Park Place, Pico Rivera, CA 90660-1920, USA (e-mail: ArmNumSoc@aol.com). Associate Editors, W. Gevorian and T. Nercessian, Corresponding Editors, L. A. Saryan. Non-member subscriptions US \$50.00 per year.

ISSN 0884-0180—LCCN 85-649443

DONATIONS (General Fund)

(Period ending 30 September 2005)

Bedrosian, A. P.....	\$100	Panossian, M.....	\$35
Name withheld.....	\$15	Rockwell, Th. P.....	\$65
Schott, D. F.....	\$15	Setian, Ch.....	\$65

DONATIONS

(*Nercessian Medal Fund*)

Aris, H.....	\$5.5	Haig, P.....	\$100
Barsoumian, A. V.....	\$40	Mkrtchian, H.	\$30
Eskijian, L.....	\$5.5	Nercessian, A.....	\$3000
Garabedian, M.-L. E.....	\$150	Nercessian, T.....	\$3000

DONATIONS

(*Silver Coinage of the Artaxiad Dynasty of Armenia, Publication Fund*)

Aghababian, Richard.....	\$100	Kagan, Jonathan.....	\$100
Aris, Hrayr.....	\$100	Karadian, Stefan.....	\$100
Baghdassarian, Garbis.....	\$100	Kilimdgyan, Sarkis.....	\$100
Bedrosian, J. D., A. P.....	\$100	Mahakian, Carl K.....	\$100
Chiltjian, Sara.....	\$200	Manuelian, Lucy D.....	\$025
Christianian, Jirair.....	\$100	Mkrtchian, Hacob.....	\$100
Derderian, George.....	\$025	Mubayajyan, Valeri.....	\$025
Didizian, Hagop H.....	\$500	Nercissiantz, Armen.....	\$300
Economopoulos, Nicholas T.....	\$100	Palian, Leon.....	\$100
Eskijian, Luther.....	\$100	Ronus Robert.....	\$200
Garabedian, Margo-Lena.....	\$200	Saryan, Levon A.....	\$100
Gewenian, Wartan.....	\$100	Sear, David R.....	\$100
Hajinian, Chuck.....	\$125	Setian, Charles.....	\$100
Haig, Pierre V.....	\$100	Setian, Harry.....	\$025
Hendin, David.....	\$100	Simonian, Stepan S.....	\$100
Hoogasian, Harold M.....	\$100	Tcheurekdjian, Noubar.....	\$100
Ishkanian, Hagop.....	\$100	Warden Numismatics, LLC.....	\$025

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

I read the article "Tigranes Gold Coins Discovered in Europe" with interest. I support your hesitation on these coins, based on the fact that we have not had the opportunity to examine them personally. Nevertheless, I think that some additional factors need to be considered in the evaluation:

- (1) The nearly simultaneous appearance in the market of two examples of identical design, not heretofore known, gives ample reason for suspicion.
- (2) The one-gram weight difference between the two reported examples does not add to our confidence. The weight of ancient gold coins was generally carefully controlled.
- (3) The fact that neither coin has a verifiable provenance is another strike against them, as is the fact that the owner (of at least one of them) is seeking an exorbitant sum for his coin.
- (4) Since these two pieces do not closely resemble any known coins of Tigranes, they must be considered fantasies rather than counterfeits. Counterfeits are an attempt to reproduce coins that actually exist, whereas these seek to create a gold coinage for Tigranes where none has been verified heretofore.

I consider it extremely unlikely that either of these coins are genuine products from the period of Tigranes the Great.

L. A. Saryan

Editor's Note: The late Paul Bedoukian included two copies of this type gold pieces in his paper, "Gold Forgeries of Tigranes the Great of Armenia," SNS I, pp. 72-76, reprinted from ANSMN XI (1964), pp. 303-306, pl. XLIX, Nos. 2 and 3. Our desire was to see the ArmNJ readers approach this subject with an open mind without prejudice.

YTN

A SMALL HOARD OF ARMENIAN AND MAMLUK COINS FOUND IN PAKISTAN

Plate 8

Levon VRTANESYAN

Historical Background

Though the period of the Cilician Armenian kingdom represents a renewal of Armenian independence, it is a time filled with almost endless bloodshed. From the struggles of prince Roupen, to the surrender of king Levon V at Sis in the face of Mamluk hordes, almost all rulers of Cilician Armenia faced war and civil strife. Though the kingdom survived until 1375, evidence of decline was already present during the reign of Levon II (1270-1289), when the country was devastated by Mamluk invasions, which concluded by a humiliating peace treaty in which Levon was forced to pay a heavy annual tribute. Starting with the reign of Levon IV and onwards the situation worsened considerably, culminating in the fall of Sis 33 years after his reign ended.

Levon IV (1320-1342) was the only son of King Oshin; he was to be the last king in the line of Hetoum-Roupens. Ten at the time he succeeded his father, he was king under the regency of Oshin, the Lord of Gorigos. It is noteworthy that the Mamluks captured the extremely profitable port of Ayas several times during the reign of Levon IV. However, they not only allowed the Armenians to rebuild the port, but also helped them. The plan behind this was to collect enormous revenues from the extremely profitable port during a time of a large silver shortage in the Near East, when Armenians still used silver as their main currency.¹ Levon, who wanted to establish stronger ties with the West, married the daughter of Frederick II. This angered the Mamluk sultan, who incited the Emir of Aleppo to attack Armenia. In the humiliating peace treaty that followed, the Armenians were forced to give up all lands east of the Jihoun River, including the main port of Ayas, and continued to pay tribute. The loss of the port, which had provided much of the revenues for the royal treasury, was the beginning of the end for the kingdom. In order to obtain assistance from the West, Levon raised the question of union between the Catholic and Armenian Churches. The Armenians considered this unacceptable, and Levon IV was assassinated on August 28, 1342.²

When Levon IV was assassinated, the royal line came to an end, and the closest relative, Guy Lusignan, (1342-1344) or Gosdantin II came to the throne. During his reign Guy did not pay tribute and kept his territorial possessions intact. However, he also raised the question of uniting the two churches, and was assassinated.

After the death of Guy, the oldest son Baldwin of Neghir succeeded to the throne as Gosdantin III (1344-1363). In 1347 Ayas was temporarily recaptured; however, that was the only success Gosdantin enjoyed in his reign. He continued to suffer enormous reverses; Ayas was lost again, the fort of Baberon fell, and the Black Death came through Armenia. The worst came in 1360, when Adana and Tarsus were captured, and all coastal territories were lost.

At various times in the kingdoms existence, the Armenian kings paid tribute to their Mamluk foes. In his study on Armenian coins overstruck by the Mamluks, Bedoukian concluded that coins

---

¹ P.Z. Bedoukian, "Some Armenian Coins Overstruck in Arabic," *Armenica* (St. Lazare, Venice, 1969), pp. 138-147. Note that material from references has been used freely throughout the paper.

² P.Z. Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia* [hereafter CCA] (revised edition, Danbury, Connecticut, 1979), pp. 16-17.

of earlier kings that had come into the hands of the Mamluks through tribute or captured during various invasions were melted and restruck as regular Mamluk coinage. Furthermore, takvorins of Levon III, Oshin, and Levon IV bearing Arabic were part of tribute by Levon IV and those of the two previous kings were simply leftovers in the treasury. Although the successor to Levon IV did not pay tribute, a single surcharge takvorin from Guy (1342-1344) was reported by Nercessian. This was probably part of the tribute given by Gosdantin III (1344-1363), as numerous specimens from this king are found with overstrikes. The existence of a single overstruck takvorin of Levon the Usurper (1363-1365) suggests that perhaps takvorins of other kings with overstrike may be found at a later date. The payment of tribute, which spanned over a period of over 40 years, covers host coins of five Armenian kings, and overstrikes in names of three Egyptian sultans.

The coins of Levon IV included debased silver and copper. His silver coins include equestrian/lion design takvorins³ and rare half trams.⁴ His copper coinage includes pogh⁵ and heavy pogh⁶ with an enthroned king/cross design. Generally, his coins are uniform in design and inscriptions with minor variations such as field marks.⁷

The coins of Gosdantin III include poor quality and content silver and copper. His silver coins are equestrian/lion design takvorins.⁸ His coppers are pogh⁹ with enthroned king/cross design. They include coins with mint names of both Sis and Tarsus. Metrological studies, inscriptions and field marks differentiate coins of this king from those of Gosdantin IV.¹⁰

Comments on the Hoard

The hoard described here was discovered sometime during 1997 in the Swat district of the Malakand division, in the North-West Frontier province of Pakistan, reportedly near the town of Saidu-Sharif. The hoard, numbering 16 coins (four Armenian and 12 Mamluk), was discovered along with the remains of a leather parcel or pouch while working in a field (the pouch was not preserved). Eventually the coins found their way into the hands of a certain Mr. Rabbani, an Afghan immigrant who owned a shop in the city of Peshawar. He then sold the hoard to the current owner, Mr. Haroon Tareen, a Pakistani numismatist and Secretary of the Pakistan Numismatic Society, who generously allowed a paper on his hoard to be published and provided assistance and information.

It is not known whether this hoard has been tampered with. It is possible that specimens were taken out or added. However, Mr. Tareen suggested that the hoard was not likely to have been tampered with.

Because 75% of the coins were Egyptian, and two of the Armenian specimens had Egyptian surcharge, it can be concluded that this hoard represents a sample of coins in circulation in Egypt during the 14th century, before they reached their burial spot on the long journey along the Silk Road. The Arabic surcharge on two of the takvorin specimens from the hoard indicate that some of the coins had entered Egypt as part of Armenian tribute, and it is possible that the two unscathed takvorins entered Egypt through international trade. It further reinforces Bedoukian's conclusion that unscathed takvorins, surcharge takvorins, and regular Mamluk dirhems circulated without discrimination in the Levant.

³ P.Z. Bedoukian, CCA pp. 368-374, Nos. 1948-1995.

⁴ Y.T. Nercessian, *Armenian Coins and Their Values* (Los Angeles, 1995), p. 159, No. 455.

⁵ P.Z. Bedoukian, CCA pp. 374-375, Nos. 1996-1998a.

⁶ P.Z. Bedoukian, CCA pp. 375-380, Nos. 1999-2026.

⁷ P.Z. Bedoukian, CCA p. 94.

⁸ P.Z. Bedoukian, CCA pp. 382-393, Nos. 2041-2119.

⁹ P.Z. Bedoukian, CCA pp. 393-395, Nos. 2120-2128.

¹⁰ P.Z. Bedoukian, CCA pp. 95-96.

A Small Hoard of Armenian and Mamluk Coins Found in Pakistan

Few coin hoards are discovered from this period, and this hoard is only the second of its kind discovered in the area. This is an interesting and important find as it shows Armenian coins formed some part of the currency of Egypt, and were used far and wide in many countries. The other hoard is referred to as the "Broach Hoard," was discovered near Bombay (c. 1882) and published by Codrington in 1883. It was supposedly found in a brass *lota*, and contained the following:

- 448 entire and some pieces of gold coins.
- 4 small gold ingots.
- 1200 silver coins and pieces.

The hoard included coins from Genoa, Venice, Mamluk Egypt, Cilician Armenia, Persia, and Delhi, with the majority being Mamluk. The dates of coins ranged from A.D. 1260-1380, some 120 years. From his report, it appears the hoard contained the following Armenian coins:

- 3 takvorins of Levon IV.
- 2 takvorins of Gosdantin III.
- 4 takvorins listed similar to the Levon IV takvorins (these were listed separately).
- 8 takvorins bearing Arabic surcharge in the name of Nasir Al-din Muhammad.

Though Codrington made many errors interpreting the inscriptions of the Armenian coins (he claimed to have read the inscription "Town of Kars" on the reverse of one takvorin), and misattributed others (the takvorins of Gosdantin III were attributed to Gosdantin I), he correctly attributed a surcharge takvorin with the Armenian coin being the host, and the Arabic, overstrike from the Mamluks.¹¹ Though the Broach hoard was larger and much more diverse, the Armenian and Mamluk coins found within show a relationship similar to the currently described hoard.

Cataloguing the Hoard

The new hoard contains Cilician Armenian takvorins, Mamluk Egyptian dirhems, and Cilician Armenian takvorins bearing Arabic surcharge. Therefore, each of these three types are treated differently.

The Cilician Armenian takvorins show heavy wear and some missing letters. They are described according to the method in *Coinage of Cilician Armenia*, with inscriptions and field marks. In places of uncertain letters a "(?)" will be added (i.e. ՇԻՆԵԱԼԻ Ի Ք (?)-ՔՆ Ի ՍԻՍ). The Armenian coins are catalogued by Bedoukian CCA numbers, using a "v" to indicate that the CCA number ascribed was the closest match to the coin, and a "?" that the coin is only assumed to be that number.

The Mamluk dirhems are described only in brief. They are identified according to S. Album's *Checklist*, and the inscriptions are included.¹²

Finally, the surcharge takvorins are treated slightly differently. Each surcharge Takvorin(s) is considered two distinct coins. First, all surviving detail on the Armenian host is listed, then the overstrike. Again, Album's *Checklist* is used.

¹¹ O. Codrington, "On a Hoard of Coins Found at Broach," *Journal of the Bombay Branch, Royal Asiatic Society*, Vol. XV (1881-1882, published in 1883), pp. 367-370.

¹² S. Album, *A Checklist of Popular Islamic Coins* (Santa Rosa, CA, 1993).

TABLE I. CATALOGUE OF HOARD

(Armenian coins)

1. Cilician Armenia, Levon IV (1320-1342), AR Takvorin.
Obv.: + ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒԻՐ ՀԱՅՈՒՆ *Obv.* Field mark Կ/(?).
Rev.: + ՇԻՆԵԱ (?)-ՔԱՂԱՔԻՍ
Wt. 2.2 g, Bed No. CCA 1968(?)
2. Cilician Armenia, Gosdantin III (1344-1363), AR Takvorin.
Obv.: + ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՆ ԹԱԳՐ ՀԱ *Obv.* Field mark Circle in the field.
Rev.: + ՇԻՆԵԱ (?) ՔԱՂԱՔՆ ՍԻ(?)
Wt. 2.1 g, Bed No. CCA 2065(v)

(Mamluk coins)

3. Mamluk Egypt, Saifuddin Qutuz (AH 657-658, 1259-1260), AR.
Wt. 3.6 g, Album No. 877
4. Mamluk Egypt, Saifuddin Qala'un (AH 678-689, 1279-1290), AR.
Date 684 AH
Wt. 2.5 g, Album No. 894
5. Mamluk Egypt, Nasiruddin Muhammad (AH 709-741, 1310-1341), AR.
Wt. 2.7 g, Album No. 920
6. Mamluk Egypt, Nasiruddin Hassan (AH 748-752 and 755-762, 1347-1351 and 1354-1361), AR., Wt. 3.4 g, Album No. 945
7. Mamluk Egypt, Nasiruddin Hassan (AH 748-752 and 755-762, 1347-1351 and 1354-1361), AR., Wt. 2.5 g, Album No. 945
8. Mamluk Egypt, Nasiruddin Sha'ban II (AH 764-778, 1363-1377), AR.
Wt. 2.7 g, Album No. 956
9. Mamluk Egypt, Nasiruddin Sha'ban II (AH 764-778, 1363-1377), AR.
Wt. 2.3 g, Album No. 956
10. Mamluk Egypt, Nasiruddin Sha'ban II (AH 764-778, 1363-1377), AR.
Wt. 2.1 g, Album No. 956
11. Mamluk Egypt, Nasiruddin Sha'ban II (AH 764-778, 1363-1377), AR.
Wt. 2.5 g, Album No. 956
12. Mamluk Egypt, Nasiruddin Ali II (AH 778-783, 1377-1382), AR.
Wt. 2.5 g, Album No. 965
13. Mamluk Egypt, Nasiruddin Ali II (AH 778-783, 1377-1382), AR.
Wt. 2.5 g, Album No. 962
14. Mamluk Egypt, Saifuddin Abu Saeed Barquq (AH 784-791, 1382-1389), AR.
Wt. 1 g, Album No. 973

(Surcharge takvorins)*

15. A takvorin of Cilician Armenia overstruck by Nasiruddin Muhammad.
Wt. 2.4 g, Album No. 922
Host: *Obv.* “+ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՔՆ...” / *Rev.* “...ԵԻՈՆԹ...”

16. A takvorin of Cilician Armenia overstruck by Nasiruddin Muhammad.
 Wt. 2.7 g, Album No. 922
 Host: Obv. "...նԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔ..." / Rev. "..."

* The overstrikes both had the following inscription:

Reverse (name side) (The mint and date appeared on this side)	
Al Sultan Al Malik Al Nasser Nasser AlDuniya Wa Ad'Din Muhammad Bin Al Malik AlMansur Qalaun	السلطان الملك الناصر ناصر الدنيا والدين محمد بن الملك المنصور قلاون
The Sultan The King The Helper Helper of the World and the Faith Muhammad Son of The king The conqueror Qalaun	
Obverse (Kalima side)	
La Ilaha Ila Allah Muhammad Rasulullah Arsalahu B' alhuda	لااله الا الله محمد رسول الله ارسله بالهدى
There is no God but Allah Muhammad is Messenger of Allah Whom He (Allah) sent with guidance	

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՈՒ ՄԱՍԼՈՒԻՔ ԴՐԱՄԱՆԵՐՈՒ
 ՓՈՔՐ ԴՐԱՄԱԳԻՏ ՍԸ ԳՏՆՈՒԱՄ ՓԱՔԻՍՏԱՆԻ Մէջ**
 [Անվտմամ]

Խնդրոյ առարկայ դրամագիւտը զտնուած է Փաքիստանի Հիւսիս-արևմտեան սահմանամերձ Սոււաթ շրջանը, Սալտու Շարիֆ քաղաքին մէջ: Գանձը բաղադրացած է 16 կտորէ (4ը հայկական, 12ը մամլուք) ու զտնուած է կաշիէ քսակի մը մէջ, զաշտային աշխատանքի ընթացքին:

Դրամագիւտի բաղադրութենէն կարելի է եզրակացնել, թէ 14րդ դ. մէջ Եգիպտոսի շրջուն դրամին 75 առ հարիւրը մամլուք դրամներ էին, մնացեալ 25 առ հարիւրը՝ հայկական: Հայկական դրամներուն կէսը արաբերէնով կրկնադրոշմուած էր, «Մետաքէ ճամբուն» վրայով ճամբորդելէ ու իրենց թաղման վայրը հասնելէ առաջ: Արարատոռ հայկական դրամները ցոյց կու տան, թէ իբրև տուրք վճարուած հայկական դրամները արաբերէնով կրկնադրոշմուած են, մինչդեռ հայկական թագուորինները միջազգային առևտուրի միջոցով հասած են Եգիպտոս:

Այս երկրորդ դրամագիւտն է, որ զտնուած է նոյն շրջավայրին մէջ: Նախորդը՝ «Բրոնզի դրամագիւտն» էր, որ նկարագրուած է 1883ին Օ. Քոտարինկիմանի կողմէ: Թէև «Բրոնզի դրամագիւտը» աւելի մեծ ու բազմազան էր, սակայն հոս նկարագրուած դրամագիւտին մէջ հայկական ու մամլուք դրամները կը ցուցաբերեն նման յարաբերութիւն մը:

Լևոն Վրթանէսեան

MAP INDICATING THE EXTENT THAT THE COINS JOURNEYED

Ռուս նշանաւոր դրամահաւաք Պ. Վ. Զուբովի կողմից Մոսկովայի Պատմութեան Թանազարանին նուիրաբերած Կիւրիկիայի հայկական թագաւորութեան շրջանում թողարկուած դրամների (արծաթ և պղինձ) մեծածաւալ հաւաքածոյում¹ տեղ է գտել նաև առաւել հազուադիւրս, մէկ հատ պղնձէ դրամ, թողարկուած միջնադարեան Հայաստանի Տաշիր-Ձորագետի կամ Լոռիի Կիւրիկեան թագաւորութեան կողմից:

Դրամագէտ Ե. Ներսէսեանի² խորհրդով և աջակցութեամբ ձեռնարկեցինք ոչ միայն այդ մէկ դրամի հրատարակութեանը, այլ և կազմելու, դրամագիտութեանը յայտնի, այդ դրամների հաշուեկշռային աղիւսակը: Ե. Ներսէսեանը իր անմիջական օգնութեամբ մեզ տրամադրեց Լոռիի թագաւորութեան պատմութեան և յատկապէս դրամագիտական ուսումնասիրութիւնների վերաբերեալ, իր ունեցած նիւթերի առանձնատիպերը, որի համար յայտնում ենք մեր խորին երախտագիտութիւնը:

Մեր մէկ դրամին, աւելացնելով, Հայաստանի Պատմութեան Թանազարանի, դրամագիտութեան բաժնում, պահուող մէկ անսթեյալ և երեք պղնձեայ դրամները որոնց նկարներն, անհրաժեշտ տուեացնելով, ստանալով նրանցից, Մեր խորին շնորհակալութիւններն ենք յայտնում դրամագիտութեան բաժնի վարիչ Ռ. Վարդանեանին և դրամագէտ Արմինէ Զօհրաբեանին, մեզ ընդառաջելու համար:

Հարկ ենք համարում համառօտ անդրադառնալու Տաշիր-Ձորագետի կամ Լոռիի Բագրատունեաց նորաստեղծ ճիւղի՝ Կիւրիկեանների քաղաքական կազմաւորման կամ թագաւորութեան պատմութեանը:

Թ.-ՓԱ. ղղ. Հայաստանի տնտեսապէս հարուստ և ուժեղ նահանգներն, անջատուելով կենտրոնական իշխանութիւնից, կազմաւորուում էին, որպէս նոր քաղաքական միաւորումներ կամ թագաւորութիւններ³: Ընդունելով Անի-Շիրակի գահերեցութիւնը և իրենց ենթակայութիւնը նրան:

Սուրբ Հողատիրական նոր միաւորների առաջացումը, իսթան էր հանդիսանում, նոր քաղաքների ստեղծման, առևտրի զարգացման և երկրի վերնախաւի կազմաւորման համար:

Հաշուի առնելով Տաշիր-Ձորագետի գաւառների նշանակութիւնն երկրի սահմանների ապահովութեան հարցում, հարևան ամիրայութիւնների տնտէգութիւններից այն պաշտպանելու համար, արքունիքը նախապէս միաւորում է այդ գաւառները, մէկ ռազմավարական մարզի մէջ, նրան օժտելով քաղաքական և եկեղեցական յատուկ իրաւասութիւններով: Կառավարիչ է նշանակում Ալտո Գ «Ողորմած» թագաւորի⁴ կրտսեր որդուն Գուրգէնին⁵: Աւելի ուշ 970 թ.

¹ Ժողովածուն ունէր աւելի քան 700 (արծաթէ և պղնձէ) դրամներ Որոնց ուսումնասիրութիւնը և յատկանշական ցուցանիշները (Կատալոգը) հրատարակուեցին Լոս-Անջելոսում հրատարակուող Հայ Դրամագիտական Հանգչի Էտեկեալ Լրսո համարներում: Ա. Մաս, 2002 թ., հատոր 27, թիւ 3, էջ 67-84; Բ. Մաս, 2003 թ., հատոր 29, թիւ 1, էջ 13-32: Գ. Մաս, 2004 թ. հատոր 30, թիւ 2, էջ 28-44; Դ. Մաս, 2004 թ., հատոր 30, թիւ 3, էջ 59-80:

² Ե. Ներսէսեանը Հայ Դրամագիտական Հանգչիի գլխաւոր խմբագիրն է:

³ Նորաստեղծ թագաւորութիւններից էին Վասպուրականի, Միւնիքի, Կարսի թագաւորութիւնները և ուրիշներ:

⁴ Ալտո Գ Բագրատունի «Ողորմած» կոչումը ստացել է երկրի համար, իր ձեռնարկած բարեգործութիւնների համար:

⁵ Գուրգէն անունը տեղական բարբառով հնչել է Կիւրիկէ:

մարզը ճանաչուել է որպէս թագաւորութիւն, արքունիքի գերիշխանութեան ներքոյ, նստա-վայրը Շամշուղէ բերդաւանը⁶:

Փաստօրէն Գուրգէն-Կիւրիկէն համարուում է Լոռիի թագաւորութեան հիմնադիրը: Նա իշխանութիւնը վարում է 970-991 թթ-:

Մասթէնո Ուռուհայեցիի յիշատակում է, որ Գուրգէնը 974 թ. մասնակցել է Աշոտ Գ-ի (իր Տօր) զլխաւորութեամբ կազմակերպուած զօրահանդէսին, որը նուիրուած էր Բիւզանդիայի կայսեր Յովհաննէս Չմշկիկի փոքր ասիական արշաւանքներին և որտեղ Գուրգէնը դասուած էր թագաւորներ շարքում: Գուրգէն-Կիւրիկէի թագաւոր լինելու յիշատակութեան մէկ այլ փաստ, կարելի է համարել նաև Սանահինի Ս. Աստուածածին եկեղեցու (կառուցուած 966-972 թթ.) պատի վրայ եղած բարձրաքանդակը, ուր Գուրգէնը ներկայացուած է արքայական հագուստով:

Յայտնի է նաև, որ Գուրգէնը իր կեանքի վերջին տարիներն անց է կացրել, որպէս Սանահինի վանքի կրօնաւոր⁷, սակայն մինչև հիմա յայտնի չէ, որևէ գրաւոր աղբյւր, ուր Գուրգէն-Կիւրիկէն յիշատակուած լինի որպէս Կորիկէ Ա թագաւոր, իսկ 991 թ. յետոյ նրա անունն ընդհանրապէս չի յիշատակուում:

Գուրգէն-Կիւրիկէին յաջորդում է նրա որդին Դաւիթը, որն իր տիրակալութեան տարիներին Լոռիի թագաւորութեան ամենայ զործունեայ ներկայացուցիչներց մէկն էր: Այդ շրջանում Դաւիթը ձեռնարկում է իշխանութիւնն ամրապնդելու գործին: Կառուցում է մի շարք սահմանային բերդեր, ինչպէս և Լոռիի բերդը, սպահովելու համար իշխանութեան հիւսիսային սահմաններին սպառնացող ամիրայութիւններին անընդէջ արշաւանքները:

Ճ.Ա. դ. երեսուկանիս թուականներից (Դաւիթի օրօք) Կիւրիկեանների դիրքն Անդրկովկասում յամրակայնութեան ուժեղացել էր, երբ Գուգարքին սահմանակից Կախեթում, իշխանութիւնն անցել էր Կիւրիկեանների տան մէկ այլ ճիւղին, որն դիտուում է որպէս Դաւիթի քաջադաքական խոչոր յաջորդութիւններից մէկը:

Դաւիթը ճնշում է և իշխանութեան ներսում ծայր առած կենտրոնախոյս ուժերի ոտնձգութիւններն:

Դաւիթն իրեն համարելով հայոց զահի օրինական ժառանգորդ, գտնում է, որ երկիրը ճշմամբից դուրս բերելու և այն ամրապնդելու համար անհրաժեշտ է ունենալ և քաղաքական գերիշխանութիւն, որի լաւագոյն արտայայտութիւնն է նաև Հաղպատի վանքի արձանագրութիւններից մէկը, ուր Դաւիթը մեծարուած է «ինքնակալ արաքայ»⁸:

Նախադրեալներն են ստեղծում նրա անջատողական ձգտմաների համար: Դաւիթը գերազանհատելով իր ուժերը 1001 թ. ըմբոստանում է Անիի թագաւոր Գագիկի դէմ, ցանկանալով տիրանալ հայոց զահին: Սակայն պարտուելով, կորցնում է իր բոլոր տիրոյթները (Տողերը) և իշխանութիւնը⁹: Այն վերականգնում է միայն, երբ ընդունում է իր ենթակայութիւնը Անիի Գագիկ շահնշահին:

Դաւիթի ըմբոստութիւնը չէր կարող յաջողութիւն ունենալ քանի որ դա Անիի Բագրատունեաց թագաւորութեան հջորութեան զազաթնակէտն էր:

Ճ.Ա. դ. սկզբներից Անիի Բագրատունեաց թագաւորութիւնը, չկարողանալով դիմակայել, թշնամիների անընդմէջ յարձակումներին 1045 թ. կործանուում է:

⁶ Ռ. Մաթևոսեան, Գուրգէնը գահ ստացել է 972 թ. «Դիտողութիւններ Կիւրիկեանների պատմութեան վերաբերեալ յոդուածը Պատմա-Բանասիրական Հանդէս, 1968, թիւ 3, Երևան:

⁷ Գ. Զաֆարեան, Սանահին, մենագրութիւն, Երևան, 1957:

⁸ Գ. Զաֆարեան, Հաղպատ, մենագրութիւն, Երևան, 1963, էջ 204:

⁹ Գիտնականներից ոմանց կարծիքով (Պախտով, Մելիքսէթ-Քէլկ և ուրիշներ) «Տանողին» ճանաչողին կոչումը Դաւիթն ստացել է այդ ժամանակ Սակայն նշենք, որ 996 թ. դեռևս, Հաղպատի վանքի արձանագրութեան մէջ Դաւիթն արդէն յիշատակուում է «Անողին» կոչումով: Հետևաբար հարցը դեռևս չի ստացել մէկնարկման իր ճիշտ պատասխանը:

Իշխանութիւնն անցնում է Տաշիր-Ձորագետի կամ Լոռիի Կիւրիկեաններին՝

1048 թ. Լոռիում Դաւիթին յաջորդում է զահր միակ հաւակնորդ, Դաւիթի որդի, զահաժա-
ւանդ Կիւրիկէին¹⁰,

Իշխանութեան կառավարման սկզբնական շրջանում Կիւրիկէ Բ-ն շարունակում է Տօր՝
Դաւիթի քաղաքականութիւնը: Երկիրը քաղաքական և տնտեսական ծանր կացութիւնէից դուրս
բերելու նպատակով, Կիւրիկեանները¹¹ միջամտում էին, երկրի կառավարման բոլոր հարցերի
քննարկումներին: Միայն նրաք էին, որ թերևս ոչ մեծ յոյսեր ունէին վերականգնելու Բագրատ-
ունեանց¹² թագաւորութիւնը¹³:

Կիւրիկէ Բ-ի օրօք, ընդարձակում է պետութեան սահմանները դէպի արևելք:

Պատմական աղբիւրներում այս Կիւրիկէն միշտ յիշատակում է, որպէս Լոռիի Կիւրիկէ Բ
թագաւոր:

Միայն նրա օրօք էր, որ թերևս կարճ ժամանակով պետութիւնն ունեցել է լրիւ անկա-
խութիւն:

1065 թ. Կիւրիկէ Բ-ն նստավայրը Շամշուղէից տեղափոխում է Լոռի բերդադաջը:

Պատմիչների մօտ յիշատակում է, որ զաւառը հարուստ էր մի շարք հանքավայրերով:
Բարձր էր գորգագործութեան, բրուտագործութեան և այլ արհեստների արտադրանքի մակար-
դակը, որոնք դուրս էին գալիս արտաքին շուկայ:

Լոռին համարում էր առևտրի և արհեստագործութեան կենտրոն: Այնտեղից էր անցնում
առևտրական գլխաւոր ճանապարհը, դէպի Տփղիս (Ռիֆլիս), որը մեծ չափով նպաստում էր
Լոռի քաղաքի ընդարձակմանը և զարգացմանը:

Լոռի քաղաքի բնակչութեան թիւն այդ ժամանակ հասնում էր ութից-տաս հազարի¹⁴:

ՓԱ. Դ. կէսերից Բիւզանդիան սահմանակից էր Գուղարքին (Հայաստանին): Նրանց յարաբե-
րութիւնները բարեկամական էին:

Սակայն երկու պետութիւններին արտաքին մեծ վտանգ էր սպառնում թուրք-սելջուկները
կողմից¹⁵:

Կայսրութիւնն աշխատում էր պահպանել հայկական իշխանութիւնը, սելջուկների դէմ, իր
նպատակներին ծառայեցնելու համար: Կիւրիկէ Բ թագաւորը վայելելով կայսերութեան
հովանաւորութիւնը, մեծ յոյսեր ունէր, նրանցից անհրաժեշտ օգնութիւն ստանալու:

Երկու պետութիւնները նկատի ունենալով իրենց շահերը, միաանական ճակատ են կազմում
սելջուկների դէմ¹⁶:

¹⁰ Նկատի ունենալով, Լոռիի թագաւորութեան հիմնադիր Գուրգէն-Կիւրիկէին, որպէս, Կիւրիկէ Ա թագաւոր, ապա Դաւիթի որդի Կիւրիկէին պէտք է համարել Կիւրիկէ Բ:

¹¹ Պատմիչներից, ինչպէս և պատմարան-գրամագէտներից ոմանք վերջինիս համարում են Կիւրիկէ Ա թագաւոր Այստեղից էլ առաջացել է դրամների պատկանելութեան շփոթութիւնը:

¹² Ղ. Մովսէսեան, Լոռիի Կիւրիկեան թագաւորներու պատմութիւն, Վիեննա, 1923 թ.:

¹³ Բ. Մաթևոսեան, Լոռիի թագաւորութիւնը Կիւրիկէ Ա-ի ժամանակ: Շրիտասարդ Գիտաշխատող, 1969 թ., թիւ 8-9:

¹⁴ Առաքելյան, Բ. Ն., Քաղաքները ու արհեստները Հայաստանում Թ-ժ-Գ դդ.: Մենագրութիւն երկու հատորով, Երևան, 1958 և 1964 թթ.:

¹⁵ Զգուշով պահպանել Բագրատունեաց թագաւորութեան կիսանկախ գոյութիւնը, աւերումից 1064 թ. Կիւրիկէ Բ-ն, իր ենթակայութիւնն էլ յայտնում սելջուկներին Սակայն ապարդիւն: Նրանց անընդէջ յարձակումները ՓԱ. Դ. վերջերին Կիւրիկեան պետութեանը հասցնում է անվան և նրաք տեղափոխում են Տաուշ և Մանաբարդ հիմներով նոր իշխանութիւններ:

¹⁶ Բ. Մաթևոսեան, Նշուած աշխատութեան մէջ:

Համագործակության արդիվնք կարելի է համարել, որ Բագրատունիներից միայն Տաշիր-Ձորագետի, կամ Լոռիի թագաւոր Կիւրիկէ Բ արժանացաւ դրամ թողարկելու շնորհին¹⁷: Մէկ անգամ ևս ընդգծելով, նաև Գոռգարաց տան ունեցած առաջնութիւնը, միև քաղաքական միախորհրդի (Կարսի, Սիւնիքի և այլոց) նկատմամբ:

Կիւրիկէ Բ-ի դրամի երկրորդ երեսի արձանագրութիւնը «ՏԵՐ ՈՂՆԷ ԿՈՐԻԿԷ ԿՈՐԱՊԱՂԱՎՏԻՆՍ» նոյնպէս լաւագոյն սպացոյցն է այդ յարաբերութիւններին:

Հաւանական է նաև, որ իբրև փոխհատուցում այդ շնորհի, Կիւրիկէ Բ-ն իրեն թագաւոր կոչելու փոխարէն դրամի վրայ, իրեն անուանել է Կիւրապաղատ¹⁸:

Տաշիր-Ձորագետի կամ Լոռիի Կիւրիկեան թագաւորութեան դրամները, պատկանում են այն դրամախմբերին, որոնք խիստ հազուադիւս են: Դրամները գիտական աշխարհի ուշադրութեան են արժանացել դեռևս Ժ.Փ. Ղ. առաջին կէսերից: Երբ, ժամանակի նշանաւոր պետական գործիչ, մտաւորական Ար. Ռուզարաչևը 1838 թ. Ս. Պետերբուրգի Գիտութիւնների ակադեմիային կից, Ասիական թանգարանին է յանձնում, երկու արծաթեայ և չորս պղնձեայ հայկական դրամներ: Հայաստաւ պղնձէ դրամներից մէկն, որի վրայ ընթերցւում է «ԿՈՐԻԿԷ ԿՈՐԱՊԱՂԱՎՏ» անունը ծանօթ էջը պատմարան դրամագէտներին¹⁹:

Դրամն արժանանում է ժամանակի հայ և թէ՛ օտարագգի մասնագէտների ուշադրութեան, իրենց վրայ ունեցած արժանագրութեան ճիշտ ընթերցման, վերածանման, և պատկանելիութեան առեղծուածային խնդրով²⁰:

Յաջորդ տարի 1839 թ. Փրանսացի հայագէտ աղբիւրագէտ Մ. Բրոսսէն²¹ հրատարակում է Ար. Ռուզարաչևի դրամը, տալով դրամի երկու երեսների նկարները²²:

Դրամագէտ Պախոմովն հետագայում անդրադառնալով Մ. Բրոսսէի աշխատութեանը²³, աւելացնում է, որ դրամի երկրորդ կողմի խորագրում եղած «ԿՈՐԱՊԱՂԱՎՏ» սխտողութիւնը թէ՛ պահպանուած էր միայն «ԿՈՐԱՎՏ...» մասը, սակայն այն չէր խոստովանւում Մ. Բրոսսէին վերականգնելու խորագրի իմաստը: Հաշուի առնելով, այդ ժամանակահատուածում, պատմութեան մէջ տեղի ունեցած իրադարձութիւնները, պետութեան, թէ՛ և կարճատև անկախութիւնը և Կիւրիկէի ունեցած, ինքնուրոյնութեան մեծ հնարաւորութիւնները իր նախորդների համեմատ

¹⁷ Ռ. Մաթևոսեան, նշուած աշխատութեան մէջ:
¹⁸ «ԿՈՐԱՊԱՂԱՎՏ» – Բիւզանդական բարձրագոյն կոչում կամ պաշտօնի ժամանակի ընթացքում ունեցել է տարրը ձև և նշանակութիւն հետագայում վերածուելով միայն կոչման (տիտղոսի) և այն տրուել է նաև այլազգի (Տաշիրի, գրացիների) տեղակաւ իշխաններին և գահակալներին: Հնուաբար Կիւրիկէ Բ նա իբրև տեղական գահակալ, կարող էր երանց կողմից կոչուել «ԿՈՐԱՊԱՂԱՎՏ»:
¹⁹ E. Пахомов, «О монете Корикэ куропалата», Bulletin de l'Institut Caucasiens d'Histoire et d'Archéologie, Tiflis, 1925, Vol. III, pp. 37-45
²⁰ Դրամների հառելեկառային ցուցակը կազմելու համար, հիմք ենք ընդունել, դրամագէտ Ներսէսեանի էջ դրամագիտական մասնագրութիւն և ցրակամուրիւմ հատրը, 1984 թ. Լոս-Անջելըս, էջ 374-380, թիւ 810-822: Ուր ենթակայացուած են ինն Հեղինակների կողմից հրատարակուած աշխատութիւնների համառոտագրութիւնները, և անգլերէնով և հայերէնով:
²¹ Մ. Բրոսսէն 1837 թ. հրակիրում է Ս. Պետերբուրգի Ասիական թանգարանում աշխատելու, ուր և հաւանաբար ներկայ է եղել Ար. Ռուզարաչևի կողմից յանձնած, հայկական դրամների ընդունման և գրանցման աշխատանքներին 1864 թ. Մ. Բրոսսէն տեղափոխուած է Էրմիտաժ, որպէս դրամագիտութեան բաժնի վարիչ:
²² Կիւրիկէի դրամի ուսումնասիրութեան համար, միեւն նոր օրինակների գտնուելը, նկարները եղել են միակ աղբիւրը: Դրամները համարուել են կորած:
²³ E. Пахомов, «О монете Корикэ куропалата», յորումը եղել է նրա զեկուցման, «О нескольких средневековых армянских монетах», կարգացուած ղեկու 1923 թ. ուսական հնագիտական ընկերակցութեան դրամագիտութեան բաժնում:

Մ. Բրոսսէն Հաստատապէս դրամը վերագրում է Կերպիկէ Ա-ին²⁴, Աւելացնելով նաև, որ երկրորդ երեսի գրութեան գրելատճը նման է Ժ-ԺԲ. դդ. վրացական դրամներին²⁵:

Այս եզրակացութիւններին Հետազայում առարկում է Ե. Պախոմովը:

Մ. Բրոսսէից յետոյ «ԿՌԻԿԷ ԿՈՐԱՊԱՂԱՍ» գրութեամբ պղնձէ դրամին, անդրադարձել են մի շարք պատմաբան-դրամագէտներ, աշխատելով տալ դրամի պատկերատիպի լիարժէք նկարագրութիւնը, հայատառ գրութիւնները ընթերցումը և վերլուծութիւնը, ինչպէս նաև դրամները պատկանելիութեան հարցը:

Առաջինն այդ աշխատանքին, ձեռնամուխ է եղել Ֆրանսացի պատմաբան, հայագէտ, դրամագէտ Վ. Լանգլուան²⁶, նա առաջին անգամ նկարագրելով դրամը, չընթերցելով և չստուգարանելով երկրորդ երեսի խորագիրը, նշում է միայն, որ գրութիւնը հայերէն է, դրամը վերագրում է Ադուանքի Լուի քաղաքի Բագրատունի Կերպիկէ Դ-ին ԺԳ. դ., միտամանակ դրամը նմանցնելով, րիւզանդական Յովհաննէս Չմշկիկի և Վասիլ Բ կայսրերի «անանուն» պղնձ դրամներին²⁷, Յաջորդ անգամ 1866 թ. Վ. Լանգլուան կրկին անդրադառնալով Կորիկէի (կամ Կերպիկէի) դրամին Տալով դրամի առաջին երեսի պատկերատիպի նկարագրութիւնը, Յիսուս-Քրիստոսի հանդիպահայեաց կիսանդրին (առանց մանրամասնութիւններին) երկրորդ երեսի համար նշելով, որ արձանագրութիւնը հայերէն է, գրուած հինգ տողի վրայ: Դրամը դարձելով վերագրելով Ադուանքան Հայաստանի²⁸ Հայ կառավարիչ Բագրատունեաց տոհմից՝ Կորիկէին Վ. Լանգլուան վերադասելով Մ. Բրոսսէի կողմից ներկայացրած արձանագրութեան վերլուծութիւնը: Միտամանակ տալիս է իր ընթերցումը և մեկնաբանութիւնը

[D[e] rock ne Gorig i Gor[igian]in a[rkai] – ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՐԻԿ Ի ԿՐԻԿԳԻԱՍԻՒՆ ա [ըքաի]:

Վ. Լանգլուան ժամանակին այդ դրամի հարցով դիմում է Վենետիկի Միլիթարեաններին, ստանալով, նախ Հ. Դ. Ալիշանի ընթերցումը, ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՐԻԿԷԻ և ԿՈՐԱ ՔԱՂԱՔԱՍ: Ապա, Գաբրիէլ Ավագովսկու ընթերցումը, ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻԿԷԻ և ԿՈՂԱԿՅԻՆ ՆՈՐԱ: Այսպիսով ընթերցումներն լինելով խիտն անյալող: Խախտուած են տողերի քանակը, աւելացնելով նոր բառեր, փոխել են գրութեան իմաստը:

Վ. Լանգլուայից յետոյ, ըստ ժամանակագրութեան «ԿՐԻԿԷ ԿՈՐԱՊԱՂԱՍ» գրութեամբ պղնձէ դրամի քննութեամբ զբաղուել է Ս. Ն. Անտոնեանը:

Մասօթանալով իր նախորդների Մ. Բրոսսէի²⁹ և Վ. Լանգլուայի աշխատանքներում նրանց կողմից, դրամի խորագրերի ընթերցումներին և մեկնաբանութիւններին Ս. Ն. Անտոնեանը³⁰ ըստարարում է ներկայացնելով, դրամի առաջին երեսի պատկերատիպի նկարագրութիւնը- Յիսուս Քրիստոսի կիսանդրին, ձախ և աջ կողմերում ՅԱ-ՔԱ հայերէն մեկնադրերով:

Երկրորդ երեսի համար տալով խորագրի ճիշտ ընթերցումը

²⁴ Մ. Բրոսսէն Հաստատապէս դրամը, Լուիի թագաւորութեան հիմնադիր Գիւրգէն- Կերպիկէի (970-991 թթ.) որպէս Կերպիկէ Ա թագաւոր դրամը վերագրել է Դաւիթի որդի զահաթառազ Կերպիկէ Բ-ին (1048-1069 թթ.) նրան համարելով Կերպիկէ Ա:

²⁵ Ե. Պախոմով, նշուած աշխատութեան մէջ, գրելով նաև եթէ արտաքին նմանութիւն ունենար ապա այն կը խօսէր Մ. Բրոսսէի որոշման հակառակ:

²⁶ V. Langlois, Numismatique de l'Arménie au moyen âge, Paris, 1855, pp. 28-29.

²⁷ Նշուած կայսրերի դրամները դրամագէտներին յայտնի են, որպէս րիւզանդական պղնձէ «անանուն» դրամներ, որոնք երկար ժամանակ մեծ տարածում են ունեցել Հայաստանում:

²⁸ Ադուանք- Ադրբայժան տիրապետութեան չըմնում, Ադուանքը մտնում էր նրա «Արմինիա» վարչական միաւորման մէջ: Սակայն խալիֆայութեան կողմից Բագրատունեաց թագաւորութեան ճանաչումից յետոյ, Ադուանքը նշուպէս ընդունում է իր ենթակալութիւնը Բագրատունիներին Ադուանքը ծագման է հասնում Թ. դ. վերջերին, կառավարել Գրիգոր-Համամի ժամանակ էր 893 թ. ընդարձակելով իր տարածքները, մինչև Կովկասեան լեռնաշղթայ, Գրիգոր-Համամը իրեն հռչակում է թագաւոր, ենթակալ Անիի թագաւորութեանը: Սակայն ԺԱ. դ. երկրորդ կեսից «թագաւոր Ադուանքի» կոչումը (տիրապետ) կրում են Լուիի Կերպիկէանները:

²⁹ Օգտուել է Մ. Բրոսսէի կողմից հրատարակած դրամի նկարներին:

³⁰ S. N. Antonian, Numismatische Zeitschrift, Vol. XV (1883), pp. 216-221.

ՏՐ-ՈԳ-ՆԷ ԿՈՐԻԿ-ԷԻ ԿՈՐԱՊԱՂԱՍՏԻՆ շեշտելով, որ այն գրուած է հինգ տողերի վրայ:

ԺԹ. Գ. վերջերին, Վիեննայի Միխիթարեան Միարանութեան անդամ Հայ մեծ դրամագէտ Կ. Սիպիլեանն աւելի քան 35 տարիներ զբաղելով հայկական, յատկապէս Կիրիլիայի Ռուբենեան թագաւորութեան կողմից թողարկուած դրամներով և դասակարգելով այն պատրաստել էր հրատարակութեան համար Անժամանակ մասշտաբային խանգարում է հրատարակութեան գործին³¹:

Կ. Սիպիլեանի մահից յետոյ, Միխիթարեաններից՝ մեծ մատենագէտ, լեզուաբան, քանասէր հրատարակիչ Գ. Գալեմքեարեանը, շուրջ մէկ տարի զբաղում է Կ. Սիպիլեանի ներկայացրած աշխատանքը հրատարակութեան պատրաստելու վրայ, առանց փոփոխութիւններ կատարելու գրութեան մէջ: Բաւարարուելով միայն մասնակի ճշտումներ անելու ժամանակի և որոշ հարցերի վերաբերեալ, պատրաստելով այն հրատարակութեան 1892 թ.:

Այդ ընթացքում Գ. Գալեմքեարեանը Միխիթարեանների հաւաքածոյում հանդիպում է որոշ հայաստու դրամներին, որոնցից առաջին հերթին յիշատակում է «պղծէ ան մեծ դրամներ»³², բիւզանդական արուեստով: Ապա տայիս է դրամի նկարագիրը:

Առաջին կողմի վրայ Քրիստոսի պատկերն է ՅՍ-ՔՍ իսկ երկրորդ կողմում

ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻԿԷԻ ԿՈՐԱՊԱՂԱՍՏԻՆ գրութիւնը:

Գնահատելի է նաև Գ. Գալեմքեարեանի այն հաղորդումը, թէ Երուսանդ Լալայեանը իրեն տեղեակ է պահել, որ այդ դրամից արծաթեայ մէկ օրինակ, որ գտնուել է Զաւասպ գաւառում, ինքը յանձնել է էջմիանի թանգարանին:

Հայաստանում Բազարտունեաց իշխանութեան շրջանում, ձևաւորուած, Լոռիի Կիւրիկեան թագաւորութեան, յատկապէս պատմութեամբ և Կորիկէ Կորապղաղտ դրամով, զարասկզրին զբաղում է Վիեննայի Միխիթարեան Միարանութիւնից Հ. Ղ. Մովսէսեանը³³:

Միխիթարեան թանգարանում եղած, լաւ պահպանուած, մէկ օրինակ դրամի³⁴ հրատարակութեան համար Ղ. Մովսէսեանը, ծանօթանալով իր նախորդներին Ս. Բրոսսէի, Վ. Լանցլուայի և այլոց կողմից տրուած ընթերցումներին և մեկնաբանութիւններին ներկայացանում է իր կարծիքը:

Տալով դրամի Ա. երեսի պատկերատիպի նկարագրութիւնը՝ Ս. Քրիստոսի հանդիպահանջաց կիսանդրին (աւելացնելով), ալ ձեռքում մի գիրք բռնած: Բացելով ՅՍ (Թիսուս) ՔՍ (Քրիստոս) մենագրերը:

Դրամի երկրորդ երեսի համար նախապէս գրում է՝ դրոշմուած են բաւեր, կամ անուններ, հայ բերէնով: Ապա թանգարանում եղած այդ դրամի վրայ եղած արձանագրութիւնն ուշագործեամբ կաղաղով և վերանշելով ամբողջութեամբ, ներկայացնում է իր ընթերցումը:

ՏԵՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻԿԷԻ ԿՈՐԱՊԱՂԱՍՏԻՆ

շեշտելով, որ այն գրուած է հինգ տողերի վրայ, Այսպիսով դրեթէ աւարուում է խորագրի ընթերցման և վերծանման խնդիրը:

Ղ. Մովսէսեանն անդրադառնալով դրամի պատկանելիութեան հարցին և նկատի ունենալով դրամի վրայ «Կորիկէ» անուան առկայութիւնը, հայ բերէնով, իրաւացիորէն յայտնում է, այն կարծիքը, թէ այն պէտք է փնտռել Ժ.-ԺԱ. դ.դ. Լոռիի Կիւրիկեան թագաւորութեան

³¹ Կ. Սիպիլեան, Դասաւորութիւն ուրբնեան դրամոց, 1892, Վիեննա Միխիթարեան տպարան:
³² Որոնք հաւանաբար մէկից աւելի են եղել:
³³ Ղ. Մովսէսեան, Լոռիի Կիւրիկեան քաղաքում գտնուած պատմութիւնը, 1923, Վիեննա, հայերէնով հրատարակուել է 1927 թ.: «Կորիկէ Կորապղաղտի դրամը», ձևագէտ Ամստրաս, հատոր XXXVII, 1923 թ.:
³⁴ Այդ դրամը ինչպէս արդէն նշել ենք, հրատարակուել է Կ. Սիպիլեանի Դասաւորութիւն ուրբնեան դրամոց զասական հատորի ներածականում, գրքի հրատարակիչ հասպէտ Գ. Գալեմքեարեանի կողմից 1892 թ.:

սահմաններում: Միտժամանակ ներկայացնելով, այդ իշխանապետութեան զահակներէ ցանկը հետեւալ յաջորդականութեամբ:

Գուրգէն-Կիրիկի (970-991 թթ.), Դաւիթ «Անհողին» (992-1047/48 թթ.), և Կիրիկի Ա. (1048-1089 թթ.):

Սակայն ծանօթանալով և ընդունելով Վ. Լանգլուալի կողմից առջ քաշուած, դրամի պատկերատիպային նմանութիւնը Անտիոքի իսլամներէն դրամներին այդ ժամանակաշրջանում, «ԿՈՐԻԿԷ» անուան տարածուածութիւնը, ինչպէս և դրամի վրայ եղած «ԿՈՐԱՊԱՂԱՆՏ» կոչման առկայութիւնը, մերժում է իր իսկ նախապէս արուած իրաւացի եզրակացութիւնը: Հետեւելով Վ. Լանգլուալին դրամի թողարկումը հասցնում է ԺԳ. դ. վերադրելով այն ՏԱԵԲ-ի կորիկի Դ-ին³⁵:

Հայագէտ, վրացագէտ, պատմարան Հայաստանի Գիտութիւններ Ակադեմիայի թղթակից անդամ Լ. Մելիքսէթ-Բէկը, ծանօթանալով Ե. Պախտովի 1925 թ. հրատարակած «Կորիկի կորագաղտի դրամի մասին» (պոստերէն) յօդուածին³⁶, ապ ուսումնասիրելով Ղ. Մովսէսեանի «Կիրիկեան թագաւորներու պատմութիւնը» մենագրութիւնը և «Կիրիկի կորագաղտի դրամը» աշխատանքներին, ձեռքի տակ չունենալով դրամի նոր օրինակ, ամփոփելով այն, իր բն յաւելում է: Պախտովի յօդուածի, ընդունում է և հրատարակում է այն կարծիքը, որ դրամը պէտք է վերագրել Տայթի³⁷ կորագաղտներին, հայագի Բագրատունի Գուրգէնին կամ Կորիկէին³⁸, ուսուերչելով³⁹:

³⁵ Պնդելով այն վարկածը, որ Կորիկէ Ա-ն (1048-1089 թթ. ունենալով Հայոց թագաւորի բարձր կոչումը, իր դրամի վրայ չէր կարող նախապատմութիւնը տալ բիւզանդական Վերապաղտած տիտղոսին ինչպէս նկատում ենք Ղ. Մովսէսեանի կողմից ներկայացուած Կիրիկի Ա-ի տարեթիւները Համալսարանում են Կիրիկի Բ-ին:

³⁶ Известия Кавказского историко - Археологического Института, Հատոր III, 1925 թ. էջ 46-48:

³⁷ Տայթի Կիրիկագաղտութիւն- Տայթը Մեծ Հայքի 14-րդ նահանգն էր 591 թ. Հայաստանի նոր վերաբաժանման ժամանակ, անցնում է բիւզանդական կայսրութեանը, կոչուելով «Նորագոյն Տայթ»:

³⁸ Ժ. Գ. Տայթի Բագրատունեաց ճիւղը, ընդունում է Բիւզանդիայի գերակայութիւնը, և Քաղկեդոնական դաւանանքը:

Տայթը կառավարում է կայսրութեան կողմից շնորհուած բարձր տիտղոսներով (մաղխտորու կիրաւոյապատ) Սակայն Անի-Երիւակի, Տաշիր-Ձորագետի, Կարսի արևմտկից թագաւորութիւններին ճետ մշտապէս անուր է պահում կապելը, պայքարելով արաբական ամիրայութիւններին դէմ, երբեմն ազատագրելով հայկական որոշ հողատարածքներ Լաչի մասին մանրամասնօրէն գրել է Ատողիկը Ժ-ԺԱ զր. հայ պատմիչ Մտեփանոս Տարծոսցին):

Ատողիկոս Տարծոսցի - Ատողիկ (Վ. Հանրապետարան, հ. 11, էջ 138-139): Միջնադարեան հայ պատմագիր Ստեփանոս Տարծոսցի - Ատողիկը, ծնունդ է Մեծ Հայքի Տարծո գաւառում: Կրթութիւն ստացել է Անիում, հռչակուելով, որպէս գիտուծ վարդապետ:

Նա ապրել է ստեղծագործել է Ժ. դ. երկրորդ կէտի, մինչև ԺԱ դ. առաջին կէտերը:

Հայոց կաթողիկոս Մարգի Սևանոսը Հայրապետութեան տարիներին (992-1019 թթ.), նրա յանձնարարութեամբ, գրել է իր եռատետր Բնութագրում տիեզերական աշխատութիւնը «Ճիւղաղայնում» և կոչուել, քանի որ, նրանում տեղ է գտել, ոչ միայն Հայոց պատմութեան շարագրանքը, այլ և հարևան երկրների և Ժողովուրդների, ինչպէս յոյների, հռոմէացիների, հրեաների, վաքիների և այլոց պատմութեան ճետ շղկակապուած, նիւթեր, որոնք ունայ համար ճետագալում, ծառայել են նոյնիսկ որպէս սկզբնաղբեր:

Ատողիկ իր աշխատութեան ամբողջածման համար, օգտուել է և օտար աղբիւրներին, ինչպէս և Սեբեոս կենսագրութեան Բնութագրում (Ժամանակագրութիւն), առաւել ևս ուսումնասիրել և ներկայացրել է իրեն նախորդող հայ պատմագիրներին, սկսած Աղաթանգեղոսի (Ե. դ.), մինչև Եով. Գրասխանակիրոցի (Ժ. դ. առաջին կէս):

Նա իր աշխատութիւնն սկսում է աշխարհի արարչութիւնից (հիմնուելով Աստուածաշնչային գրուած ճների վրայ) Ապա տալով, Հայոց պատմութեան գրեթէ բոլոր ժամանակահատուածների կարեւորագոյն իրադարձութիւնները, մշտապէս ներկայացնելով հարևան երկրների և Ժողովուրդների պատմութեան ճետ շղկակապուած, այն հասցնելով մինչև միջնադար, ներառելով Բագրատունեաց գահակալութեան Գազդիկ Ա-ի թագաւորութիւն, որն յայտատի է, որպէս հայ պետականութեան տնտեսական և քաղաքական վերելքի ժամանակահատուածներից մէկը:

Արժեքաւոր է յստեպապ աշխատութեան վերջին տարիների վերաբերեալ նիւթերը, որոնք մասին, ինչպէս ինքն է նշել, շարագրուած են կանանսոսի և կաննալուրի գրչով:

Տայթի Կիրիկագաղտներին շատ յայտնի է Դաւիթ կիրաւոյապատը (986-1000 թթթ.) որ մեծ կիւր ունէր Բիւզանդիայում: Նա վիճաբան էր անգամ, Բիւզանդիական զարհ հաւակնորդներին դէմ պայքարել, իւր Վասիլի Բ, որն իր բն հատուցում նրան է վերջը Կորիկը, Բասիլը և այլ գահաւորներ (ըստ Անանիա Շիրակացու - Աշխարհացոյցի- Տայթը ունեցել է ութ գահաւորներ) Այդ շրջանում Տայթը կոչուել է թագաւորութիւն:

Կիւրիկեան դրամները, մասամբ և պատմութեան վերարճեակ ուսումնասիրութիւններէց, մեծ արժէք են ներկայացնում, նշանաւոր դրամագէտ Ե. Պախոմովի (Լենինգրադ) «Կորիկէ կուրպպադատի դրամի մասին» յօդուածը⁴⁰ (ռուսերէն):

Ե. Պախոմովը անօթնանալով Մ. Բրոսսի կ յօդուածին, ցանկանում է տեսնել Ար. Քուրաբաշեի դրամը, սակայն ծայրօրին, դրամը կորած է համարուում:

Բարբերատար Ե. Պախոմովին յաջողուում է տեսնել այդ դրամներէց չորս նոր օրինակներ Եօդուածում նա ներկայացրել է նրանց պահպանման վայրը:

Մէկ օրինակ Ալէքսանդրապոլում, Կա-նցի մօտ Մէկ օրինակ Ախալցխայում, արծաթագործի մօտ, Երկու օրինակներ Թիֆլիսում Տէր-Օզանեզովի մօտ⁴¹, Բացի այդ Ե. Պախոմովը տեղեկանում է ևս մէկ օրինակի գոյութեանը, որը պահուում է և Գագարինի հաւաքածոյում⁴²,

Համեմատելով օրինակները պատկերատիպերը և նրանց վրայ եղած արձանագրութիւնները⁴³ ստլւս է, նախ դրամի Ա-Երեսի պատկերատիպի նկարագրութիւնը, ամենայն մանրամասնութեամբ:

Ա-Երեսին Քրիստոսի կիսանդրին, լուսապսակով, դէմքով հանդիպահայեաց, ձախ ձեռքում Ատուածաշունչն է, աջ ձեռքը ծալած օրհնութեան համար Լուսապսակը ճառագայթներով բաժանուած է չորս մասի, զլսու երկու կողմերում ՅՍ-ՔՍ մենագրերը, եզրագիծը ձուլածոյ, կէտագրը:

Բ-Երեսին հինգ տողերի վրայ եղած արձանագրութիւնն սկսւում է հաւասարաթև խաչով /+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՈՐԻԿ/ԵԻ ԿՈՐԱՍ/ՊԱՂԱ/ՏԻՆ ու վերջում կորածն գարդ⁴⁴:

Ե. Պախոմովը նշում է անգամ, որ Երկու տեղում Ո և Բ տառերը գրուած են միացեալ⁴⁵ որ հինգերորդ տողի տառերը աւելի փոքր են:

Այսպիսով Ի-րդ դարի կէսերին «Կորիկէ կորպպադատ գրութեամբ յայտնի դրամները թիւը հասնում է 7-ի»⁴⁶,

Ե. Պախոմովը զբաղւում էր և Վրաստանի պատմութեամբ ու դրամներով:

Դաւիթ կիւրպպադատի նպատակն էր, Բագրատունիների շուրջ համախմբել բոլորին, ոչ միայն դիմականու արտաքին թշնամուն, այլ և թոթափելու բիւզանդական լուծը: Սակայն Դաւիթը մատուցելով անյաջողութեան, պարտւում է Հեօեանքը լինում է այն, որ Բիւզանդիան նրան հարկադրում է ստորագրելու, խնտ նուստտացուցիչ պայմանագիր, այն է, որ Դաւիթը իր տիրոջները պէտք է պատկիչ կայսերութեանը: Սակայն Դաւիթը չարունակում է իր հողատարածքների ընդարձակումը, ազատագրելով ևս մի շարք քաղաքներ:

Աւելի ուշ Դաւիթին խնդրամահ են անում, նրա մահից յետոյ բիւզանդիան նուստում է Տաջը (Կղարճքը), ամենուրեք տեղաւորելով իրենց հաւատարիմ զորքերին, իսկ հայ պապականներէց շատերին բռնութեամբ ուղարկում են կայսերութեան խորքերը (Տաջքով գրադուել են պատմիչներէց՝ Ասողիկը, Ա. Լաստիվեբոցին, ուսումնասիրողներէց՝ Ա. Ալոյսյանեանը, Հ. Բարթիկեանը, Հ. Լամբազիտարան, հատար 11, էջ 376):

³⁸ Նշումն աշխատութեան մէջ:
³⁹ Ե. Ներսէսեան, Հայ դրամագիտական մատենագրութիւն և գրաքննութիւն, Լոս անճըլս, 1984 թ., էջ 378, թիւ 817:

⁴⁰ Նշումն աշխատութեան մէջ:
⁴¹ Տէր-Օզանեզովն իր գրամներէց մէկը տուել է Ե. Պախոմովին, որի քաշն եղել է 5.0 գրամ:

⁴² Ա. Գագարինի մասին տուածներ չունենք, այդ օրինակը Ե. Պախոմովին յայտնի է դառնում Մ. Բրոսսի Monographie des monnaies arméniennes աշխատութեան 32-րդ էջի վրայ, 80-ական թուականներին, կովկասեան դրամագէտ Բարտոլոմէի կողմից արած նշումի Պախոմովն աւելացնում է, որ յօդուածի այդ օրինակը պահուում է իր մօտ:

⁴³ Հաւանաբար հիմք ընդունելով Տէր-Օզանեզովի իրեն տուած օրինակը
⁴⁴ Փուցէ լրացնելու զատարկ տարածութիւնը:

⁴⁵ Բացառելով, որ միջնադարում մենազերի յաճախ են օգտագործուել հայկական դրամները վրայ ինչպէս և արձանագրութեանը մէջ:

⁴⁶ Ար. Քուրաբաշեի գրամը, Վիեննայի Միխիթարեանների գրամը և հինգ օրինակներ ներկայացուած Ե. Պախոմովի կողմից:

Նկատի առնելով, միջնադարում, Հայաստանում և թէ՛ Վերաստանում, իշխանական տոհմերի մէջ, Կորիկէ անուան և բիւզանդական կորսպագատ տիտղոսի մէծ տարածում ունենալու փաստը, զբաղուելով այդ հարցերի մանրամասն քննութեամբ Ե. Պախոմովը գրում է՝- Դրամի թողարկումը Հաստատապէս պէտք է վերագրել Տաշիր-Ձորագետի, կամ Լուսիի Կիւրիկէաններին, որոնցից յայտնի են չորսը: Շարունակելով, որ Կորիկէ Գ և Կորիկէ Դ այնքան թոյլ են եղել, որ չարթէ անգամ, անդրադարձնալ նրանց: Մնում են Գուրգէն-Կորիկէ Ա-ն⁴⁷ (970-989 թթ.) և Կորիկէ Բ (1048-1089 թթ.):

Ե. Պախոմովը վերջնականապէս դրամը վերագրում է Լուսիի թագաւորութեանը, Դաւիթի որդի զահափառակ Կիւրիկէ Բ-ն (1048-1089 թթ.), որը գրեթէ բոլոր նախադրեաններն ունէր արժանանալու դրամ թողարկելու շնորհին կամ իրաւունքին⁴⁸:

Բժիշկ, պատմաբան, արևելեան լեզուների մասնագէտ և դրամագէտ Կ. Յ. Բասմաջեանն այն ուսալիներէից էր, որ տուել է հայ դրամագիրութեան պատմութեան ուրուագիծը: Նա իր ախտաւութեան մէջ⁴⁹, ներկայացնելով Հայաստանի վերաբերեալ եղած բոլոր դրամախմբերը, նշում է՝- բացառութեամբ Կիլիկիայի Ռուբենեան թագաւորութեան կողմից թողարկուած դրամներէից, Հայաստանի պատմութեան որևէ շրջանում, Արշակունիներէից սկսած չի հանդիպել որևէ հայկական դրամի, առաւել ևս հայերէն գրերով:

Տալով Կորիկէի դրամի նկարը, տալիս է իր բացատրութիւնը:

Ա-կողմում ունի Քրիստոսի պատկերը, բիւզանդական ոճով, լուսապսակ զլիսով, երկու կողմերում ՅՄ-ՔՄ: Նա յետոյ աւելացնում է, որ այն եզակի է և պահուում է Լենինգրադի Ասիական թանգարանում⁵⁰ ունի 25 մմ տրամագիծ:

Կ. Յ. Բասմաջեանը չի տուել դրամի երկրորդ երեսի գրութեան ընթերցումը, կամ որևէ այլ տուեաններ:

Բազմապատակ դրամագէտ, Դոկտ. Պ. Ջարեհ Պտուկեանը, Կիւրիկեան դրամների ուսումնասիրութեամբ, սկսել է զբաղուել, յատկապէս, երբ 1950 թ. Նիւ Եորքում, Ամերիկեան Դրամագիտական Ընկերակցութեան թանգարանի միջնադարի բաժնում, բաժնի վարիչ Պրն. Վիլլիամ Կլարկի անակցութեամբ ծանօթանում է Կիւրիկէի դրամի պատկերատիրով մէկ հատ փոսէի: Ամենայն ուշադրութեամբ շարունակելով իր պրպտումները Չ. Պտուկեանը յայտնաբերում է նաև Կիւրիկէի պղնձէ դրամի ևս մէկ օրինակ: Չ. Պտուկեանը Լուսիի Կիւրիկեան թագաւորութեան պատմութեան մանրամասների մէջ նախապէս չէր խորացել: Սակայն ձեռնարկելով «Հազուադիւտ Հայկական դրամի մասին»⁵¹ իր յօդուածի հրատարակութեան պատրաստելուն, նախապէս ամենայն մանրամասնութեամբ ուսումնասիրում է դրամագէտներին Մ. Բրոսսէից մինչև Պախոմովը, առկա բոլոր աշխատանքներին: Յատկապէս դրամի Բ-երեսին եղած հայաստառ արձանագրութեան ընթերցման, վերծանման և պատկանելիութեան հարցում նրանց ունեցած կողմնորոշումներին:

⁴⁷ Այդ կապակցութեամբ յօդուածում նշել ենք, պատմական այն իրազարմութիւններն, որոնք կարգիչին նրան դրամ թողարկելու

⁴⁸ Հետազոյում այն հաստատուած է գրեթէ բոլոր պատմաբաններին և դրամագէտներին կողմից, որոնք զբաղուել են այդ հարցերով:

⁴⁹ Կ. Յ. Բասմաջեան, Հայկական Ըմիդիանուր դրամագիտութիւն և Հայաստանի վերաբերեալ դրամներ, Վենետիկ, Ս. Մազար, 1938 թ.:

⁵⁰ Կարևոր տեղեկութիւններ է տրուել, այն մասին, որ այդ դրամը և նրա հետ եղած միւս դրամները, գտնուել են Լուսիի թագաւորներից մէկում, որոնք Ալ. Խուդարաշևը յանձնել է Լենինգրադի Ասիական թանգարանին 1838 թ.: Հասանարար տեղեկութիւններին Կ. Բասմաջեանը ծանօթացել է ընթերցելով թանգարանի մուտքի գլխաւոր մասնակցում արուած արձանագրութիւններին:

⁵¹ P. Z. Bedoukian, "A Rare Armenian Coin," ANS Museum Notes, Vol. V, 1952, pp. 181-184, pl. XXIV, 5-6.

Պ. Զ. Պտուկեանն ուսումնասիրելով մինչ 1952 թ. այդ պղնձէ դրամներէ յայտնի երեք օրինակները⁵² իր յօդուածով հիմնականում առարկում է, առաջ քաշուած այն հաւանականութեան դէմ, թէ՛ դրամը կարելի է վերագրել վրաց գահակալներէից մէկին:

Զարեհ Պտուկեանը հետազոտում, ձեռք բերելով Կիրիլիէ Բ-ի պղնձէ դրամի ևս մի օրինակ, 1998 թ. իր հաւաքածոյի հետ, նուիրել է Ամերիկայի Հայկական Գրադարանին և Թանգարանին:

Իր կողմից, ներկայացնելով իր եզրակացութիւնը, որ պղնձէ դրամն անպայման պէտք է վերագրուի մի հայ իշխանի Աւելացնելով, որ այն միակ հայատառ դրամն է, որ բնորոշ է բուն Հայաստանին «Մեծ Հայքի»⁵³ Ապա նկատի առնելով արձանագրութիւններէի գրելաոճը, գտնում է, որ այն թողարկուած է Ժ-ԺԱ. դդ. կէսերին ընկած ժամանակահատուածում:

Զ. Պտուկեանը մէկ անգամ ևս յիշատակում է Ջաւապուլում (Ջաւախք) գտնուած Կիրիլիեան արծաթ դրամը, երբ. Լալայեանի կողմից էջմախճնի թանգարանին յանձնելու փաստը: Յոյս յայտնելով անգամ, որ Վենետիկի Մխիթարեանների թանգարանում ևս կ'ունենան այդ դրամից:

1954 թ. հրատարակում է Դ. Լանդի «Կիրիլիեան նորայայտ դրամին վերաբերեալ, ընդարձակ յօդուած»⁵⁴, որտեղ Դ. Լանդը պատմական իրադարձութիւններէի հիմնադրապէս հաստատուած փաստերից ելնելով, իրաւացիօրէն յանգում է այն եզրակացութեան, որ դրամը պատկանում է Կորիլիէ Բ-ին (1048-1100 թթ.), որն այդ ժամանակ իշխում էր կովկասեան Հայաստանի մի մասի վրայ:

Զ. Պտուկեանը ծանօթանալով Դ. Լանդի այս աշխատանքին գրում է, որ պատրաստուած էր յայտարարելու, որ Կորիլիէ Կորապաղատի դրամի համար ամենակառուր՝ պատկանելիութեան հարցը լուծուած կարելի է համարել երբ 1962 թ. Ֆ. Գրիէրսոնը⁵⁵ կրկին քննութեան ենթարկելով Կիրիլիեան դրամներէի յայտնի օրինակներն, ակնկալութեամբ, վերջնականապէս, պարզելու դրամներէի պատկանելիութեան խնդրը: Նա հաշուի չառնելով պետութեան իրաւական վիճակն այդ ժամանակահատուածում, առաջնորդուելով միայն դրամի նմանութիւնից, բիւզանդական «աննուն» դրամներէի հետ, որոնք կայսրներ Յով. Զմշկիլի և Վասիլ Բ ժամանակ մուտք են գործել Հայաստան, որը համընկում էր Կիրիլիէ Ա-ի իշխանութեան շրջանին: Ֆ. Գրիէրսոնը դրամը վերագրում է Կիրիլիէ Ա-ին (970-991 թթ.)⁵⁵:

1974 թ. էրմիտաժի (Լենինգրադի) դրամագիտութեան բաժնի աշխատակից, դրամագէտ Ի. Դորբովուլիին հրատարակում է «Կորիլիէ Կորապաղատի դրամները» իր յօդուածը⁵⁶ (ուսեւրէնով): Յիշեցնելով, որ մէկ հարիւրամեակից աւելին է, ինչ այդ պղնձէ դրամը գտնուած է պատմարան-դրամագէտների ուշադրութեան կենտրոնում:

Բնեւեղով նախորդներէի կողմից, դրամներէի վերաբերեալ անհրաժեշտ, մի շարք հարցերին տրուած պատասխաններն, յայտնում է, որ Կորիլիէ անունն Անդրկովկասում շատ տարածուած անուն էր Ժ-ԺԱ. դդ., իսկ դրամի վրայ, նրա թողարկման ժամանակը բացայայտող, որեւէ նշան չունենալու պատճառով, դարձել է դրամագէտների վիճարանութեան նիւթ:

⁵² Ա) Լենինգրադի Ասիական թանգարանին Ա. Խուզարաշի կողմից յանձնուած դրամը
Բ) Վիեննայի Մխիթարեան թանգարանում եղած օրինակը
Գ) Իր կողմից Նիւ Երոսով Ամերիկեան Դրամագիտական Ընկերացութեան թանգարանում յայտնաբերուած երրորդ օրինակը
⁵³ David M. Lang, "Supplementary Notes on Kiurke II King of Lori in Armenia and His Coins," ANS Museum Notes, Vol. VI, 1954, pp. 183-191, pl. 3-6
⁵⁴ Philip Grierson, "Kiurke I or Kiurke II of Lori-Armenia? A Note on Attributions," ANS Museum Notes, Vol. X, 1962, pp. 107-112.
⁵⁵ Ֆ. Գրիէրսոնը մտնում է, որ բիւզանդական դրամները թէև Հայաստան մուտք են գործել Կիրիլիէ Ա-ի օրօք, բայց առևտրում չընթանալով մէկ են եղել երկար ժամանակ
⁵⁶ И. Добровольскийю «Монеты Кориэъ Лурпалата», Сoобщeниe Тoc. Эрмитажа, Լենինգրադ, 1974, էջ 65-66 (աուսերէնով)

Ի. Դորբովոյակին տալիս է էրմիտաժում պահուող երկու դրամները նկարները, նրանց պատկերատիպերի նկարագրութեամբ:

Ա-երեսին Քրիստոսի կիսանդրին, ձախ ձեռքում բռնել է Աստուածաշունչը, զլլիկ կէտազարդ լուսապսակը ճառագայթներով բաժանուած է մասերի, զլլիկ շուրջը (ՅՍ-ՔՍ) Յիսուս Քրիստոսի անուանը մենագրութեամբ:

Բ-կողմը հայերէնով արձանագրուած է ՏԵՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻԿԷ ԿՈՒՐՈՊԱԼԱՏԻՆՍ⁵⁷ (ռուսերէնով)⁵⁸,

Այս ժամանակադրական կարգով ներկայացնում է դրամներն ուսումնասիրող և հրատարակողներին, ինչպէս և նրանց աշխատութիւնները:

Յատկապէս կարևորելով Դոկտ. Պ. Զ. Պտուկեանի (Նիւ-Եորքից) 1952 թ. եզրակացութիւնը, որ դրամը թողարկուած է Ժ-ԺԱ. դդ. հայ իշխանի կամ գահակալի կողմից, Ե. Պախոմովի (էրմիտաժից) 1923 թ. և անզլիացի Դաւիթ Լանդի⁵⁹ 1954 թ. եզրակացութիւնները, որ դրամը պէտք է վերագրել, Լոռիի թագաւոր Կիրիկէ Բ-ին (1048-1100 թթ.):

Այս տալիս է և Ֆ. Գրիէշտնի 1962 թ. արուած եզրակացութիւնն, որում նշուած է, որ դրամը պէտք է վերագրել Կիրիկէ Ա-ին (970-991 թթ.): Ի. Դորբովոյակին իր յօդուածում անդրադառնալով նաև Ա. Խոզաբաշևի դրամի պատմութեանը, որ կորած էր համարուել և գտնուել էր միայն 1969 թ. երբ վերահաշուարուած էր կատարուել Ասիական թանգարանից էրմիտաժին փոխանցուած դրամագիտական նիւթերը⁶⁰, Որոնց մէջ էր և Կիրիկէի պղնձէ դրամը:

Ի. Դորբովոյակին վերջապէս պարզում է, որ էրմիտաժի դրամագիտութեան բաժնում Կիրիկէի պղնձէ դրամների երկու օրինակներից առաջինը Ա. Խոզաբաշևի դրամն է, որը գրանցուած է մայր մատենանի 19413 համարի ներքոյ, որի քան է 7.55 դրամ, իսկ տրամագիծը՝ 24.5 մմ: Երկրորդ դրամը գրանցուած է լինում Ե. Պախոմովի անուամբ⁶¹: Որի կապակցութեամբ Ի. Դորբովոյակին պարզում է հետեւեալը.՝ Ե. Պախոմովը իր դրամները հարցուտ հաւաքածոյի մի մասը «կտակելը» է էրմիտաժին, որի մէջ էր և Կորիկէ Բ-ի պղնձէ դրամը, որը գրանցուած է դրամագիտութեան բաժնի մայր մատենանի 13794 համարով, քաշը 5.58 դրամ, տրամագիծ՝ 23 մմ:

Աւելացնելով, որ դրամներն այժմ դրաւում են իրենց պատուաւոր տեղը բաժնի հայկական դրամների շարքում:

Դրամագէտ Ե. Թ. Ներսէսեանը իր աշխատութեան⁶² մէջ ներկայացրել է նաև պատմարան վ. Պ. Ստեպանենկոյի 1978 թ. հրատարակած աշխատութեան⁶³ համառօտագրութիւնը, ուր նշուած է, որ նա ուսումնասիրելով հայ-բիւզանդական յարաբերութիւնների պատմութիւնը Ժ-ԺԱ. դդ.: Որի կապակցութեամբ վ. Պ. Ստեպանենկոն ուսումնասիրելով Հայաստանի պատմութիւնը Բագրատունեաց շրջանում, զուգահեռաբար քննութեան ենթարկելով և Կիրիկեանները պատմութիւնն ու դրամները: Մանօթանալով եղած գրեթէ բոլոր հրատարակութիւնների հետ Մ. Բրոսսէից մինչև Ի. Դորբովոյակին, տալով նրանց աշխատութիւնների վերաբերեալ իր եզրակացութիւնները:

⁵⁷ Նշուած աշխատութեան մէջ:
⁵⁸ Господи, «Помоги Корикэ Луропалату».
⁵⁹ Դ. Լանզ, անզլիացի, Կովկասագէտ, հայագէտ
⁶⁰ Ասիական թանգարանի նիւթերը էրմիտաժ են փոխադրուել 1830-31 թթ.:
⁶¹ Այդ դրամի մասին արդէն յիշատակել էք, որ այն Ե. Պախովովին էր տուել Տէր-Օղանեգովը (Թիֆլիսում), ուր և յիշատակում էր միայն քաշը 5.8 դրամ.
⁶² Ե. Ներսէսեան, Հայ դրամագիտական մատենագրութիւն և գրականութիւն, հատորում, էջ 380, թիւ 822.
⁶³ В. П. Степаненко, Из истории Армяно-Византийских отноиений второй половины X-XI вв., Սվբերովուք, 1978, էջ 43-51 (ռուսերէնով):

Այդ աշխատութեան հրատարակումից յետոյ, կարելի է ասել, որ մասնագէտները հետաքրքրութիւնը, Լոռիի թագաւորութեան դրամները վերարեբեալ, զրեթէ կանգ է առեր Առաւել ևս ցաւալի է, որ որուն Հայաստանում, նրանցով համարեա չեն գրարուել⁶⁴,

Հայաստանի Պատմութեան Թանգարանի դրամագիտութեան բաժնի գոյքամատենանում, Լոռիի կիւրիկեան թագաւորութեան դրամներից զրանցուած են ընդամէնը վեց օրինակ⁶⁵,

Դրամներից երեքն 1929 թ. ստացուած են Մոսկուայի Լազարեան Ճեմարանից, մէկ օրինակը Անիի թանգարանից, հինգերորդ դրամը 1937 թ. իբրև նուէր ստացուել է Հ. Աղամեանից, և վերջին վեցերորդ դրամը Գրիգոր Մազուսեանից 1980 թ.:

Անհրաժեշտ ենք համարում նախ ներկայացնելու Մոսկուայի Պատմութեան Թանգարանի Դրամագիտութեան Բաժնում պահուող նշանաւոր ոսու դրամահաւաք Պ. Վ. Զուբովի ունեցած, Լոռիի թագաւոր Կիւրիկէ Բ-ի պղնձէ դրամը: Քանի որ այն մասն է կազմում Պ. Վ. Զուբովի կիւրիկեան դրամների մեծածաւալ հաւաքածոյի:

Դրամի Ա. երեսին ձուլածու կէտազարդ շրջագծի կենտրոնում պատկերուած է Յիսուս-Քրիստոսի կիսանդրին, դէմքով հանդիպահայեաց, լուսապսակով, որն երեք տեղում ճառագայթներով այն բաժանուած է մասերի:

Յիսուս-Քրիստոսի թագած ասորուածքի երկու կողմերից իջնում են մագափնջերն կամ, խոպպները մինչև ուսերը: Թեթևօրէն նկատուած են նրա ունեցած միբուքը և բեղերը:

Յիսուս-Քրիստոսի ձախ ձեռքում Աստուածաշունչն է, ալ ձեռքը ծալած է, մասերը վեր ուղղած օրհնութեան համար:

Դիմապատկերի ձախ ու ալ կողմերում Յիսուս-Քրիստոսի անունը ՅՍ-ՔՍ մենագրերով:

Բ. երեսին դրամի դաշտում հայերէն արձանագրութիւն, որը Պ. Վ. Զուբովի դրամի վրայ չորս տողով է և թերի է, Գրութիւնը սկսում է հաւասարաթև խաչով:

Բ. երես- +ՏՐ ՈՂ/ՆԸ ԿՈՒԿ/ԷԻ ԿՈՒԱ/ՂԱ..

Դրամի քաշը 6.22 գրամ է, տրամագիծը 26.1 մմ, ժամ 1, Դրամը մաշուած է երկու կողմերում, եզրագծերի մի մասը թերի է, միւսում ունի յաւելեալ մաս:

Այժմ ներկայացնենք Հ. Պ. Թանգարանում պահուող Կիւրիկէ Բ-ի վեց դրամներն ըստ թանգարանի գոյքամատենանում զրանցուած ժամանակագրութեան և համարների:

Մոսկուայի Լազարեան Ճեմարանից 1929 թ. ստացուել է երեք դրամներ, որոնցից առաջինը թանգարանում զրանցուած է 5389 համարի ներքոյ:

Դրամի Ա. երեսին ձուլածու կէտազարդ լուսապսակի տակ, դաշտի կենտրոնում, Յիսուս-Քրիստոսի կիսանդրին է, դէմքով հանդիպահայեաց, լուսապսակը ճառագայթներով բաժանուած է մասերի:

Գլխի երկու կողմերից ցած են իջնում մագափնջերը, մինչև ուսերը, պարզօրէն երևում է նրա միբուքը և բեղերը: Գլխի երկու կողմերում դրամի եզրագծի և լուսապսակի շրջագծերի մէջ ՅՍ-ՔՍ (ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ) անուան մենագրերը: Եզրագծից դուրս ունի յաւելեալ մաս⁶⁶,

Բ. երեսին անկանոն եզրագծի մէջ հայերէն արձանագրութիւն, հինգ տողերի վրայ, որը նոյնպէս սկսում է հաւասարաթև խաչով:

Բ. երեսին- +ՏՐ ՈՂ/ՆԸ ԿՈՒԿ/ԷԻ ԿՈՒԱ-/ՊԱՂԱՏԻՍ

⁶⁴ Հայաստանի միջնադարեան պատմութեամբ և մշակոյթով զբաղուողներն, իրենց թեմաների հետ առնուող, կիւրիկեան թագաւորութեան պատմութեան և նրանց դրամների առկայութեան մասին մտազայտ յիշատակել են:
⁶⁵ Այն բնորոշ է, զրեթէ բոլոր յայտնի դրամների համար, որը հաւասարա արդիւնք է հաստան ընթացքում կիւրիկեան ստացած ճարտածի:

Դրամի քաշը 4.92 գր., տրամագիծը 24.4 մմ, Ժ 6: Ոտրազիրը պահպանուած է մտրդական:

1983 թ. թանգարանի լաբորատորեայում դրամները հերթական մաքրման տալով, պարզուեց, որ Լազարեան ձեմարանից ստացուած դրամներից մէկն արծաթից է⁶⁶: Թանգարանում եղած երկրորդ Կիւրիկեան դրամի գոյքամատենանի համարն 5390 է:

Կիւրիկէ Բ-ի արծաթ դրամի հրատարակմանը ձեռնարկեց բաժնի աշխատակից, դրամագէտ Հ. Սարգսեանը «Լուռիի թագաւոր Կիւրիկէ Կուրապաղատի արծաթէ դրամը» (ուռեւերէնով) իր կարդացած զեկուցման մէջ⁶⁷:

Հ. Սարգսեանը կրկին յիշեցնում է, որ Կիւրիկեան արծաթէ դրամի գոյութեան փաստը, պատմաբան-դրամագէտներին յայտնի է ղեռևս ԺԹ. Դ. վերջերից, երբ հնագէտ ազգագրագէտ-բանասէր Երուանդ Լալայեանը⁶⁸, մտաւորական հրատարակիչ Գ. Գայեմքեարեանին տեղեակ է պահում, իր կողմից, էջմիածնի թանգարանին յանձնած, արծաթեայ դրամի մէկ օրինակի մասին⁶⁹, որ գտնուել էր Զաւասպում (Զաւախք):

Հենրի Սարգսեանը ծանօթանալով, իր նախորդներից յատկապէս դրամագէտներ Ե. Պախոմովի և Զ. Պ. Պտուկեանի կողմից, դրամի պատկերատարի և պատկանելիութեան վերաբերեալ, ներկայացուած կարծիքներին, որոնց ուսումնասիրութեան հիմքում, ոչ միայն դրամագիտական նիւթերն էին, այլ և պատմական աղբիւրներում եղած, փաստերի, զբաւոր վկայութիւնները: Ընդունելով նրանց մեկնաբանութիւններն, ինքը ևս հաստատում է, դրամի պատկանելիութիւնը Լուռիի թագաւորութեան գահակալ Կիւրիկէ Բ-ին (1048-1089 թթ.):

Հենրի Սարգսեանը նոյնպէս ներկայացրել է դրամի առաջին երեսի պատկերատարի և կարգաբովանակումը-

Ա- Քրիստոսի կիսնազրին, դէմքով հանդիպահայեաց, ձախ ձեռքով կրծքին սեղմել է Ս. Գրիգ. և Վրջ Ժաւած օրհնութեան համար⁷⁰:

Բ- Կողմի համար դրամ է, խորագիրը հայերէն է, հինգ տողերի վրայ: Ներկայացնելով միայն արձանագրութեան թարգմանութիւնը ուռեւերէնով

⁶⁶ Դրամը թիրիմացարար գրանցուել է պղնձ դրամների գոյքամատենանում:
⁶⁷ Հ. Վ. Սարգսեան, «Серебряная монета лорийского царя Корик Куропалата», զեկուցումը կարդացել է, համաուսումնական դրամագիտական շրջորդը համաժողովում, որը տեղի է ունեցել Գիմխորով քաղաքում 1986 թ. Ապրիլի 22-26-ին: Զեկուցման համաօտարարութիւնը (ուռեւերէնով) նոյնպէս մեզ է տրամադրել դրամագէտ Ե. Ներսէսեանը:

⁶⁸ Երուանդ Լալայեանը ծնուել է 1864 թ. Արեքսանդրապոլում: Թիֆլիսի Ներսէսեան զգրոցն աւարտելուց յետոյ, որպէս ուսուցիչ, աշխատել է Ախալցխայում, Ախալցխայում և այլուր: Ապա մեկնում Եռուլցաբեր, ընդունում և աւարտում է Ժննի համալսարանի հասարակագիտական բաժինը, ստանալով սոցիալական գիտութիւնների թեկնածուի աստիճան: Անուհետև վեց ամիս աշխատել է Վիեննայի Միտիթթերանների մաս. 1895-97 թթ. վերադառնում է Անդրկովկաս, դասաւանդում է Եւռօլի թեմական զգրոցում: Միաժամանակ իր շուրջը համալսարան, Ժամանակի հայ մտաւորականներից շատերին, ինչպէս Թ. Թորամանեանին, Հ. Աճառեանին, Մելիքեթ-Բեկիին, Ս. Լիւսիցեանին, հիմնադրում են Ազգաբարեկամ Համըղը: Ուր Լալայեանը հրատարակել է Հայաստանի ասանձի գաւառների, այդ թւում և Զաւախքի րանսիրութեան վերաբերեալ բազմաթիւ յիմնաք:

Ետևով Լալայեանը մեկնում է Թիֆլիս, որ կազմակերպում է Ազգագրական Հրատարակչական Ընկերութիւն և թանգարան:

1924 թ. իր թանգարանի նիւթերը, փոխադրելով Երևան, ձեւաւորում է նոր ազգագրական թանգարան, որը և հիմն է դարձել Հայաստանի Պատմութեան Թանգարանում ազգագրական բաժնի համար:

Եր. Լալայեանը պեղումներ է կատարել Հայաստանի տարբեր հնագայերում, որոնց արդիւնքներն ամփոփուած են Գամբարյանների պեղումներն Ոտրիդայիմ Հայաստանում մենագրութեան մէջ, Գիրքը հրատարակուել է 1931 թ. Երևանում:

Գուշէ և Կիւրիկէ Բ-ի արծաթ դրամը ձեռք է բերել այդ Ժամանակ:

⁶⁹ Արծաթէ դրամի այդ միակ օրինակը, յիշատակուած է, Կիւրիկեանների պատմութեամբ և դրամներով զբաղող մասնագէտներից գրեթէ բոլորի աշխատութիւններում:

⁷⁰ Հ. Սարգսեանը դրամի պատկերատարի և դրամի դաշտում եղած մանրամասնութիւններին չի անդադրաբանել, անտեսելով անգամ (ՅՍ-ՅՍ) Յիսուս-Քրիստոս անուան մենագրերի գոյութեան փաստը, որոնք աւելի լիարժէք են դարձնում դրամների ներկայացումը:

Господу споспешествуй Корике Куропалату

Դրամի քաշը 7.05 գրամ, տրամագիծը 26 մմ: Յայտնելով նաև, որ դրամը ծակուած է, այն որպէս զարդ– (վզնոց) օգտագործելու համար⁷¹:

Դրամները արտաքին նմանութեան հարցում, բիւզանդական «անանուն» դրամները հետ, Հ Սարգսեանը նոյնպէս համամիտ է նրանց իրաւացի կարծիքին:

Լուրի կիւրիկեաններից յատկապէս կիւրիկէ Բ–ի օրօք երկիրն իրաւարանօրէն ունէր լրբւանկախութիւն, որի լուսագոյն ապացոյցներէց էր, դրամների վրայ եղած զրուծիւնների բացառապէս Հայերէնով լինելը, ուր չեն զգացում արտաքին ազդեցութեան որևէ նշան, կամ մասնիկ, որն առիթ տար բիւզանդական կայսերութեան, կամ ժամանակի մէկ այլ հզօր պետութեան, ունեցած դրամահատութեանը վերագրելու:

Այդ ժամանակահատուածում թագաւորութիւնն իրենից ներկայացնելով մեծ ոյժ, միաժամանակ մեծ համբաւ էր վայելում, որպէս առևտրա-արհեստագործութեան կենտրոն⁷², Բիւզանդիայի հետ, ոչ միայն քաղաքական, այլ և տնտեսական սերտ յարաբերութիւնների մէջ էր գտնուում: Լուսագոյն ապացոյցներէց էր, բիւզանդական «անանուն» պղնձէ դրամների ունեցած երկարատև շրջանառութիւնը Հայաստանում:

Կիւրիկէ Բ–ն դրամներ է թողարկել արծաթից⁷³ և պղնձից⁷⁴: Արծաթէ դրամների առկայութիւնը հնարաւորութիւն էր ստեղծում իրականացնելու կիւրիկէի ձգումները, միջազգային առևտրի շուկայ դուրս գալուն, որն հնարաւոր էր միայն ոսկէ և արծաթէ դրամների առկայութեան դէպքում⁷⁵:

Թանգարանի երրորդ դրամը (թիւ 5391) խիստ մաշուած է:

Ա. երեսի պատկերատպումը երևում է միայն լուսապակի տակ Յիսուս-Քրիստոսի կիսանդրին դէմքով հանդիպահայեաց:

Ձախ և աջ կողմերում հազիւ նշմարուած է ՅՍ–ՔՍ մենագրերը: Այլ մանրամասները հնարաւոր չէ ներկայացնել:

Բ. երեսի զրուծիւններից չորս տողերի վրայ մասամբ կարելի է ընթերցել

Բ. երեսի– ....Ն. .ՌՆԿ/ԷԻ ԿՐԱ/ՕՊԱՂԱ/––

Ներքևում նկատուած են, ինչ որ տառերի հետքեր:

Դրամի եզրագիծը թերի է, եզրերը կոտրատուած, ճեղքուած, վրան ունի անցք, Հաւանարար իրրև կախիկ զարդ օգտագործելու համար:

Դրամի քաշը 8.08 գրամ, տրամագիծը 24.7 մմ, Ժ 6:

Չորրորդ դրամը, որն գրանցուած է գոյքամատենանի 11211 համարում, ստացուած է Անիի թանգարանից⁷⁶:

⁷¹ Միջնադարում կանցած առևանգական տարազի համալիրի մասն են կազմել ճակատանցները և վզնոցները, որոնք շատ յաճախ գորգարուած էին ոսկէ և արծաթէ դրամներով: Պղնձէ դրամներն այդ նպատակով, գրեթէ չեն գործածուել: (Սովորութիւնը մինչև այժմ պահպանուած է Ղարաբաղում):

⁷² Բ. Ն. Առաքելեան, Նշուած աշխատութեան մէջ:

⁷³ Արծաթէ դրամները մեզ յայտնի թուաքանակն, այնքան փոքր է (երկու օրինակ), որ հնարաւոր չէ պարզել այդ դրամների, դրամագիտութեան համար անհրաժեշտ, մի շարք հարցեր (ինչպէս չափ ու կշիռ, միաւորը, անուան և այլն):

⁷⁴ Յայտնի է, որ պղնձէ դրամներն օգտագործուել են երկրում շուկայական ներքին յարաբերութիւններում:

⁷⁵ Դրամներ, որոնք ընդհանրական արժէքների դեր էին կատարում, միջազգային շուկայում, ունենալով համապատասխան քաշ, ձև և անուանում:

⁷⁶ Ստացման ժամանակը յայտնի չէ:

Ա. Երեսին, լուսապակի տակ⁷⁷ Յիսուս-Քրիստոսի կիսանդրին է, դէմքով Հանդիպահայ-եաց⁷⁸, ձախ կողմում, շատ թոյլ նկատոււմ է ՅՍ տառերի հետքերը

Համեմատարար լաւ է պահպանուած և դիւրութեամբ ընթեռնելի է դրամի երկրորդ երեսի արձանագրութիւնը

Բ. Երես + ՏՐ ՈԳ/ՆԷ ԿՈՒԿ/ԷԻ ԿՈՒԱ/ՊԱՂԱ/ՏԻՆ

Դրամի քաշը՝ 7.33 գրամ, տրամագիծը՝ 24.8 մմ, առանցքային ուղղութիւնը՝ ժամը 6:

Աջ կողմում, եզրագիծը լրիւ չի պահպանուած, եզերքին ճեղք:

Թանգարանում պահուող հինգերորդ դրամը, գրանցուած 14106 Համարում նուէր է ստացուած 1937 թ. Հ. Աղամեանից:

Դրամը Համեմատարար լաւ է պահպանուած: Եզրագիծը մասամբ կէտազարդ է:

Ա. Երեսում լուսապակի տակ, որը ճառագայթներով բաժանուած է մասերի Յիսուս-Քրիստոսի կիսանդրին է, դէմքով Հանդիպահայեաց, թագաձև սանրուածքով, որի երկու կողմերից խպոպները իջնում են մինչև ուսերը:

Պատկերի երկու կողմերում ՅՍ-ՔՍ (Յիսուս-Քրիստոս) անուան մենագրերը: Ձեռքերի դիրքը Հնարաւոր չէ պարզել, դրամի մաշտածութեան պատճառով:

Բ. Երեսին արձանագրութիւնը Յ տողերի վրայ է, լաւ պահպանուած, թէ՛ և տառերը կոպիտ են և անհամաչափ:

Բ. կողմ- + ՏՐ ՈԳ/ՆԷ ԿՈՒԿ/ԷԻ ԿՈՒԱ/ՊԱՂԱ/ՏԻՆ

Դրամի եզերքին փոքրիկ ճեղք:

Քաշը՝ 6.53 գրամ, տրամագիծը՝ 24.4 մմ, առանցքային ուղղութիւնը՝ ժամը 6:

Վերջին երեք դրամների տառերի ծայրերը զարդարուած են զնդիկներով:

Լուսի թագաւոր Կիւրիկէ Բ-ի (1048-1089 թթ.) կողմից թողարկուած դրամներից, վեցերորդ օրինակը, որն ստացուել է 1980 թ. Հալէպահանակ (Միւրխ) Հայ խոշոր դրամահաւաք, Հայ-րենասէր, Թանգարանի լաւ բարեկամ Գրիգոր Մազլումեանից⁷⁹, պղնձից է գրանցուած թանգարանի գոյքամատեանի 15394/10 Համարի ներքոյ:

Դրամի Ա. Երեսին ունի ձուլածու կէտազարդ շրջագիծ: Դաշտում լուսապակի մէջ պատկերուած է Յիսուս-Քրիստոսի կիսանդրին, դէմքով Հանդիպահայեաց, նոյն սանրուածքով:

Շատ թոյլ երևում միւրուքը: Պատկերի ձախ և աջ կողմերում նկատոււմ են ՅՍ-ՔՍ (ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ): Եզրագիծը թերի է:

Բ. Երեսին (լաւ պահպանուած) չորս տողերի վրայ ընթերցոււմ է-

Բ. + ՏՐ ՈԳ/ՆԷ ԿՈՒԿ/Է.Ի ԿՈՒԱ[Պ]/ԱՂԱ

Խորագրի աջ եզրից յետոյ ունի լայն տարածութիւն, ուր ևս նկատոււմ են տառերի հետքեր:

Դրամի քաշը 6.78 գր., տր. 25 մմ, ժ 12:

⁷⁷ Ձախ կողմում, եզրագիծից զուրս ունի բաւականին մեծ լաւեխալ մաս:

⁷⁸ Մանրամանութիւնները լեն երևում:

⁷⁹ Գրիգոր Մազլումեանի հաւաքածոն շուրջ 20 տարիների հաւաքական աշխատանքի արդիւնք է: Տարիների ընթացքում նա Հ. Պ. Թանգարանին նուիրել է շուրջ 800 դրամներից (տարբեր մետաղներից) կազմուած, Հայաստանի պատմութեանն առնչուող դրամախումբ, որի վերջին և ամենահարուստ մասն 1980 թ. Թանգարանին է յանձնել անձամբ, Հայաստան կատարած այցելութեան ընթացքում:

1995 թ. դրամագէտ, մատենագէտ Ե. Թ. Ներսէսեանը հրատարակում է Հայկական դրամներն ու իրենց արժէքներն աշխատութիւնը⁸⁰,

«Դրամներն թողարկուած Մեծ Հայքում» ընդհանուր վերնագրի ներքոյ, Կիւրիկէ Բ Կիւրոպղատ (1048-1100 թթ.) հատուածում, ընդհանուր ծանօթութիւն տալով թագաւորութեան վերաբերեալ յիշեցնելով, որ թագաւորութիւնը գոնուում էր Մեծ Հայքի հիւսիս-արեւելեան մասում:

Յայտնի է, որ Լուռիի Կիւրիկեաններէց, միայն Կիւրիկէ Բ-ին է, որ իր գահակալութեան շրջանում, յաջողուած է արժանանալու սեփական դրամ ունենալու շնորհին: Նա թողարկում է դրամներ արծաթից և պղնձից: Նկատելով, որ պղնձէ դրամը արտաքնապէս նման է բիւզանդական Յով. Չմշկիկ կայսեր (969-976 թթ.) «անանուն» կոչուած դրամներին, միայն գրութիւնները հայատառ են:

Տալով պատկերացուած Կիւրիկէ Բ-ի մէկ հատ պղնձէ դրամ⁸¹ (որ հետագայում աճուրդով⁸² վաճառուած է), Ե. Ներսէսեանը նախ տալիս է դրամի պատկերատիպի նկարագրութիւնը:

Ա. կողմում, Քրիստոսի կիսադրին, լուսպսակով, դէմքով հանդիպահայեաց, ունի թեթև (կամ փոքր) միրուք⁸³, Ձախ ձեռքում Աստուածաշունչն է, աջ ձեռքը ծայած է օրհնութեան համար: Քրիստոսի զվերի երկու կողմերում ՅՍ-ՐՍ մենագրերը:

Բ. կողմում հայերէն արձանագրութիւն հինգ տողի վրայ:

ՏՐ-ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻԿ/ԷԻ ԿՐԱ/ՊԱՂԱ/ՏԻՆ:

Պղինձ, քաշը՝ 7.12 գրամ:

Մեր աշխատանքը լիարժէք կատարելուն, նպատեց նաև դրամագէտ Ե. Ներսէսեանի կողմից հաղորդուած տեղեկութիւնները, Լուռիի թագաւոր Կիւրիկէ Բ-ի ևս երկու պղնձէ դրամների վերաբերեալ, մեզ արամադրած տեղեկութիւնները և հրատարակուած նկարները:

Մէկ պղնձէ դրամը (քաշը՝ 6.32 գրամ) պատկանել է Սլոքումին⁸⁴, որը վաճառուել էր 1997 թ. Մարտի 6-7-ը տեղի ունեցած Sotheby's աճուրդում:

Երկրորդ պղնձէ դրամը (քաշը՝ 7.12 գրամ) պատկանել է Մանուէլ Փանոսեանին⁸⁵, որը աճուրդային վաճառքում ծախուել է Classical Numismatic Group-ում, աճուրդ 61, 2002, Մեպտեմբեր 25-ին:

⁸⁰ Ե. Ներսէսեան, Հայկական դրամներն ու իրենց արժէքները (հատորը անգլերէնով, *Armenian Coins and Their Values*), հրատարակուած Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութեան Յատուկ Հրատարակութիւն, Թիւ 8, Լուսնեւելք, 1995 թ., էջ 176, թիւ 514: Ասնք, որ հատորում ներկայացուած են աճուրդային յանձնաժողովների տարեթուերը, դրամների, համառօտ պատմութիւնը և պատկերատիպերի նկարագրերն Ապա աղեսակներով ներկայացուած են, դրամների անհրաժեշտ տուեալները, նրանց վաճառքի վերաբերեալ և արժէքները: Բաւարարելու աճուրդի անհրաժեշտ հարցերի պատասխաններին Հատորը հարուստ է ներկայացուած դրամների լուսանկարներով:

⁸¹ Դրամը պատկանել է ձ. Կէվրէճեանին, հրատարակուել է Ներսէսեանի Հայկական դրամներն ու իրենց արժէքները հատորում, տես վերոյիշեալ ծանօթագրութիւնը:

⁸² Classical Numismatic Group, Inc., Auction 36 (Lancaster, PA, 5-6 December 1995), p. 67, No. 706, weight 7.12 grams.

⁸³ Նշենք, որ դրամների վրայ պարզ երևում է միրուքը, սակայն, մինչ այդ, դրա գոյութեան մասին ոչ ոք չի խոսել քցի Պտուկեանից:

⁸⁴ Sotheby's, *The John J. Slouck Collection of Coins of the Crusades* (London, 6-7 March 1997), p. 59, plate, No. 471, weight 6.32 grams. Սլոքումի դրամի երկրորդ կողմի արձանագրութիւնը գրուած չորս տողերի վրայ, թերի է:

⁸⁵ Classical Numismatic Group, Inc., Auction 61 (Lancaster, PA, 25 September 2002), p. 196, No. 2379, weight 7.12 grams. Շատ մաշուած է և ունի վատ պահպանուածութիւն:

Կիւրիկէ Բ-ն (1048-1089 թթ.) գիտակցելով սեփական դրամի կարևորութիւնը, որն առաջին շրջանին նրա ունեցած պետականութեան մեծ ոյժի հաստատման գրաւական լինելով, ապահովում էր և նրա հետագայ զոյառուումն ու զարգացումը. նթանելով հարևան պետութիւնների հետ առևտրական կապերի ընդլայնմանը, ապահովելու և ապացուցելու համար Լոռիի ունեցած նշանակութիւնը, առևտրա-արհեստագործութեան ասպարէզում, որի արտադրանքն արտաքին շուկայում ունէր մեծ պահանջարկ: Օղտուելով Բիւզանդիայի կողմից արժանացած շնորհին, թողարկում է դրամներ արծաթից և պղնձից:

Պատմութիւնից յայտնի է, որ Հայաստանում Արշակունիներից սկսած, մինչև Բագրատունեաց հարստութեան շրջանն, որը Հայաստանի համար համարուել է ամենաբարգաւաճ և ծաղկուն ժամանակաշրջաններից մէկը: Երկիրը սեփական դրամներ, առաւել ևս հայնեմէն դրութիւններով չէ թողարկեց:

Հետևաբար Լոռիի Կիւրիկեան թագաւորութեան կողմից թողարկուած դրամները, խիստ դնահատելի են, և արժանի են մեծ ուշադրութեան:

Երկրում ներքին և արտաքին առևտուրը, կատարուել է տարզերամով: Երջանառութեան մէջ են եղել բիւզանդական, ոսկէ և պղնձէ դրամները: Ինչպէս և միջազգային դրամաշրջանառութեան կողմից ընդունուած, Աբրասեան արծաթեայ դրամները, որի հիմնկան միւտորը դիրհեմն էր⁸⁶,

Ճ.Ա. Գ. արծաթի արժէքը խիստ բարձրաձել էր, որի հետևանքով, ընկել էր դրամների մէջ եղած արծաթի տոկոսը: Կիւրիկեան դրամները չէին կարող բացառութիւն կազմել, նրանք խիստ ցածորակ էին: Այդ ժամանակ երբեմն նոյնիսկ պղնձէ դրամներն ծածկում էին արծաթի բարակ շերտով (արծաթաշրում էին), ինչպէս Եեղեղեանների դրամներն էին⁸⁷:

Մէր վերջնական նպատակն է, մեզ հասած տուեալներով, հնարաւորութեան սահմաններում, լրացնելու և պարզելու Կիւրիկեան թագաւորութեան դրամահատութեան ինչպէս պատմութեան, անպէս էլ դրամների հաշուեկշռային ամրողական պատկերն առ յայտ:

Մեզ հասած տուեալներով յայտնի են 20 դրամ⁸⁸, 2 արծաթեայ⁸⁹ և 18 պղնձեայ, որոնք պահում են տարբեր թանգարաններում և մասնաւոր անձանց մօտ:

Հարկ ենք համարում ներկայացնելու, որոշ գիտողութիւններ, Կիւրիկեան դրամների դրամահատութեան վերաբերեալ: Դրամները թէև շատ քիչ են, սակայն զգացում է, որ նրանք տարբեր կնիքներից են:

Արտաքին մշակումը ցոյց է տալիս, որ դրամահատութեան արուեստը, գտնուում էր շատ ցածր մակարդակի վրայ, նրանք կոպիտ են, անհամաչափ, զգացում է, փորագրիչ վարպետների հմտութեան պակասն այդ գործում: Տարբերութիւններ կան և քաշերի մէջ⁹⁰,

Նոյնատիպ դրամների երկրորդ երեսի վրայ եղած, նոյն իմաստը արտայայտող տողերի, քանակի, տարբերութիւնը (չորս կամ հինգ տող), ինչպէս և արձանագրութեան տառերի անհամաչափութիւնը, շատերին խանգարել է ճիշտ ընթերցման և վերծանման գործում:

Դրամների սակաւաթիւ լինելն, արդելում է նաև ճշտելու դրամագիտութեան անհրաժեշտ տուեալների պատկերը: Այսպէս, դրամներն ինչ միւտարներով և անուններով են հանդէս եկել,

⁸⁶ Հայաստանում միջնադարեան յուշարձանների, այդ թւում և մայրաքաղաք Դուրիի պեղումներից գտնուել են մեծ թուով արծաթեայ դիրհեմներ և դաներ:
⁸⁷ Թէև Եեղեղեանների դրամներն արտաքին շուկայում չեն ընդունուել:
⁸⁸ Դրամների վերաբերեալ առկայ մարտահանութիւնները ներկայացուած են յտականշկան ցուցակում:
⁸⁹ Արծաթեայ դրամներից մէկը, Ս. Լալայանի կողմից էլմիածնի թագարանին յանձնած օրինակն է, որ գտնուել էր Զաւարպուտ (Զաւարթուտ) երկրորդ օրինակը Լ. Պ. Թ. դրամագիտութեան ըմբռնում պահուող դրամն է, որ ստացուել է 1929 թ. Մոսկուայի Լաւրանյան ձեմարանից:
⁹⁰ Քաշերի մէջ եղած տարբերութիւնները, թեքս կարելի է բացատրել, նրանք թողարկման (վաղ կամ ուշ) ժամանակով:

Թողարկման ինչպիսի հետևողականութեամբ: Ինչ յարարբույթեամբ են ընդունուել Հարեան պետութիւններէ կամ ընդհանրապէս միջազգային (կամ արտաքին) շուկայում: Թերի է նաև յայտնաբերման վայրերը և ժամանակը:

Բացառութեամբ թանգարաններում պահուող դրամներին, հնարաւոր չէ պարզել միւս, յայտնի օրինակներէ պահպանման վայրն և վիճակն, այժմ ինչպէս նաև նրանց կշիռներն ու չափերը:

Լոռիի թագաւորութեան դրամահատութեան պատմութեան ամբողջական պատկերն պարզելու և բոլոր հարցերի պատասխաններն ստանալու, հնարաւոր էլքը, միայն դրամներէ նոր օրինակներէ յայտնաբերումն է և պատմութեանը զուգահեռ նրանց մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնը:

ՄԱՐԳՈ-ԼԵՆԱ Ե. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ
Հայաստանի Պատմութեան Թանգարանի
Դրամագիտութեան Բաժնի
(նախկինում) աւագ գիտական աշխատակից

COINS OF KING KIURKE

[Summary]

In 1838, the famous Armenologist A. Khudabashev donated six pieces of Armenian coins to the Asiatic Museum in St. Petersburg. One of the coins belonged to Kiurke Curapalatus. M. Brosset published it for the first time in 1839. Since then V. Langlois, S. Antonian, C. Sibilian/K. Kalemkarian, Gh. Movsesian, E. Pakhomov, L. M. Melikset-Bek, K. Basmadjian, P. Bedoukian, M. Lang, Ph. Grierson, Dobrovolsky, S. Stepanenko, Y. Nercessian, and H. Sarkissian have studied this coin and re-published it

Based on our personal study and numismatic literature, 20 coins of Kiurke II (1048-1089) are extant: 2 silver and 18 copper pieces.

Twelve pieces are preserved in the following institutions: St. Petersburg Hermitage Museum 2 coppers (Nos. 1, 4), Vienna Mekhitarist Museum 1 copper (No. 2), New York American Numismatic Society Museum 1 copper (No. 3), Moscow History Museum 1 copper (No. 5), Boston Armenian Library and Museum of America (Ex-Bedoukian) 1 copper (No. 6), Erevan History Museum of Armenia 5 coppers (Nos. 7, 9-12) and 1 silver (No. 8).

During the past few years 3 pieces have been sold in the following auctions: CNG 36 (1995), 706, Ex-Guevrekian coll. (ACV 514) 1 copper (No. 13); Sotheby's (1997), 471, Slocum coll. 1 copper (No. 14); CNG 61 (2002), 2379, Panossian coll. 1 copper (No. 15).

Also, there are 5 pieces, recorded in Pakhomov's work without metrological data and their whereabouts remain unknown. Alexandropol near Ka-ntsi 1 copper (No. 16), Akhalkalak near a silversmith 1 copper (No. 17), Tiflis near Ter-Oganesov (one of his coins was donated to the Hermitage) 1 copper (No. 18), Tiflis in the collection of A. Gagarin 1 copper (No. 19), Etchmiadzin Museum example belonging to the Lalayan coll. 1 silver (No. 20).

Margo-Lena GARABEDIAN

Թիւ	գրաւցման համար	Ա. երես	Բ. երեսի արձանագրութիւնը	Մետաղ	Քաշը	Տարեթիւ	Պահպանման վայրը, ումից է ստացուած
Թիւ	դրամն է	Ա. երես	Բ. երեսի արձանագրութիւն	Մետաղ	Քաշը	Տարեթիւ	Պահպանման վայրը, ումից կտրւից
1	19413	ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/...Ա... <i>Առշուած, Բ. կողմի խորագիրը թերի ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ ժառանգ</i>	Պղ	7.55	24.5	5 Հրէրիտատ (Արենիզարդ) Ալ. Յուզարաւէից
2	---	ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ	---	---	5 Վրիննայի Սիւրիթարեան թանգարանում
3	---	ՅՍԱ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ	7.2	---	5 Նիւ-Շորթի Դրամ ազիտական Ընկերակցութեան թանգարանում
4	13794	ՅՍԱ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ	5.8	23	5 Հրէրիտատ-Ե. Պարսովից
5	553140	ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ	6.22	26.1	4 Մոսկ. Պ.Ք. Պ. Վ. Ջուրովի հաւաքածոյից
6		ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ	7.2		4 Արենիզարդի Հայկ. Գրադարանի թանգարանում Նուէր Զ. Պատուկեանի հաւաքածոյի հետ 1988 թ.
Կիրիկե Բ-ի դրամները պահպանուած Հ.Պ.Ք. թանգարաններում							
7	5389	ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/Ի ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ/	Պղ	4.92	24.4	5 Հ.Պ.Ք. Լազարեան ձեռնարանից, 1929 թ.
8	5390	ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/---	Ար	7.05	26.00	5 Հ.Պ.Ք. » » »
9	5391	ՅՍ-ՔՍ	..../Ն. .ՌԻԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՌՊԱՆԱ/---	Պղ	8.08	24.7	4 Հ.Պ.Ք. » » »
10	11211	ՅՍ... .	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ.	7.33	24.8	5 Հ.Պ.Ք. Անիի թանգարանից
11	14106	[ՅՍ]--	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ	6.53	24.7	5 Հ.Պ.Ք. Նուէր Հ. Արամեանից 1937 թ.
12	15394/10	ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/Ի ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ <i>Օգրին ճնշք Դրամի գաշտի եղբայրից գուրս ալ կողմում գրուեցան ճնշքեր</i>	Պղ	6.78	25	4 Հ.Պ.Ք. Նուէր Գր. Մազրեանից 1980 թ.

Թիւ	դրամն է	Ա. երես	Բ. երեսի արձանագրութիւն	Մետաղ	Քաշը	Տարեթիւ	Պահպանման վայրը, ումից կտրւից
Կիրիկե Բ-ի դրամները կանադուած անտրոններում							
13	Ճ. Կէվլիքեան	ՅՍ-ՔՍ	+ՏՐ ՈԳ/ՆԵ ԿՐԻՒԿ/ԵՒ ԿՐՄԱ/ՊԱՆԱ/ՏՐՆ	Պղ	7.12	5	Ե. Նէրսէսեան, ACV, էջ 175, թիւ 514 CNG 36 (1995), No. 706
14	Զ. Մլրջում	ժայռած	+ՏՐ ՈԳ/Ե ԿՐԻՒԿ/Ի ԿՐՄԱ/ԱՂ..... May the Lord help Khurche	Պղ	6.32	4	Sotheby's (1997), p. 59, No. 471
15	Մ. Փանոսեան	ժայռած	Curopalatus (անգլերէնով արուած)	Պղ	7.12	5	CNG 61 (2002), p. 196, No. 2379
Լուսիկ թագաւորութեան գահակալ: Կիրիկե Բ-ի (1048-1089 թթ.), ալի գրամները ցուցակը, որոնք յայտն են, առանց մանրամաս տուեալներ, որը ներկայացնել է դրամագէտ Ե. Պարսովի իր աշխատութեան մէջ:							
16	Ալեքսանդրապոլում	կահնցի ժառ.	1 օրինակ պղինձ				
17	Արաբալակում	արծաթապղինձ	ժառ.	1 օրինակ պղինձ			
18	Թիֆլիսում	Տէր-Օպանդովի ժառ.	2 օրինակ պղինձ (ինչպէս արբէն Եւէր Ենք Տէր Օպանդովը իր դրամները 1 օրինակ տուել էր Պարսովին, որն այժմ պահուած է Հրէրիտատի արձանագրութեան բաժնում)				
19	Թիֆլիսում	Ա. Գազարինի	հաւաքածոյում.	1 օրինակ պղինձ			

ARMENIAN NUMISMATIC LITERATURE

- 23 BORGMANN, Fred. World Coin Roundup, 05-18. *World Coin News*, Vol. 32 (June 2005), No. 6, p. 73, illus.

The following regular and commemorative coins of Republic of Armenia are listed: 10 dram, aluminum coin; 100 dram 110th anniversary of state banking, silver; 110 dram, world cup soccer games-Germany, silver; 200 dram, Pushkin portrait, silver; 500 dram, tenth anniversary of independence, silver; 100 dram, ancient coin design of Tigranes the Great, gold; 5000 dram, Tigran Petrosian portrait, silver; 5000 dram, first pan Armenian games logo, silver; 5000 dram, large tree, silver; 10,000 dram, Armenian alphabet, gold, 10,000 dram, Aram Khachatrian, gold; 50,000 dram, Ancient Armenian king Tigranes, gold; 100000 dram, Noah's descent from Mt. Ararat, silver; the last coin, eagle and sun rays / bell towers, silver. YTN

Յուշակաղաղուած են Հայաստանի Հանրապետութեան հետեւեալ դրամներն ու յուշադրամները- 10 դրամ, ալյումինիում. 100 դրամ, 110րդ տարեդարձ Հայաստանի պետական բանկին, արծաթ. 100 դրամ, Ֆուլթըրի խաղերու աշխարհքի բաժակին-Գերմանիա, անաթ. 200 դրամ, Պուշկին, արծաթ. 500 դրամ, հայոց պետականութեան 10րդ տարեդարձ, արծաթ. 1000 դրամ, Տիգրան Մեծի դրամի պատկերատպ, ոսկի. 5000 դրամ, Տիգրան Պետրոսեան, արծաթ. 5000 դրամ, առաջին համահայկական խաղեր, արծաթ. 5000 դրամ, Հայաստան և սփիւռք համաժողով, արծաթ. 10,000 դրամ, այրուքեն, ոսկի. 10,000 դրամ, Արամ Քաչատուրեան, ոսկի. 50,000 դրամ, Տիգրան Մեծ, ոսկի. 100000 դրամ, Նոյի վայրէջքը Արարատէն, ոսկի. վերջին յուշադրամը, արծիւ և ճառագայտներ / զանգակով աշտարակներ:

- 24 ESKJIAN, Luther. A Legacy from One of Our Contemporary Research Authorities on Armenian Numismatics, by Luther Eskijian. *Celator*, Vol. 19 (February 2005), No. 2, p. 32.

Eskijian praises the dedicated work of Y. T. Nercessian and introduces the medal issued in his honor. YTN

Էսքիյան կը ներբողէ Ե. Թ. Ներսէսեանի նուիրեալ աշխատանքը ու կը ծանօթացնէ ի պատիւ իրեն թողարկուած մեդալը:

- 25 HYE KIANK. Armenia Scores Highest Among CIS on Economic Freedom Index. *Hye Kiank*, Vol. XX (28 January - 3 February 2005), No. 931, illus.

Economic progress of Armenia is discussed and 50, 100, 1000, 5000, and 20000 dram bank notes are illustrated. YTN

Քինարկուած է Հայաստանի տնտեսական յառաջխաղացքը և պատկերուած են 50, 100, 1000, 5000 և 20000 դրամնոց թղթադրամները:

- 26 KÜNKER, Fritz Rudolf. *Auktion 97*. Osnabrück, Germany: Fritz Rudolf Künger, 7-8 March 2005, p. 238, No. 2127, illus. In German.

Levon II (I), 1187-1199-1219, gold half tahekan with two lions is listed for sale at auction. Nercessian's paper on the authenticity of Armenian gold coins is referenced. Weight, 2.21 gams, suggested price 5,000 euros (sold for 8,250 euros). YTN

Լևոն Բ-ի (Ա-ի), 1187-1199-1219, կրկնաուիժ ոսկեայ կէս դահեկան մը ցանկաղաղուած է աճուրդի համար: Ներսէսեանի ոսկեդրամներու վաւերականութեան վերաբերեալ յօդուածը վկայակոչուած է: Կշիւր 2.21 գրամ, թելաղաղուած գին 5,000 եուրոյ (վաճառուած 8,250 եուրոյի):

Levon Vrtanesyan. A Small Hoard of Armenian and Mamluk Coins Found in Pakistan

Wolfgang Etterich. Letter on coin with "Jugate Heads" / "Mt. Argaeus" or "Mt. Ararat"

Մ.-Լ. Կարապետեան, Կիրիկէ թագաւորի դրամները
 M.-L. Garabedian, Coins of King Kiurke

LETTERS AND E-MAILS TO THE EDITOR

Vardanyan's response to Etterich's letter about "Jugate Heads"/"Mt. Argaeus" or "Mt. Ararat"

Mr. Y. Nercessian
Armenian Numismatic Society
8511 Beverly Park Place
Pico Rivera, CA 90660-1920
Phone: 562-695-0380

18 հուլիս 2005

Հարգելի Պրն. Ներսեսյան

Շատ շնորհակալ եմ 5 հուլիս 2005-ի Ձեր նամակի և Մասիաի պատկերով դրամների վերաբերյալ Գոկա. Վոլֆգանգ Էստերիխի կարծիքն ինձ փոխանցելու համար:

Անշուշտ, Էստերիխի դիտողություններն ուշագրավ են, առավել ևս, որքան հավաստի, իր ժողովածուի մեջ կա օրինակ, որտեղ դարձերեսի գրությունը, իր խառքերով՝ հատակ կադրացվում է ΦΙΛΟΚΑΙCΑΡ: Այդ դրամների վերագրության իմ առաջարկած վարկածի հիմքում ընկած էր դարձերեսի գրության վերծանումը: Հասով եմ, Պրն. Էստերիխը կարտադրի Ձեզ վերոհիշյալ դրամի լավ լուսանկար՝ ՀԳ-Հ-ում հրատարակելու համար:

Ինչ վերաբերում է Լուկիոս Վերոսի տիտղոսներին, ապա թեև վերջինս 161-169 թթ. կրել է IMPERATOR=AΥΤΟΚΡΑΤΩΡ, CAESAR=ΚΑΙCΑΡ և AVGVSTVS=ΣΕΒΑCΤΟC տիտղոսները, սակայն հունարեն գրությամբ ինքնավար թողարկումներում քիչ չեն դեպքերը, որտեղ ΣΕΒΑCΤΟC-ը բացակայում է: Կա դեպք, երբ բացակայում է նաև ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ-ը՝ D. Sear, Greek Imperial Coins, 1982, no. 1878: 163/4 թ. Գաղաթյուն թողարկված այդ դրամի վրա Լ. Վերոսը հիշատակված է սրբապատի ՕΥΗΠΟC ΚΑΙCΑΡ գրությամբ: Այսինքն՝ շեղումներ և բացառություններ կան:

Նկատի ունենալով նաև, որ խնդրո առարկա դրամը սրբովինցիակ թողարկում չէ, այլ կայիական կիսանկրալ թագաւորությունում հատված գրամ: Պրն. Էստերիխը հավաստի էր, որ դրամի վրա չէր կարող լինել Լ. Վերոսի անունը՝ առանց նրա գլխի պատկերման: Բայց հռոմեական տիրապետության օրոք Հրեաստանում թողարկված դրամների շարքում կան դեպքեր, որոնցում կայսեր պատկերը չկա, դիմերեսին Հրեաստանի տիրակալի անունն է, իսկ դարձերեսին՝ Հռոմի կայսերը, ինչպես, օրինակ, մ.թ. 39 թ. թողարկված Հերովդես Անտիպատի դրամը: Այստեղ Կովկզուկ կայսրը (37-41 թթ.) հիշատակված է ΓΑΙΩ/ΚΑΙCΑΛ/ΓΕΡΜΑ/ΝΙΚΩ ձևով՝ պսակի մեջ (առանց σθβαcτοc-ի, տե՛ս Sear, no. 5555 կամ no. 5555 - ΓΑΙ/ΩΚΑ/ΙCΑ): Sear no. 5571-ի (թող. 43/4 թ.) դիմերեսին Հրեաստանի մեկ այլ արքայի՝ Հերովդեսի դիմապատկերն է՝

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΗΡΣΔΗΘΙΣ ΦΙΛΟΚΛΑΥΔΙΟC գրութա՞թ, իսկ դարձերեսին, նույնպես պակի մեջ, առանց դիմապատկերի՝ կայսեր անունը և տիտղոսները՝ ΚΛΑΥΔΙΩ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ: Տե՛ս նաև Sear nos. 5610, 5619, 5622, 5623, 5625-27, ուշագրուելուն դարձնելով այն հանգամանքի վրա, որ ոչ բոլոր թողարկումներում էր պատկերվում կայսեր գլուխը և ոչ միշտ էին հիշատակում բոլո՞ղ տիտղոսները:

Սառելզ լինելու համար ասենք, որ ΦΙΛΟΚΛΑΙΣΑΡ տիտղոսը հրեական դրամների վրա առաջին անգամ կարոնվում է ոչ թե Օգոստոսի և Հերուլդեի օրոք, ինչպես գրել է հարգելի ընդդիմախոսը, այլ ավելի ուշ՝ Ագրիպա Ա-ի (մ.թ. 37-44 թթ.) և Ագրիպա Բ-ի (մ.թ. 48-95 թթ.) դիմաների վրա:

Ուրախալի է, որ գտնվեց մի նմուշ, որի դիմերեսին գրութային ամենակարևոր հատվածը՝ արքայի անունը, ընթերցվում է՝ ΤΙΤΡΑΝΘΙC: Այդպիսի ենթադրություն արել էի իմ հոդվածում (էջ 251), բայց սակայն օրինակների վրա այն չէր ընթերցվում: Հուսանք, որ մի օր կարգավի նաև գրութային աջ կողմի հատվածը, որոշե՛ք բարձու անունը:

Ինչ վերաբերում է Վ. Էտտերիխի կողմից դրամի վերագրությանը Տիգրան Ե-ին, ապա այդ տեսակետն անլիբրատանորեն ընդունելն ատարժմ վաղ է: Հայրնի և Տիգրան Ե-ի և Էրատոսի (Bed. 166), Տիգրան Ե-ի և Օգոստոսի (Bed. 167) բրոնզե դրամները: Վերջինիս մի օրինակ, նիսնալի արտադրված, որի վրա արքայի դիմապատկերը երևում է բոլոր մանրամասներով, գտնվել է Արտաշատի սեղաններից: Տիգրան Ե-ի դրամների և խնդրո ստարկա դրամների արքայական դիմապատկերների տարբերությունները զգալի են: Գծվար է պատկերացնել, որ միևնույն տարում՝ մ.թ. 6 թ., եղել է երեք թողարկում և բացատրել, թե ինչո՞ւ է Մասիսով դրամների վրա արքայի դիմապատկերն այդքան տարբերվում մյուս երկու դրամների դիմապատկերներից:

Թեև Գոկտ. Վ. Էտտերիխը բավական վճռական է իր ելրակացություններում, բայց կարծում եմ, որ այդ թողարկման թվաբան և վերագրության խնդիրը վերջնականապես լուծված չէ, ու չի թվում, թե ΦΙΛΟΚΛΑΙΣΑΡ բառն ամբողջովին հերքում է հոդվածում իմ ստաջաված վարկածը: Անին պետքում, ուրախալի է այն փաստը, որ հարցն ընթացք է ստանում և ի հայտ են գալիս նոր նյութեր, նոր տեսակետներ, որոնք, ի վերջո, կհանգեցնեն խնդրի լուծմանը:

Կարեն Վարդանյանը, որն ստորում է Ղազարխանյանի և սևնի արտաշեսյան դրամների բավական լավ ժողովածու, իմ հարցումին պատասխանեց, որ սիրով կորամադրի Ձեզ իր ունեցած Տիգրան Բ-ի սրժարք դրամների լուսանկարները և չափագիտական տվյալները: Ես խնդրեցի դրամք ուղարկել Ձեր էլ. փոստի հասցեով: Մտացե՞՛ղ եք արդյոք: Անտաբերությունք սպասում ենք Ձեր գրքի լույս ընծայմանը: